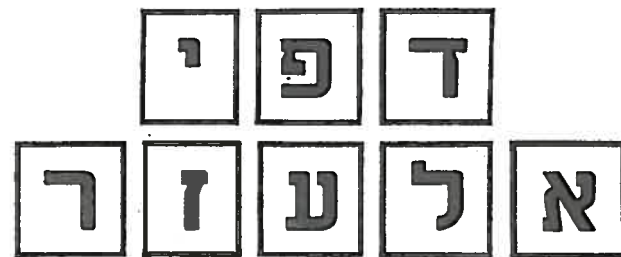

ימי עיון לזכר דוד אלעזר ז"ל

1

הוצאות ודיונים
בימי-עיון שנערכו באוניברסיטת תל-אביב
בימים כ"ה—כ"ו בניסן תשל"ח * 2—3 במאי 1978

בנושא :

יחסי הגומלין בין הדרג המדיני לדרג הצבאי

הוצאת עמיקם תל-אביב
ובית-הספר להיסטוריה על-שם ארן שליד אוניברסיטת תל-אביב

©
כל הזכויות שמורות
ליד דוד אלעזר
ציטוט או שימוש בחומר זה מותר
ומותנה בציון המקור.
נדפס בדפוס 'עמל', תל-אביב
Printed in Israel — 1980

320.5

an

292.8 ✓

רב-אלוף דוד אלעזר (דדו)

נולד בשנת 1925 בסרייבו שביוגוסלביה. אביו שירת כפרטיון ביוגוסלביה הכבושה, במלחמת העולם השנייה, ולחם נגד הגרמנים בחילו של טיטו. לאחר מכן שירת כרב-סרן בצבא היוגוסלבי הסדיר.

דדו עלו ארצה ב"עליית הנוער", התחנך וגדל בקיבוצים שער-העמקים, עמיר ועין-שמר.

בשנת 1946 התגייס לפלמ"ח והשתתף בפעולות שונות במאבק נגד הבריטים ובהגנה על היישוב היהודי.

במלחמת-העצמאות לקח חלק במבצע "נחשון" לפריצת הדרך לירושלים הנצורה. השתתף בקרב על מנזר סן-סימון בירושלים. עמד בראש פלוגת פלמ"ח שפרצה אל העיר העתיקה בירושלים. לחם בקרבות בפרוודור ירושלים ובמבצע "חורב" בנגב ובקדמת סיני. סיים את מלחמת העצמאות כמפקד הגדוד הרביעי ("הפורצים") בחטיבת פלמ"ח-הראל.

לאחר המלחמה השתתף בקורס מפקדי גדודים. לאחר מכן הדריך באותו קורס והיה מדריך ראשי בבית הספר למפקדי חטיבות. שימש כקצין אג"מ בפיקוד המרכז, כראש מחלקת תורת הלחימה במטה הכללי וכמפקד בית-הספר לחיל הרגלים.

במבצע "קדש" פיקד על חטיבת חיל-רגלים שפעלה ברצועת-עזה. לאחר מכן הצטרף לגיסות השריון, ועשה בהם כמפקד חטיבה, כסגן מפקד גיסות השריון ובשנת 1961 כמפקד הגייסות. בשנים אלה היה פעיל בתקריות בגבול סוריה, גיבש את הארגון ואת תורת הקרב של השריון.

יום העיון השנתי — תשל"ח
שנערך באוניברסיטת תל-אביב

בנושא :

יחסייהגומלין בין הדרג המדיני לדרג הצבאי

ה ת ו כ ן :

מושב ראשון

- דברי פתיחה — אלוף (מיל') רחבעם זאבי 11
דברים לזכר דדו — תא"ל (מיל') פינחס להב 12
התיאוריה של היחסים בין מנהיגות פוליטית וצבאית — פרופ' י' לי ואלך . . . 15

מושב שני

- דברי פתיחה — רב-אלוף (מיל') חיים בר-לב 24
הניסיון הבריטי — פרופ' ג' ה' גיבס 25
הניסיון הגרמני — סא"ל ד' גרלך 31
הניסיון האמריקאי — פרופ' מ' מטלוף 43

מושב שלישי

- הניסיון הישראלי — ח"כ יצחק רבין 55
רב-שיח בנושא "היחסים בין הדרג המדיני והדרג הצבאי בתקופת האטום" . 61

בסוף 1964 התמנה כאלוף פיקוד הצפון ושימש בתפקיד זה עד סוף 1969. בחמש שנים אלו פיקד על תקריות רבות בגבול הסורי וניצח על "המלחמה על המים". במלחמת ששת הימים פיקד על כיבוש השומרון ורמת הגולן. מסוף 1969 עד סוף 1971 שימש כראש אג"מ במטה הכללי. ב-1 בינואר 1972 מונה כרמטכ"ל התשיעי של צה"ל.

היה רמטכ"ל צה"ל במלחמת יום-הכיפורים וניהל את המלחמה באופן מזהיר. חודשים אחרים לאחר שהסתיימה המלחמה בניצחון, ולאחר שחתם על הסכם הפרדת הכוחות עם מצרים — נאלץ להתפטר מתפקיד הרמטכ"ל, עקב מסקנותיה של "ועדת אגרנט" — בהרגישו שנעשה לו עוול חמור.

כאזרח שימש כשנתיים בתפקיד יו"ר מועצת המנהלים של חברת הספנות הלאומית "צים".

את בקורתו על העוול שנעשה לו נשא בתוכו וכמעט שלא נתן לכך ביטוי חיצוני, עד שכרע ונפל בהתקף-לב ביום ט"ו בניסן תשל"ו (15 אפריל 1976). המוני בית ישראל, מכל חלקי הארץ ומכל שדרות העם, רחשו לו אהבה וכבוד רב והיו שותפים להרגשת העוול המחיריד שנעשה לו. מפעלים רבים להנצחת זכרו פרושים על פני מפת המדינה מהגליל עד לנגב.

השאיר אשה, בת ושני בנים.

ר. ז.

מושב ראשון

יום ג', כ"ה בניסן תשל"ח — 2 במאי 1978

יו"ר — אלוף (מיל') רחבעם זאבי:

עברו שנתיים מאז הסתלקותו של יקירנו דדו. כ"ד ירחים בלעדיו, בלי דדו החבר והמצביא. באנו לכאן הערב — בני משפחתו, פקודיו ומפקדיו, חבריו לנשק ולדרך — כדי להתייחד עם זכרו בצוותא. גם ביחידות וגם בימים שאינם ימי-זיכרון, אנחנו זוכרים אותו. דדו איתנו בכל שנפנה — במלאכת הביטחון, בהתיישבות, במאבקים, בצי-הסוחר, בשיחות-רעים, בהתייעצות חברים. דדו איתנו תמיד, וקולו המשכנע, כהגיונו החותך, חסרים. היעדרו זועק וחסרונו רועם. היום נתקבצנו, חבריו ומוקירי זכרו, לזכור אותו ולדבר בו בצוותא. לדבר בדדו איש הפלמ"ח, דדו של השריון, דדו של ההתיישבות, דדו מצביא צבא הגנה לישראל.

חברנו, תא"ל (מיל') פינחס להב, ישא דברים לזכר דדו.

תא"ל (מיל') פינחס להב:

לפני שנתיים, בחג הפסח, הוא חג החירות, הלך מאתנו דדו, האיש שכל חייו היו קודש להגנת חירותו של העם. הלך אדם שלחם בכל מערכות ישראל; ובכולן האמין כי עוד נדע חירות ממלחמה; כי יבוא יום ויבוא השלום.

דדו הצטרף לשורות הפלמ"ח בשנת 1946, ועד לפרישתו מצה"ל בשנת 1974 — קרוב לשלוש עשרות שנים — לחם בכל מלחמות ישראל, תמיד כמפקד: מפקד מחלקה במערכה על הדרדיר לירושלים, סגן מפקד פלוגה בקרב על סן-סימון בקטמון בירושלים, מפקד פלוגה בקרב על גבעת הראדאר ובהרי ירושלים, בהמשך הקרבות המרים והעקובים מדם בעיר הקודש ומסביב לה, ובפריצה לעיר העתיקה. דדו סיים את המלחמה כמפקד הגדוד הרביעי (גדוד "הפורצים") של הפלמ"ח. לימים, השתתף כמפקד חטיבה בכיבוש רצועת עזה. כאלוף פיקוד הצפון הנהיג את "המלחמה על המים", בה ניצח. בהנהגתו ובפיקודו נכבשו ג'נין ושכם ונהדפו הסורים מרמת הגולן, במלחמת ששת הימים. אחרי מלחמה זו ניצח דדו על קרבות ההתשה בצפון. אחר-כך, כרמטכ"ל, הביא שקט לגבול הצפון, מול הלבנון.

דדו עמד בראש צבא הגנה לישראל בגדולה ובכבדה שבמלחמות ישראל, אשר החלה בהפתעה ונסתיימה בעצור צה"ל את התקדמותו על הצירים הראשיים בואכה דמשק וקאהיר. את עמידתו במלחמה זו ואת הישגו בה, היטיב לבטא חיים בר-לב, שאמר:

"המאפיין כל צבא שמוחק בהפתעה, הוא ההכרח לנהל מלחמה מאולתרת. היכולת לנהל מלחמה מאולתרת הינה המיבחן העליון של צבא ומפקדו. צה"ל, בפיקודו של דדו, עמד במבחן עליון זה. חלקו של דדו בניהול המלחמה ובהשגת הניצחון היה מכריע."

שנים רבות דבק בדדו כינוי אחד, במיוחד בפי תושבי הצפון שאותם כה אהב ושהיה כה קרוב אליהם: "כובש הרמה". דדו לא אהב את הכינוי הזה. לא-אחת אמר: "חברים, לא אני כבשתי את הרמה. את הרמה כבשו אלפי בחורים שטיפסו על הצוקים הנישאים. את הרמה כבשו מאות הבחורים שנפלו על שחרורה, ומאות אחרים שנפצעו עליה." דדו ידע תמיד, בהישג ובהצלחה, להתחלק ברוחב-לב עם אחרים, והיתה לו גדלות-הנפש להישאר בודד בשעות הקשות והמרות. על קברו הפתוח אמר יצחק רבין:

"הרמטכ"ל דוד אלעזר היה סלע מוצק ואיתן בניהולה של מלחמת יום הכיפורים. דדו הוביל את צה"ל משלב הפתיחה של מלחמה שבאה בהפתעה, אל הניצחון בסיומה. דדו התפטר מתפקידו כרמטכ"ל ועמד באומץ-לב לא-רגיל לנוכח מציאות שלא היה לא-ידו לשנותה ולא יכול היה להשלים עמה. הוא נשא את כאבו הגדול בשתיקה ובאצילות-רוח שאין דומים להם. לבו לא עמד לו, והוא כרע ונפל."

מה עוד איפיין את דדו? טובים ממני ספדו לו בשנתיים שחלפו מאז מותו. ברשותכם, אעמוד על תכונה אחת שאולי עוד לא עמדו עליה. דדו לא ניסה ליצור לעצמו תדמית. הוא לא ניסה לעצב "סמל מסחרי". הוא לא הניח לאיש להגדירו עניו, אם-כי היה כזה. הוא דחה כל תג של

יחסי הגומלין בין הדרג המדיני לדרג הצבאי

לוחם, אם-כי היה בין האמיצים והנועזים שבלוחמי צה"ל. הוא לא ביקש להיקרא חבר טוב, אם-כי אני מכיר חבר טוב ממנו. הוא לא רצה בתואר של אדם קשוח וחזק בתפקידו, אם-כי עמד כצוק-סלע איתן, ברגעים הקשים ביותר.

מה הריץ את דדו? מה נתן לו את הכוחות הבלתי-נדלים — כוחות גוף ונפש — להמשיך בקצב רצחני כזה, ימים כלילות, במשך שלושים שנה? מה איפשר לו להמשיך בשירות שאותו לא ראה כקריירה, לא כמקצוע (אם-כי דגל בצבא מקצועי) אלא כשליחות, במובנה הנעלה של המלה? תשובה לכך אולי נמצא בדברים שהשמיע בשנת 1973, בעצרת יום השואה והגבורה בקיבוץ לוחמי הגיטאות. שם אמר, בין היתר:

"אנחנו עם שוחר-שלום, שאינו רוצה במלחמה. אבל כל הקורא אותנו אל הקרב ימצא בנו אויב קשה-עורף, כי לפיד חירותנו הנישא בידנו היום הוא צו מן האש אשר שרפה את הגולה, מעיי-המפולת של וארשה היהודית. אנו שואבים את כוחנו מכל דורות ישראל, וגם מן המרד הבודד והנואש ההוא. אנו יורשים את ההיסטוריה שלנו, את כולה — את התרפה והקלון, את התהילה והגאווה. אנחנו בני הדור אשר בו חברו יחדיו 'השיר על העם היהודי שנהרג', ומגילת העצמאות המבשרת את תחייתו."

ייתכן שהאמונה הזאת בברית הדורות, האמונה העמוקה, השורשית, ביעודו ובייחודו של עם ישראל, היא-היא אשר נתנה לדדו כוח לעמוד בכל המלחמות, בכל המצבים ובכל הנסיגות שעברו עליו במשך יותר מעשרים ושמונה שנים.

הערב נפתח סימפוזיון על היחסים שבין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי. לדדו, בעודו בחיים, לא היה דרוש סימפוזיון כזה. היחסים האלה היו ברורים לו. היה ברור לו, שהוא חייב מסירות איז-קץ ונאמנות ללא סייג לדרג המדיני. לא רק משום שכך כתוב, לא רק מפני שכך מחייבים כללי המשמעת, לא רק מכיון שזה חוק או נהג, אלא מתוך הכרה עמוקה בסמכותו העליונה של העם, שממשלתו היא הנציגה שלו.

הסימפוזיון יעסוק בשאלות רבות, מהיבטים שונים. איני יודע אם יעסוק גם בהיבט המוסרי. איני יודע אם הוא יעסוק בשאלה, האם הנאמנות היא חד-סטריית, או שמא עליה להיות הדדית? האם רק מפקד חייב נאמנות כלפי ממשלתו ושריה, והם לא חייבים נאמנות כלפיו? ייתכן שאילו היה דדו עמנו היום, היה אוסר לשאול שאלה זו, והיה ממשיך לשאת את כאבו באצילות-נפש שאין למעלה ממנה, כפי שהתבטא יצחק רבין. אך התשובה על שאלה זו דרושה לנו ולעם ישראל כולו, לא רק למען דדו, כי-אם למענו ולמען הדורות הבאים.

בשיחה עם דדו, חודשים ספורים לפני מותו, אמר לי: איני דואג שמא תבוא על עמנו סכנת השמדה, סכנה לעצם קיומנו. מבחינה צבאית נוכל לעמוד. איני דואג גם מן ההיבט הכלכלי. ללא סיוע אמריקאי נאכל פחות, נהיה צנועים יותר בלבושנו, נבזוז פחות — ונמשיך לחיות. דאגתי נובעת משני דברים: מהירידה ברמה המוסרית שחלה בארץ הזאת, ומהקיטוב החברתי. אם מאיימת עלינו סכנה, אין היא צבאית, או כלכלית, או חיצונית. היא אורבת לנו ברמת המוסר ובחברה הישראלית.

הוא ביטא אמונה זו בלשון קצרה וקולעת בטקס חלוקת הפרס לספרות צבאית ע"ש יצחק שדה, ב-14 במאי 1973, בדברו על טוהר הנשק. דדו אמר אז, בין היתר:

"אנחנו מקיימים את מוסר-הלחימה למען עצמנו ולמען הבאים אחרינו. צה"ל הוא כור-ההיתוך וההיגוך לעתידים להיות אזרחי ישראל. ערכי מוסר-הלוחמים הופכים להיות ערכיו של כל אזרח בחברה הדמוקרטית שלנו. אלה ערכים הפותחים פתח-תקוה לעולם טוב יותר, מוסרי יותר, עולם של שלום."

כזה היה דדו.

אנו, היושבים כאן, נוכל תמיד לומר בגאווה, שדדו היה חברנו ומפקדנו. לעם ישראל היתה זכות גדולה שדדו נמנה עם בניו. נישא את זכרו בלבנו לעד.

רחבעם זאבי:

עם פטירתו של דדו התארגן ועד ציבורי וולונטארי להנצחת זכרו. הוועד פנה למוסדות שונים ולרשויות מקומיות והציע להקים מפעלי הנצחה שישאו את שמו של דדו. היענותם של הגופים לפגייה זו העידה על רחשי-הלב של המוני בית ישראל ליקירנו שהלך לעולמו בטרם עת. נוכחנו לדעת, שאהבת העם נתונה לו, והכל זוכרים אותו ביגון ובגאון. עד כה נקראו רחובות על שמו של דדו בצפת, נהריה, אור-יהודה, חולון, יבנה, קרית-מלאכי, באר-שבע, אור-עקיבא, גבעת-שמואל. שכונות נקראו על שמו בשלומי, בית-שאן, מעלות, אופקים. בכרמאל נקראת כיכר על שמו. במרום-גולן — מרכז-ספורט. באור-יהודה — בית-כנסת. בגולן — ספרייה אזוירית. בית-השריון בתל-אביב נושא את שמו של דדו, צעדת-הכינרת של הפועל נקראת על שמו. לאחרונה הוכרו על "חניון דדו" בפארק הירדן של הקרן הקיימת לישראל, מצפון לכינרת.

את הוועד הציבורי החליפה אגודה שנקראת יד דוד אלעזר. בראש האגודה עומד חבר-הכנסת חיים בר-לב, ומזכירה הוא תא"ל (מיל') פינחס להב. האגודה מצפה להמשיך במפעלי-ההנצחה הבאים: קריאת רחובות על שם דדו בבני-ברק, רמלה, רעננה, בית-שמש, קרית-מוצקין, תל-אביב ורחובות. בית-תרבות בעכו, כיכר בנצרת-עלית, מטוחים בקריית-טבעון ובנתניה. מרכז טניס בקריית-שמונה, ועוד.

יד דוד אלעזר החליטה לקיים מדי שנה יום-עיון בנושא צבאי, בטחוני, מדיני, בהשתתפותם של מומחים. יום-העיון ייערך סמוך ליום-הזיכרון לדדו, ודברי המשתתפים בו יפורסמו בפירסומים מיוחדים שייקראו "דפי אלעזר". כך נבטיח את המשכיות ההנצחה והזיכרון.

כנושא ליום-העיון לשנת תשל"ח נבחרה מסכת-היחסים בין הדרג המדיני והדרג הצבאי. יום-העיון נערך בשיתוף אוניברסיטת תל-אביב. המושב הראשון יוקדש להרצאת-פתיחה בנושא התיאוריה של היחסים בין מנהיגות פוליטית וצבאית. במושב השני יישמעו הרצאותיהם של אזרחים זרים על הניסיון הבריטי, הגרמני והאמריקאי בתחום זה. המושב השלישי ייוחד לניסיון הישראלי. הרצאה זו ישמיע חברנו יצחק רבין, שזכה לכהן בשני צדי השולחן, הן כמפקד צבאי והן כקברניט מדיני. לבסוף ייערך רב-שיח בהשתתפות המרצים.

להרצאת הפתיחה אני מתכבד להזמין את חברנו, פרופסור יהודה ואלך.

פרופ' יהודה ואלך:

התיאוריה של היחסים

בין מנהיגות פוליטית וצבאית

בספרו החייל והמדינה כתב סמואל פ' הנטינגטון: "חקר מסכת היחסים האזרחית-צבאית סבל ממיעוט העיסוק התיאורטי". אין כוונתנו למלא את החסר הזה, בהרצאה קצרה אחת, מה גם שמסכימים אנחנו עם האדמירל האמריקאי הנרי י' אקלס, שכתב בספרו תפישות צבאיות ופילוסופיה, כי

"נושא מסכת היחסים האזרחית-צבאית שזור בכל הכתבים המדיניים והצבאיים מטוקידידס ועד לספרים ולתקופונים של ימינו. נוכל לצפות שוויכוח זה יימשך כל עוד תתקיימה פעילויות מדיניות וצבאיות עלי אדמות".

אך אל חשש, לא ננסה לגולל כאן את כל היריעה מימי קדם ועד ימינו, אלא נתרכז במחשבותיהם של הוגי-דעות בעת החדשה.

אכן, מצאנו בכתביו התיאורטיים של מצביא דגול ומצליח את אנתת-השבר הבאה:

"אומלל ביותר אותו מצביא, שמוטל עליו פיקוח; הוא חייב למסור דו"ח יום-יום, שעה-שעה, על הצעותיו, תכניותיו וכוונותיו; הוא נמצא תחת עינו הפקוחה של נציג הסמכות העליונה היושב במפקדתו, והוא מודע לעובדה שחוט-טלפון מחובר אליו מן העורף. דבר זה עלול להכשיל כל עצמאות, כל החלטה מהירה, כל תעוזה אמיצה, שבלעדיהן לא ניתן לנהל את המלחמה. החלטה גועזת מתקבלת במוחו של איש אחד בלבד... לכן, אם הוכרזה המלחמה — יש להעניק למצביא העליון חופש-פעולה מלא כדי שיוכל לפעול לפי שיקולו-שלו..."

דברים אלה נכתבו בידי הרמטכ"ל הפרוסי הפילדמרשל הלמוט פון-מולטקה, דווקא בשיא הצלחתו, לאחר שלוש מלחמות, שבהן ניצח בשדה-הקרב את צבאות דנייה ב-1864, אוסטריה ב-1866 וצרפת ב-1870/71.

במובאה דלעיל, מסתמך מולטקה על פילוסוף-המלחמה הגרמני הגדול קרל פון-קלאוזביץ, שחי בין השנים 1780 ל-1830, כלומר, היה בן-דורו של נפוליון. אולם, האם הבין מולטקה, ועמו רבים אחרים המשתמשים בכתבי קלאוזביץ כבמכרה של מובאות, את תורת קלאוזביץ לאשורה? לביורר שאלה זו, נקדיש זמן-מה.

ובכן, מה לימד הפילוסוף הגרמני הזה, באמת?

כל בר-ביי-רב יודע היום לצטט את המשפט הידוע, כי "אין המלחמה אלא המשך המדיניות באמצעים אחרים". על קביעה זו חזר קלאוזביץ שוב ושוב, משום שכאיש-צבא ידע שעמיתיו אנשי-הצבא לא בנקל יבינו עיקרון זה. לכן פירש אותו הלוח ופרש במחקרו המקיף "על המלחמה". כבר בספר הראשון "על מהות המלחמה" הוא אמר בפירוש כי אין המלחמה מעשה מדיני בלבד "אלא מכשיר מדיני אמיתי, כהמשך ליחסים מדיניים וביטויים באמצעים אחרים". בהשגותיו על המונחים "מטרה" ו"אמצעים", הסיק כי היעד המדיני הוא המטרה, ואילו המלחמה היא האמצעי. לפיכך, אסור להתייחס בנפרד אל האמצעים ואל המטרה.

בספר השמיני הוא שב לדון בסוגיה זו ודן ב"השפעת התכלית המדינית על מטרת המלחמה" וכן ב"מלחמה כמכשיר המדיניות". בצאתו מן ההנחה כי המלחמה היא המשך היחסים המדיניים — והוא הרגיש כי אינה אלא חלק מהם — הוא הגיע לידי מסקנה, שהמלחמה "איננה דבר-מה עצמאי"; על-אף שידוע כי מוסדות מדיניים, כגון ממשלות או אומות, גורמים למלחמה — רווחת הדעה כי המלחמה משביתה דין-ודברים מדיני. אולם בניגוד לכך טען הוא, ש"אין המלחמה אלא המשכם של יחסים מדיניים, אגב עירובם של אמצעים אחרים". הוא חזר והגדיר את התלות ההדדית בין תכלית ובין אמצעים. בעזרת היקש לקוח מתחום הלשון והחשיבה, וטבע את המימרה הידועה, כי למלחמה "דקדוק משלה, אך אין לה היגיון משלה". את ההיגיון תספק המדיניות.

אם אמנם מהווה המלחמה חלק מהמדיניות, תושפע בודאי גם מאיפיוניה. דבר זה קובע את ממדי הפעולות הצבאיות, הואיל ומלחמות נבדלות אלו מאלו בהתאם למניעיהן ולנסיבות שזורות. אם נעמוד קודם-כל על מהות המלחמה ונגדיר אותה כ"מעשה אלים שבאמצעותו אנו כופים את רצונו על היריב", "נבלעת" כאילו התכלית המדינית של המלחמה בהגדרה קיצונית זו. אולם קל מאוד להבחין בכך, שהתכלית המדינית היא המניע האמיתי:

"ככל שקטן יותר הקרבן שאנו תובעים מיריבינו, כן יקטנו — לפי הערכתנו — מאמציו שלא להביא קרבן זה. ככל שיקטנו מאמציו — יקטנו גם מאמציו. יתר-על-כן, ככל שנצמצם את תכליתנו המדינית יקטן ערכה בעינינו ויקל להסכים לוותר עליה — כלומר, גם מסיבה זו יקטנו מאמציו."

אם נסכים לדברים אלה, נבין כי המטרה המדינית, שהיא המניע למלחמה, קובעת גם את ממדי המטרה של הפעולה הצבאית ואת היקף המאמץ המושקע בה. לפיכך, אם נקבע יחס זה בין מטרת הפעולה הצבאית לבין המטרה המדינית — ברור מדוע מאבדת לפעמים פעולה

אולם אין תימה, שהשמייע דעות כאלו לאחר המלחמה בצרפת. הן היו, ללא ספק, תגובה על התנגשותו עם מי שניהל את המדיניות, הקנצלר פון-ביסמרק, אשר — משיקולים מדיניים — הכריח את מולטקה, בניגוד לרצונו, להפגין את פאריס הנצורה. מלך פרוסיה תמך, כצפוי, באינטרסים המדיניים. לכבודו של מולטקה יצוין, שלא התפטר מהפיקוד העליון, חרף החלטתו הספונטאנית לעשות כן, אלא קיבל על עצמו את מרותה של המדיניות. ייתכן שרצה "להתפרק" ממועקתו באמצעות כתיבת דברים כאלה, שכן במציאות נהג באורח שונה לגמרי ממה שהציע בכתביו.

באותו אופן עלינו להעריך אולי גם את מה שכתב במאמר תורתי מפורסם על האסטרטגיה משנת 1871:

"המדיניות משתמשת במלחמה להשגת תכליותיה; נודעת לה השפעה מכרעת על תחילת המלחמה ועל סיומה, כשהיא שומרת לעצמה את הזכות להגדיל את תביעותיה במהלך המלחמה, או להסתפק בהישג מוגבל. בהיותה נתונה באי-ודאות זאת, יכולה האסטרטגיה לשאוף תמיד רק אל המטרה העליונה, הניתנת להשגה באמצעים הנתונים. כך מיטיבים אלה לשרת את המדיניות, אם-כי להשגת מטרתה בלבד, בעוד הם שומרים על עצמאות-פעולה מוחלטת."

ובמקום אחר הוסיף מולטקה, בהשתמשו בהגדרה זוהי: "אין למדיניות רשות להידחק אל תחום המיבצעים." ברוח זו התבטא גם הגנרל פון-קלאוזביץ באיגרותיו הטאקטיות אל מיפלינג:

"יעוד אמנות-המלחמה וזכותה העיקרית לגבי המדיניות הם למנוע ממנה כי תדרוש דברים הנוגדים את המלחמה, וכי תשגה בשימוש במכשיר זה מתוך אי-ידיעת השפעתו. שהרי לגבי מהלך המלחמה קובעים, בעיקר, היבטים צבאיים; ואילו להיבטים פוליטיים נודעת השפעה רק כל עוד אינם דורשים דבר שהוא פסול מבחינה צבאית. בשום אופן לא יודרך המפקד במיבצעו לפי השראות פוליטיות בלבד; עליו לשוות לנגד עיניו תדיר את ההצלחה הצבאית. אין זה מעניינו מה תעשה הפוליטיקה בניצחונותיו או בכישלונותיו; ניצולם הוא מעניינה של המדיניות בלבד."

במשפטים קצרים האיר איש-הצבא מולטקה את מצב המתיחות שנוצר בשעת ניהול מלחמה בין הרשות המדינית לרשות הצבאית בכל מקרה בו שתי הרשויות הללו אינן מרוכזות בידי איש אחד. אכן, פרידריך הגדול, מלך פרוסיה, ונפוליון, קיסר הצרפתים, לא נתקלו בבעיות כאלו והחלטותיהם היו בהכרח תשלובת של שיקולים מדיניים וצבאיים. אולם עם הפרדת שתי הרשויות ועם היווצרות שני מסלולים מקבילים, נוצר מתח ביניהן, גם אם באורח פורמלי עומדת מעל לשתייהן סמכות גבוהה יותר. לכן הכרחית תיאוריה אשר תנחה את החיילים להכריע במצבי מחלוקת.

מסוימת מעוצמתה, ברגע שמצמצם ערכה של התכלית המדינית. חומרת ההתמודדות הצבאית מיטלטלת לא פעם בין זו של מלחמת-השמדה לבין זו של תצפית חמושה הדדית בלבד. כאשר נודה כי התכלית המדינית משפיעה על המלחמה, לא ניתן עוד להגדיר את המלחמה הגדרה ברורה, חד-משמעית, ואנו חייבים לכלול במושג זה אפילו איומים גרידא, ואף את המשא-ומתן לשון אחר: המלחמה הופכת למקרה ספציפי בתחום המושג הכולל של המדיניות. לעומת זאת, מלחמה, שלא תוגבל בהיקפה על-ידי המדיניות, תגיע תמיד לידי קיצוניות. בלשונו של קלאוזביץ:

"ככל שיתעצמו מניעי המלחמה ויתחזקו, ככל שיקפו את כל ישותן של האומות, ככל שתגדל המתיחות בטרם מלחמה — כן תלך ותלכש המלחמה צורה מופשטת יותר ותשאף יותר ויותר להכנעת האויב; באופן כזה הולכות וחופפות זו את זו מטרת המלחמה והתכלית המדינית והמלחמה מצטיירת כתופעה צבאית טהורה, בלא כל גוון מדיני."

עיקרון זה של המתיחות והאלימות הגוברות, כוחו יפה גם בכיוון ההפוך. על כן, הפסקת הפעולות הצבאיות אינה תופעה יוצאת דופן, וידועות לנו מלחמות, שבהן התרחשו פעולות צבאיות רק בחלק מתקופת המלחמה. במקרה זה שוב פועלת השפעתם של אמצעים מדיניים על תוצאות המלחמה ואין צורך להכות את כוחות האויב. מקרה כזה יארע, אם מצליחים "לנתק את בריתות אויבנו או לסכלן, לרכוש לעצמנו בעלי-ברית חדשים, לעורר ולהטות גורמים מדיניים לתועלתנו וכו'..."

לעיתים קרובות עשויים צעדים מעין אלה לקצר בהרבה את הדרך אל השלום, שהוא המטרה הסופית של כל פעולה צבאית. יתרה מזו: יצוין כי אין להתייחס אפילו אל הכרעה במלחמה כאל עניין סופי, שכן המנוצח רואה לא פעם במצב החדש תופעה חולפת ומאמין שיוכל לשנותה לטובתו על-ידי פעולות מדיניות חדשות. והרי אנו חוזנו דבר זה על בשרנו בכל אחד מ"סיבובי" העימות הערבי-ישראלי! גם הוגה-הדעות הצבאי הבריטי הנודע בן-תקופתנו סיר בזיל לידל-הארט הגיע במחקרו למסקנה, כי "דברי הימים מראים, שהשגת ניצחון צבאי אינה זהה כשלעצמה עם השגת המטרה המדינית."

אולם, קלאוזביץ לא תיאר רק את תפקידו של המפקד הצבאי ביחסים בין המלחמה למדיניות, כי אם הגדיר גם את אלה של המדינאי. על המדינאים, בראש ובראשונה, ליטול חלק באחריות להצלחה או לכישלון במלחמה; אין להרשות להם להטיל את האשם רק על שכם מומחיהם הצבאיים. אין זאת אומרת, כמובן, שלא למנות המדינאי תותר חדירה עמוקה מדי אל פרטי ניהול-המלחמה; שיגור חוליות סיוור או הצבת מוצבי-חוץ במלחמה — כל זה אינו נעשה, לפי קלאוזביץ, על-פי שיקולים מדיניים. אולם עלינו להעיר כאן, כי בעידן "המלחמה הקרה" ו"ההרתעה" ממלאים שיקולים מדיניים תפקיד חשוב אפילו בהצבת מוצבי-חוץ או בשיגור חוליות סיוור. דבר זה הוכח פעם אחר פעם לאורך "מסך הברזל" באירופה ובשיגור סיוור-ביון אוריים ואף אנו התנסו בכך לאורך קווי שביתת-הנשק וקווי ההפרדה.

המדיניות היא — כך רצה קלאוזביץ שנבין את דבריו — "נציגת מכלול האינטרסים של החברה כולה." ניתן כאן לשאול: האם לא מן הראוי להעדיף היבטים צבאיים טהורים על היבטים מדיניים, לתועלת תכנון המלחמה? השקפה כזו גרס בן-דורו של קלאוזביץ, הוגה-הדעות הצבאי השווייצרי-צרפתי גנרל זימיני, שכתב בחיבורו "תסקיר על אמנות המלחמה":

"בחירת המטרות הפוליטיות תידחה בפני הצרכים האסטרטגיים, עד אשר יוכרעו הבעיות הצבאיות הגדולות בכוח הנשק... כדי לתרגם זאת לשפת-המעשה — הכרחי כי המטרות הפוליטיות, שרוצים להשיג במהלך-המלחמה, יתואמו עם צרכי-האסטרטגיה; אם לא ניתן הדבר — יש לזנוח אותן עד לאחר שתושג ההכרעה בכוח הנשק."

ואפילו עורך מהדורת "על המלחמה" משנת 1880, אלוף-משנה הפרוסי פון-שרף ראה צורך להוסיף הערה משלו לדברי קלאוזביץ בסוגיה זו:

"התערבות המדיניות בניהול-המלחמה היא תמיד הרסנית. על המדיניות לקבוע, כיצד ייבנה הבית, אך אין לה זכות להתערב בעצם בנייתו."

חד וחלק!

אולם קלאוזביץ דחה בתוקף תפישות מעין אלו וראה בהן איוולת: "הרי המדיניות היא שהולידה את המלחמה; היא המות החושב, והמלחמה אינה אלא מכשיר, ולא להיפך." הפיתרון היחיד המתקבל על הדעת הוא אפוא הכפפת ההבטים הצבאיים להבטים המדיניים. כשמתעורר, אם כן, סכסוך בין האינטרסים המדיניים לבין אלו הצבאיים, אין לראות בכך אלא גילוי של חוסר-הבנה; כי כאשר "המדיניות באה בתביעות אל המלחמה, שזו אינה יכולה למלאן, נוגד דבר זה להנחה, שהמדיניות מכירה היטב את האמצעי שהיא עומדת להשתמש בו...". ההיגיון מחייב לקבוע, שאמנות המלחמה בהתגשמותה העליונה נהפכת למדיניות.

בהגדירו את מהות ההפרדה בין תפקידי המצביא לבין אלה של המדינאי הצהיר קלאוזביץ אחת מהצהרותיו השנויות-במחלוקת ביותר:

"לפי ההשקפה האמורה תיעשה הבחנה פסולה ומוזיקה, אם יישפטו אירוע צבאי גדול או תכניתו על-סמך הערכה צבאית גרידא; אדרבה — נוהג נואל הוא, לשתף אנשי-צבא בתכנון מלחמות, כדי שיעריכו מתוך גישה צבאית טהורה את מעשיה של הממשלה..."

לעומת זאת, דחה קלאוזביץ כשטות מוחלטת את התביעה הנפוצה בקרב תיאורטיקנים, שהאמצעים הזמינים יועמדו לרשות המצביא, כדי לאפשר לו תכנון צבאי טהור. קלאוזביץ גרס, שהמלחמות וההנחיות הכלליות שלהן נקבעו תמיד על-ידי מוסדות מדיניים ולא על-ידי צבאיים. על כן, לעולם אין לדבר — אף אם מרבים לעשות כך — על השפעתה המוזיקה של המדיניות על ניהול-המלחמה. האשמה אינה בהשפעה — אלא במדיניות עצמה. לעומת זאת, אם המדיניות נכונה, יכולה השפעתה על המלחמה להיות רק חיובית. קלאוזביץ הבין כי יש למנוע חיכוך בין

קלאוזביץ שאל בצדק: התייחסות תכנית מסע-מלחמה לזירת-מלחמה אחת או לזירות מספר, מבלי לקחת בחשבון את מצבן המדיני של המדינות ואת היחסים שביניהן? לגבי קלאוזביץ, השאלה הראשונה והחשובה, שעליה חייב האסטרטג להשיב, נוגעת לעצם המטרה של המלחמה או של מסע-המלחמה; שהרי הרעיון המרכזי של תכניתו מכוון אל מטרה זאת, או נקבע, לפחות, על ידה. אין פיתרון סטנדרטי יחיד (למשל, השמדה!), כי-אם כל המאמצים מתאימים עצמם למטרה. מכאן נובע, שאסור לראות במלחמה מעשה-אלימות-והרס בלבד, שכן אז יחייב ההיגיון להסיק מספר מסקנות רחוקות מכל מציאות; יש לראות במלחמה מעשה מדיני, מכשיר מדיני אמיתי, אשר שימושו נתון ביד אחת, אותה מגלמת המדיניות. הרחיקות שבפתרון הבעיה, היא הקובעת את ממדי השימוש בכוח. מלחמה, הקובעת גודלה של אומה, מושתתת על השימוש בכוח ועל הרס כמפלס אחרון, והיא כאילו חסרת צביון מדיני. למעשה, יש בה אלמנט מדיני, ה"נבלע" כביכול, הוא מתנגש פה עם הכוח וההרס.

תיוה מנוגדת לגמרי לתפישתו של קלאוזביץ פיתח אחרי מלחמת העולם הראשונה מי שהיה במחצית השנייה של המלחמה זו סגן-הרמטכ"ל של הצבא הגרמני, הגנרל לודנדורף. אליבא דלודנדורף, השתנתה דמותה של המלחמה מאז ימי קלאוזביץ. וככל שהשתנה אופי המלחמה, כן השתנו גם היחסים בין מלחמה למדיניות. המדיניות במיוחד היתה נתונה לשינוי. לודנדורף טען כי קלאוזביץ הצר את משמעותה של המדיניות, שבה כלל את מדיניות-החוץ בלבד, וכי ניסה להעמידה מעל לניהול-המלחמה. בניגוד לכך טבע לודנדורף את המונח "כלל-מדיניות", ומתוך כך ערך את הלהטוט האקרוטי הבא:

"המלחמה היא מדיניות-חוץ באמצעים אחרים... לאחר הכל — חובת כלל-המדיניות לשרת את המלחמה."

למלחמה המודרנית נטייה שכיחה להיות "טוטאלית", מאחר שהיא סוחפת את אוכלוסיית הארץ בשלמותה, ולא רק את הכוחות המזוינים. עם שכלול המטוסים, הגדלת טווחם ויכולתם לשאת פצצות, מועברת המלחמה הרחק מעבר לקווי-החזית, אל תוך ארץ האויב. האזרחים אינם נתונים רק להפצצות, כי-אם גם להשפעתה של התעמולה העוינת באמצעות עלונים מעופפים, שידורי-רדיו וכיוצא באלה. אין ספק, שהם גם סובלים מנקיטת אמצעים כלכליים, כגון הסגר עויין, או מהגבלות שהם מטילים על עצמם מרצונם, כדי לספק חומרים חיוניים למאמץ המלחמתי. את כל התחומים השונים הללו, הנוגעים באורח כלשהו למלחמה, יש לתאם בתבונה, כדי לסייע למלחמת-הקיום של האומה. לפיכך, על כל אלה — לרבות המדיניות — להיות כפופים לצורכי המלחמה. הנה הגדרתו של לודנדורף עצמו:

"מלחמה ומדיניות משרתות את המשך קיומו של העם, אולם המלחמה היא הביטוי הנעלה ביותר של רצון-הקיום הלאומי; תשרת אפוא המדיניות את ניהול-המלחמה."

המדינאים לבין הגנרלים, כדי להבטיח תיאום ללא-תקלות בין מדיניות לבין פעולות צבאיות. לכן הציע במקרים, שבהם אין זהות אישית בין המדינאי לאיש-הצבא, לצרף את המצביא העליון כחבר לממשלה, כדי שזו תהיה שותפה לשיקוליו העיקריים. רעיון זה נדחה דחייה מוחלטת בחוגי הצבא הגרמני, ואין תימה שדווקא תביעה זו נוסחה מחדש, במגמה שלילית ברורה. מאז המהדורה השנייה של כתבי קלאוזביץ ב-1853. זכותו הגדולה של פרופ' ו' האלוג, שלפני זמן קצר ביקר בארץ, היא, שגילה זיוף זה. ואלה הגרסות המנוגדות —

במהדורה הראשונה כתוב:

"כדי שתתואם המלחמה לגמרי למדיניות, וכדי שתתאים המדיניות לאמצעי המלחמה, נותר — במקרה שאין זהות אישית בין המדינאי לאיש-הצבא — צעד תכליתי אחד: לצרף את המצביא העליון כחבר לממשלה, כדי שזו תהיה שותפה לשיקוליו העיקריים."

והנה הסיפא מאז המהדורה השנייה:

"... כדי שהוא (כלומר: המצביא) ישתתף ברגעים החשובים ביותר בהתייעצות הממשלה ובהכרעותיה."

הגדרתו המקורית של קלאוזביץ האירה את הבעיה מצדו של המדינאי; ואילו בנוסח המזויף הורחבו סמכויות המצביא, שצורף לממשלה, על-מנת שהוא ישתתף בהכרעות. גירסה זו היא היפוכו הגמור של השקפת קלאוזביץ.

אם באמת קובעת המדיניות את ניהול-המלחמה, הרי הממשלה היא המחליטה על גודל הצבא ובכך — על חלק עיקרי של האסטרטגיה. המצביא חייב להתייחס אל עוצמה מוחלטת זו של הכוחות הלוחמים שברשותו כאל גודל נתון.

סבורני, כי תפישת קלאוזביץ, המגדירה את היחס בין מלחמה למדיניות, מהווה אחד הרכיבים המהותיים ביותר של כל בניינו התיאורטי. קלאוזביץ שלל בפירוש את האפשרות של מלחמה כתופעה מבודדת. סימני-ההיכר הבולטים של כל תכנית אסטרטגית גדולה נושאים, בראש-ובראשונה, אופי פוליטי. תכנית-מלחמה מתפתחת מעצם קיומן של המדינות היריבות ומיחסיהן עם אומות אחרות. תכנית המלחמה קובעת את תכניות מסע-המלחמה — לפיכך שזור כל מעשה-איבה בשיקולים מדיניים. מכאן נובע, שלא קיימת כלל הערכה צבאית טהורה לפתרונה. חשיפה להפריד בין מסקנות צבאיות למסקנות מדיניות בתכנון אסטרטגי היא מגוחכת. במכתב משנת 1827 אל אחד מאיורי רדר, שהיה באותה עת חניך בבית הספר לקציני מטה ונועץ בקלאוזביץ בקשר לפיתרון של בעיה מיבצעית שהוטלה עליו, העיר קלאוזביץ על חוסר ההיגיון שבהצגת בעיה צבאית בלי מתן רקע מדיני. בהמשך הוא כתב:

"אין המלחמה אלא המשכן של השאיפות המדיניות באמצעים שונים. השקפה זו מונחת ביסודה של כל אסטרטגיה, ואני משוכנע, שכל המסרב להודות בנחיצותה, לא הבין עדיין במה העניין. עיקרון זה מבהיר את ההיסטוריה הצבאית כולה, ובלעדיה היא בבחינת גיחוך גדול."

"...תפקידם הדחוף ביותר של מצביאי המלחמה הטוטאלית הוא לתבוע ממנהיגי המדיניות הטוטאלית, לפעול למען ליכוד העם, שכן זוהי חובתה הלאומית של המדיניות הטוטאלית."

אין פירוש הדבר, לעורר התלהבות לאומית בלבד, כי-אם בראש ובראשונה לדכא כל ביטוי של אי-נחת בעזרת צנזורה קפדנית ביותר של העתונות ושירות-השידור. יש להפעיל חוקים חמורים ביותר נגד בגידה, לסגור את הגבולות עם ארצות ניטראליות, יש להטיל איסור על אסיפות, לפקח על תנועת הרכבות, ולעצור מתמרמרים ומחבלים בכוח. את האמצעים האחרונים יש לנקוט בכל חומרה אפשרית, שכן אנשים מן הסוגים הללו עלולים לחתור תחת המאמץ המשותף של הקהילה הלאומית.

אולם, אין המלחמה הטוטאלית והמדיניות הטוטאלית צריכות למנוע רק את פירוקה של האחדות הלאומית; עליהן לנקוט צעדים, כדי ליתן תנופה להתלהבות העממית על-ידי ניצול כל אמצעי התעמולה עד קצה גבולם. בקיאות רחבה בבעיות הפסיכולוגיה-ההמונית עשויה לסייע למדיניות בחיפושיה אחר האמצעים האמורים לחזק את המוראל הלאומי.

אמצעי-המגן והתעמולה — אין לאחוז בהם רק עם פרוץ המלחמה. יש לבקטם תמיד, אף בימי שלום (פירוש הדבר, אמנם, כינון מדינת-משטרה במלוא מובן המילה!). יש לנהל לוחמה פסיכולוגית נגד אומות אחרות גם בזמן שלום.

כל הפעילויות הללו עשויות לטשטש בקלות את הגבולות בין המלחמה לשלום. יש מפקפקים — ובצדק — אם המלחמה בתנאים כאלה עדיין המשך המדיניות באמצעים אחרים, או שמא הפך השלום לשלב-מעבר בין המלחמות — מעין מלחמה ללא מעשי-איבה.

כדי לתאם בין מאמצי-המלחמה השונים ולייעלם, תנוהל המלחמה הטוטאלית בידי סמכות מרכזית. אין לודגדורף מפקפק כלל, שמסכנות זו חייבת להימצא בידי המצביא העליון, אותו יש למנות למשרתו הרמה עוד בימי שלום, כדי שיוכל לפקח על ההכנות למלחמה בכל תחומי-החיים. כך יוכל לוודא, אם כל המשאבים הלאומיים הועמדו לרשות הצבא. המצביא לא זו בלבד שיפקד על הכוחות הלוחמים ויכוון את ההכנות הצבאיות למלחמה, אלא אף יפקח על האוצר, המסחר, הייצור, החינוך הלאומי, ובמיוחד על תיאום התעמולה; בקיצור — המצביא ינהג מסמכות דיקטטורית.

לסיכום, נשאלת השאלה, איזו מההשקפות המנוגדות הללו בדבר אופי מסכת-היחסים בין המדיניות לניהול-המלחמה מקובלת היום? תדיר מזכירים בהקשר זה את האמרה הצינית, המיוחסת למדינאי הצרפתי השנון קלמאנסו, כי המלחמה היא עיסוק כה רציני, שאין להשאיר

את הטיפול בה בידי הגנרלים. אכן, לדעת ההיסטוריון הצבאי הבריטי מייקל הווארד, המלחמות במאה שלנו היו

"סכסוך של התשה בין חברות בעלות אירגון על רמה גבוהה ותייחוס פוליטי, בו היוו יכולת כלכלית ומיומנות מדעית וטכנולוגית, ליכוד חברתי ומוראל אזרחי, גורמים בני חשיבות לא פחותה מהמיבצעים של הכוחות המזוינים בשדה-הקרב."

יש לציין, שכיום דוגלות למעשה רוב המדינות בתפישה של קלאוזביץ בדבר תיאום הצעדים המדיניים והצבאיים ברמה הגבוהה ביותר. אולם המחלוקת החמורה בין הנשיא האמריקאי הארי ס. טרומן ובין הגנרל דגלס מקארטור בזמן מלחמת קוריאה הבהירה היטב, שסוגיה זאת מסוגלת עדיין לעורר ויכוחים סוערים אף בדמוקרטיה מודרנית.

אף-על-פי-כן, גורס האדמירל האמריקאי אקלס, שכבר ציטטתיו בראשית דברי, כי —

"בארצות-הברית של אמריקה אין כל ספק בדבר, שהרשות המדינית צריכה לפקח על הרשות הצבאית. מוסכם על הכל, כי פירוש הדבר שהאזרח צריך לפקח על לובש-המדים. פירוש הדבר גם, שאם איש-הצבא המקצועי עובר לתפקיד פוליטי, נבחר או ממונה, עליו לפשוט את מדיו ולפעול כאזרח. בעוד שבאחרים מחלקי-תבל מחזיקים בדעות שונות לגמרי, תפישות אלה הינן במידה כזו חלק של מסורתן של ארצות-הברית של אמריקה, שהן מקובלות על הכל כמובנות מאליהן."

אחרי הסקירה התיאורטית, יבדקו המרצים הבאים את הגישות המעשיות במדינות שונות ובזמנים שונים.

פרופ' נורמן גיבס:

הניסיון הבריטי

בכל הנוגע ליחסי הגומלין שבין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי, התנהלה ההיסטוריה הבריטית על מיינוחות במשך מאות בשנים. היו כמה פרשיות מרתקות למדי, אבל הן התרחשו בשולי ההיסטוריה ולא כדאי להקדיש להן זמן במסגרת זו. הסיפור אשר בפי הוא סיפור של התפתחות הדרגתית, לא סיפורה של מהפכה.

אנו מוצאים את השורשים במאה השבע-עשרה, כאשר ניטשה מלחמת-אזרחים באנגליה. אחת הסיבות הבסיסיות למלחמה זו — לפני שפרצה, כאשר פרצה, בעודה נמשכת ואחרי שנסתיימה — הייתה השליטה בצבא-הקבע. באנגליה היה הצבא תמיד בידי המלך. הפרלמנט ביקש לשים קץ למצב זה, או לחקונו, מטעמים כספיים. שכן, בעוד המלך שולט בצבא, בא המימון מן הפרלמנט. סכסוך זה הוליד פרק של רודנות צבאית מהסוג הגרוע ביותר. היא הייתה יעילה מאוד, אבל רעה, משום שמניעה היו דתיים. רוב האנשים מסוכנים כשהם משוכנעים שהצדק עמם. חיילים מסוכנים שבעתיים, משום שבידם הכוח להרע.

כאשר תמה פרשה זו, וחודשה המלוכה, היא חודשה על-ידי הפרלמנט ועל-פי רצון העם. בדור שלאחר 1660 שלט הפרלמנט בצבא באמצעות התחיקה — ונקבע שתחיקה זו תחודש מדי שנה. הפרלמנט שלט במשמעת בצבא ובמימונו. הנושא נדון מחדש אחת לשנה, והמלך היה יכול לקיים צבא אך ורק אחרי שהועבר חוק מתאים בפרלמנט. אין זאת אומרת, שהמלך לא יכול היה להסתדר בלי הפרלמנט. במשך זמן רב (מאתיים שנה) היו לכתר זכויות-יתר רבות לגבי הצבא. לדוגמה, מינויים של קצינים, במיוחד קצינים בכירים, שאיפשר למלך לשלוט בהרכב הצבא ובהתנהגותו.

נדרשו לפרלמנט כל המאה ה-18 וכל המאה ה-19 כדי ליטול מן הכתר את זכויות-היתר הללו. אבל הנושא החשוב ביותר בתחום הצבא — התקציב — נלקח מן המלך כבר בימי המהפכה.

יו"ר — רב-אלוף חיים בר-לב:

אחרי ששמענו את הרצאתו של פרופ' ואלך על ההלכה בנושא היחסים שבין ההנהגה המדינית לבין ההנהגה הצבאית, נשמע פרקים מן הניסיון ההיסטורי — הבריטי, הגרמני והאמריקאי. זכות גדולה היא לנו לשמוע על הניסיון הבריטי מפי פרופ' נורמן גיבס מאוקספורד. פרופ' גיבס היה עד לעת האחרונה פרופסור להיסטוריה של המלחמה באול סולס קולג', אוקספורד. הוא כתב ספרים ומאמרים רבים בנושא ההתמחות שלו, וחיבורו האחרון — עד כה — נוגע ישירות בנושא שעליו ירצה לפנינו: "מדיניות החימוש-מחדש", במסגרת הסידרה על האסטרטגיה הגבוהה בהיסטוריה הרשמית הבריטית של מלחמת-העולם השנייה. אחרי ההרצאה מוכן פרופ' גיבס להשיב על שאלות.

מכאן אפנה אל התמורה המינהלית אשר איפשרה לצבא להשלים עם המשך השליטה האזרחית בו. תמורה זו הולידה את משרד-ההגנה הנוכחי. מדוע התרחש תהליך זה? על-פי איזה עקרונות התפתח, בתחום היחסים שבין הצבא והמימשל האזרחי? התהליך החל מתחילת המאה הנוכחית, כתוצאה מהחוויה הטראומטית שפקדה את אנגליה בחודשים הראשונים של מלחמת הבורים (1899–1902). בתשעה החודשים הראשונים של אותה מלחמה הונחלו לכוחות הבריטיים כמה תבוסות בשדה-המערכה. היו מיבצעי-מצור אחדים, שבהם צר האוייב על חיילים בריטים בישובים דרום-אפריקאים. בסופו של דבר, הוסר המצור, אבל בתחילה האמינו רבים שהמצור יימשך וכי הצבא הבריטי בדרום-אפריקה יובס לגמרי.

נערכו חילופי-גברי בצמרת הפיקוד הבריטי בדרום-אפריקה. שני מצביאים נשלחו לשם: לורד רוברטס וגנרל קיצ'נר. בתוך שישה חודשים הם חידשו את השליטה הבריטית בדרום-אפריקה. הכוונה לשליטה הצבאית.

אבל זכר תשעת החודשים המרים נחקק עמוק בלב. אחרי ככלות הכול, בריטניה לא הפסידה אף לא מלחמה קולוניאלית אחת עד לאותה עת, למעט מלחמת המהפכה האמריקאית. אחרי מלחמת הבורים אמרו אנשי-צמרת בצבא ובממשלה, כי המחזלים של חודשי-המלחמה הראשונים נבעו לא מהיעדר כישרון צבאי, כי-אם מהיעדר תכנון נאות. לדעתי, טעות הייתה בידם. התכנון במשרד-המלחמה היה ברמה גבוהה מאוד, במיוחד בתחום ההספקה. אבל גופי הצבא והממשלה לא תיאמו עמדות בנושא המלחמה, לפני שפרצה, ולא תיכנו תכניות משולבות במהלך המלחמה. לשון אחר, הפרדת הצבא מן החברה האזרחית, ושליטת האזרחים בצבא, עצרו מצב שבו היה הצבא עצמאי מאוד בתחומי-שלו — התחום הצבאי, שעה שידוע לנו היטב, כי אין בנמצא נושא צבאי צרוף. "המלחמה היא המשך המדיניות באמצעים אחרים", אמר פון קלאוזוביץ.

אחרי שהופעלה ועדת-חקירה, בראשותו של לורד אישר (ידידו ואיש-סודו של המלך אדוארד ה-7), החליטה הממשלה להקים גוף שנקרא "הוועדה להגנה קיסרית". המלה "ועדה" חשובה מאוד: לא הוקמה מחלקה ממשלתית. הוקמה ועדה מיעצת. ועדה זו התוותה את קו-ההתפתחות של המימשל בנושאים אסטרטגיים, עד 1963. חברי הוועדה היו: ראש-הממשלה, לורד האדמירלות והשר לענייני חיל-הים, שר-האוצר ושר-החוץ. אלה היו האזרחים. מן הצבא ישבו בוועדה מפקדי החילות. היום היו מכנים אותם "ראשי המטות המשולבים".

זו הייתה הפעם הראשונה בתולדות אנגליה, שהוקמה ועדה — בראשותו של ראש-הממשלה — אשר התכנסה כסדר וכללה מדינאים, פוליטיקאים ואנשי-צבא; והוועדה הזאת עסקה בתכנון ובכל הנוגע לשליטה בצבא.

בשנים 1904–1914 הניחה ועדה זו רבים מקווי-היסוד שלפיהם נוהלה מלחמת-העולם הראשונה, במיוחד בשלביה הראשונים. היא עשתה זאת במגבלות מסוימות, משום שזה היה ניסיון חדש ולא הכל ראו בעין יפה את פעולות הוועדה. היא עסקה במערך-ההגנה הקיסרי — נושא שנודעה לו חשיבות מרובה בהתמודדות עם לחמת-הצוללות הגרמנית. היא קבעה סידורי שליטה בדואר ובטלגרף ובנושאים אחרים, שחשיבותם רבה לאחר פרוץ מלחמה. אבל לא

כאשר בוחנים את נושא היחסים בין צבא ואזרחים באנגליה, בימים אלה, מגלים שהוא הוזנח מאוד עד לעת האחרונה. שבו לטפל בו באמצע שנות ה-60, במיוחד אחרי שנוסד המכון הבינלאומי למחקרים אסטרטגיים בלונדון. עם זאת, בהשוואה עם גרמניה או ארצות-הברית, הספרות הבריטית בנושא זה מוגבלת מאוד. אפשר לראות במצב זה ביטוי לעבר. מאז המאה ה-17 קיימת באנגליה נטייה לראות בצבא-הקבע סכנה לחירויות-האזרח. במאות ה-18 וה-19 ובמחצית הראשונה של המאה ה-20, פעל הצבא הבריטי בעיקר מעבר לים: כוח ניכר בהודו, כוח גדול במצרים וכוח קבוע באירלנד. פרט לאירלנד, כל המקומות שבהם חנה הצבא הבריטי, היו מרוחקים ממוקד תשומת-הלב של הציבור האנגלי. משום כך לא נראתה שאלת היחסים בין צבא ואזרחים חשובה ביותר באנגליה.

ובכן, לפנינו שליטה אזרחית בצבא, בעקבות מלחמת-אזרחים מרה, ואחר-כך מאתיים שנה של העמקה שקטה של שליטת האזרחים בצבא. בפרק-זמן זה ספג הפרלמנט את זכויות הכתר לגבי הצבא. ולפנינו צבא ששהה רוב הזמן בחוף-לארץ. נוצרה תוצאה כפולה: מן הצד האחד — היעדר אווירה של תחרות בין צמרת הצבא ובין צמרת המדינה, עד להיווצרות אדישות או התעלמות מהצבא. מן הצד האחר — חיי הצבא גרמו להפרדה ולהרחקה של אנשי-הצבא מן האזרחים. חיילים רבים שהתגייסו לצבא-הקבע שירתו בחוף-לארץ 15–20 שנה. איש-צבא אינו לוקח עמו את משפחתו לקסרקטין. לפחות, כזה היה המצב עד למאה ה-20. הצבא האנגלי ניהל חיים נפרדים מן הקהילה האזרחית. הוא השלים עם הסייגים שהוטלו עליו ועם השליטה האזרחית בו. במצב כזה לא נוצרת מתיחות.

ובמצב כזה לא מתעוררת התעניינות אקדמית בנושא שבמרכז ימי-העיון הללו. על רקע העבר, הבה נפנה להווה. אפשר היה לצפות, שבמאה הנוכחית יקרא הצבא תגר על הכפיפות המוחלטת למימשל האזרחי. למעשה, חזקה שליטת האזרחים בצבא עד לשנות ה-70. ההנחות הישנות, המסורת, ההרגלים הישנים — כל אלה נמשכו ואף חוזקו. היו לכך שתי סיבות. האחת, תהליך של תיקונים מינהליים במיבנה הממשלה. השנייה, תמורות כלליות בתחום החברה והפוליטיקה. לא אגע בסיבה השנייה, אלא בקווים כלליים. נראה לי כי בבריטניה — ובארצות רבות אחרות — נעשה הצבא גוף המייצג הרבה יותר את העם והמדינה, משהיה עד למאה ה-19, כתוצאה מתהליך התמורה הכלכלי, החברתי והפוליטי. בעבר היו הקצינים והמש"קים (מפקדים שאינם קצינים) חיים בקסרקטין וחולמים על בית משלהם אחרי השחרור מהצבא. היום, אחוז גבוה מאוד רוכש בית ומקים משפחה בעודו בשירות-קבע. יש לזה סיבות כלכליות וחברתיות כאחת. ויש סיבה השכלתית. איש-הצבא האנגלי של היום עושה את רוב שירותו באנגליה. יש לו פנאי ללמוד באוניברסיטה.

ב-15 השנים האחרונות היה לי קשר הדוק עם חיל-הים המלכותי הבריטי. אני יושב-ראש הוועדה המייעצת בנושאי חינוך גבוה. ועדה זו מורכבת לא רק מאזרחים כמוני, כי-אם גם מקצינים-בכירים מחיל-הים. אנו מעוניינים להעניק השכלה גבוהה נרחבת למספר דב ככל האפשר בקרב קציני חיל-הים המלכותי.

כל הדברים האלה מקרבים את הצבא לחברה האזרחית.

נעשה דבר בנושאים כמו כוח-אדם ותעשייה. אירופה נכנסה למלחמת-העולם הראשונה בהנחה שהיא תהיה קצרה יחסית.

בפרוץ המלחמה הוחלפה הוועדה על-ידי קבינט-מלחמה מצומצם, שכלל שרים ובראשו ראש-הממשלה. וההאחרון היה מזמין אנשי-צבא בכירים להתייעצויות ולתכנון, כראות-עיניו. לוי ג'ורג' מונה כראש-הממשלה ב-1916 ולא תמיד מצא לנחוץ להיוועץ ביועציו הצבאיים. הוא לא נתן אמון באנשי-צבא, והשקפותיו על ניהול המלחמה היו שונות מאוד מהשקפותיהם. לבסוף ניצחו אנשי-הצבא, למעט בנושא הלחימה בצוללות הגרמניות. המלחמה ביבשה נהלה לפי רצונם של הגנרלים. מאחר שהפיקוד העליון היה צרפתי, נוצרה בצבא הבריטי עוינות כלפי הצרפתים, וזו נמשכה מ-1919 עד 1939.

קבינט-המלחמה שיקף את המשך השליטה האזרחית בצבא.

בשנות ה-20 וה-30 חזרה אנגליה לשיטת הוועדות. ב-1923 נוסדה ועדת המטה הכללי. באותה עת כבר היה לאנגליה חיל-אוויר מלכותי. ועדת המטה הכללי כללה את קציני-החיל הראשיים (שלושה במספר), שהיה עליהם לדאוג לצרכי חילותיהם ולתת יעוץ אסטרטגי לממשלה. מיבנה הוועדה התפתח בשנות ה-20 ושיקף את חזות המלחמה בעתיד: מלחמה טוטאלית. מיבנה זה שילב את פעולת הקצונה עם פעולת הפוליטיקאים, וגם כלל ועדות מיוחדות לנושאים כמו כוח-אדם וייצור. כלומר, ועדת המטה הכללי חבקה את כל חיי המדינה והלאום.

כאשר פרצה מלחמת-העולם השנייה, בספטמבר 1929, הייתה בריטניה מוכנה לה יותר — מבחינה מינהלית — מכל מדינה אחרת. המימשל הבריטי היה מוכן לרתום את כל משאבי המדינה והקיסרות למאמץ-המלחמה. התכניות היו "על הנייר", ואפשר היה להוציאן מן הכוח אל הפועל, כמעט בין-לילה. וכך היה, במידה ניכרת.

כדאי לבחון מקרוב את מיבנה הוועדה.

כאשר התכוננו מדינאים ומצביאים למלחמה הבאה (מלחמת-העולם השנייה) הם עשו זאת באמצעות מגננון ממשלתי. לא זו בלבד שמגננון כזה היה דרוש למטרות מעשיות, אלא שהוא ייצג את יחסי-הגומלין שבין צמרת הצבא לבין צמרת המדינה. ראש-הממשלה היה ראש ועדת-המטה הכללי להגנה קיסרית. מ-1936 פעל לצידו שר לענייני תיאום-ההגנה, שהיה משמש מדי פעם יושב-ראש — כדי לאפשר לראש-הממשלה לעסוק בעניינים אחרים. הוועדה כללה את שלושת השרים שטיפלו בחילות, ואת ראשי החילות או קצינים-בכירים אחרים ששלח ראש-המטה הכללי לשיבות הוועדה. בשיבות אלה השתתפו, לפי הצורך, שרים שונים, ובמיוחד שרי האוצר והחוץ.

מיבנה זה, שהיה כמשרד ממשלתי וזוטא ב-1939, נקרא "משרד הקבינט". משרד זה היה מאויש על-ידי נציגי הצבא ונציגי משרד ראש-הממשלה ומשרדי-ממשלה שונים, המקורבים ביותר לתכנון אסטרטגי. במיבנה כזה, ידו של הצבא תמיד על התחזונה. לא זו בלבד, שעל הצבא לציית ללא ערעור להחלטות אזרחיות, אלא שהשרים ואנשי שירות-המדינה עבדו בתפקידיהם זמן רב יותר מהקצינים. כהונה ממושכת עלולה לספח שעמום ושגרה — ועשויה לפתח ידע, כישרון ויוזמה.

יחסי-הגומלין בין הדרג המדיני לדרג הצבאי

כהונה קצרה אינה מאפשרת רכישת ניסיון ומיומנות. יתרה מזו, שנים רבות משך שירות-המדינה באנגליה את מיטב הנוער בוגר-האוניברסיטה. כזה הוא המצב גם היום. טובי האנשים שובצו בוועדת ההגנה הזאת — ואנשי-הצבא לא יכלו להתמודד עמם.

אבל התוצאה הייתה מעולה: אנגליה נכנסה למלחמת-העולם השנייה עם תכנית אסטרטגית מוסכמת, שעובדה לפרטיה. תכנית זו שונתה אך מעט במהלך המלחמה. השוני העיקרי היה בהרכב הברית שבתוכה פעלה בריטניה: בעלת-הברית הראשונה (צרפת) נכבשה בתחילת המלחמה, ואייבת-לשעבר (ברית-המועצות) הייתה לבעלת-ברית רבת-עוצמה בהמשך המלחמה. איש לא האמין, לפני המלחמה, שארצות-הברית וברית-המועצות יילחמו שכם אחד עם אנגליה. במקרה הטוב ביותר, קיוו אנגלים בצמרת ששתי המעצמות הללו תישארנה ניטרליות.

אף-על-פי שהמלחמה פשטה צורה ולבשה צורה במהירות, הרי שעמדה במבחן התכנית שעובדה אנגליה מראש, בוועדת ההגנה שלה. שיתוף-הפעולה הצבאי-אזרחי הוליד תכנית זו. אמנם, היו חילוקי-דעות, אבל ההחלטות שנתקבלו היו נכונות. אלה היו החלטות בדבר גודל ומיבנה חיל-האוויר המלכותי; מהות חיל-הים המלכותי; שיתוף-הפעולה עם צרפת; שילוב המערך האזרחי במאמץ-המלחמה; תכנון כספי ותעשייתי. ברוב המקרים דחקו האזרחים בצבא לעשות יותר משיקש הצבא לעשות.

בקווים כלליים, זו הייתה התמונה עד תום מלחמת-העולם השנייה. במהלך המלחמה חלו שינויים בוועדה. היא גדלה מאוד, וראש-הממשלה (צ'רצ'יל) נעשה גם שר-הביטחון ועסק בניהול היומיומי של המלחמה, ביחד עם ראשי-המטות.

חשובה מזו: צ'רצ'יל מינה ראש-מטה לענייני הגנה. איש זה קיים קשר ישיר עם ראש-הממשלה, מצד אחד, ועם ראשי-המטות, מן הצד האחר. הוא לא היה יושב-ראש המטות המשולבים. תפקידו היה להעביר רעיונות בין הסמכות האזרחית ובין הצמרת הצבאית, ולהשתדל לקרב את הצדדים אל מכנה משותף.

צ'רצ'יל היה ראש-ממשלה חזק מאוד. מאחר שהיו לו שרים מוכשרים ומגוסים, שיכלו לספל בנושאים האזרחיים, היה לו פנאי רב לספל בנושאים צבאיים. והוא עיצב את ראשי המטות על-פי דרכו ורצונו. במידה ניכרת נשק הכל על פיו. לדוגמה, בסתיו 1941 שיגר למזרח-התיכון דיוויזיה משורינת אשר קציני-צבא בכירים רבים העדיפו להשאיר באנגליה, למקרה פלישה. כיוון שהמלחמה נתמשכה, והאמריקאים הצטרפו אל "הברית הגדולה" ונעשו יותר ויותר פעילים בה, יכלו ראשי-המטות באנגליה לטעון שהם מיטיבים מצ'רצ'יל לדעת את כוונותיהם של האמריקאים וכי אם ראש-הממשלה מבקש ללכת בדרכו-שלו, עלול הוא להסתכן במחלוקת עם בעלת-הברית הגדולה שמעבר לאוקינוס. אחרי הפלישה לגורמנדיה ביוני 1944, נדחקו הכוחות הבריטיים באיטליה אל השוליים. תפקידה של בריטניה (ותפקידו של צ'רצ'יל) נעשה קטן יותר. צ'רצ'יל ועוזריו הבכירים גרסו, שיש לחזק את המאמץ באיטליה ובאיוור האדריאטי, כדי לפרוץ לאוסטריה ולגרמניה מן הדרום. האמריקאים ראו בזאת פיצול-מאמץ. והעמדה האמריקאית הכריעה את הכף. נשתנה מאזן-הכוחות.

היו"ר — חיים בר-לב:

על הניסיון הגרמני ירצה קולונל גרלך, הנספח הצבאי של גרמניה המערבית בשגרירותה בישראל. קולונל גרלך נולד בשנת 1935, הצטרף אל שורות משמר-הגבול המערב-גרמני אחרי שסיים את חוק-לימודיו בבית-הספר התיכון בברמן, עבר קורס-קצינים, פיקד על כוח-סיור משוריין באיטליה, שימש מדריך בבית-הספר לקצינים, היה קצין-מיבצעים ביחידת-סיור משורינת, עלה לדרגת מג"ד, סיים את בית-הספר לפיקוד ומטה ועבר לאגף המודיעין. מאז ינואר 1976 מכהן קולונל גרלך כנספח הצבאי המערב-גרמני בישראל.

לחטננט קולונל דיטריך גרלך:

הניסיון הגרמני

מי שמגדיר את "הדרג המדיני" ו"הדרג הצבאי" על-פי תורתו של הוגה-הדעות הגרמני קארל פון-קלאוזביץ — שאמר כי המלחמה אינה אלא המשך המדיניות באמצעים אחרים — נוכח לדעת, כי המלחמה כפופה למדיניות. מהרצאתו של פרופ' ואלך למדנו, כי שוררת מתיחות בין שני הדרגים, והדרג מועתק מן האחד אל השני על-פי האישים העומדים בראשם. תהליך זה, שאנו יכולים לכנותו "מצב של חיפוף", מופיע תמיד כאשר מה שנראה סביר ויעיל מבחינה צבאית אינו עולה בקנה אחד עם מה שרצוי מנקודת-ראות מדינית.

כאשר עוסקים בניסיון הגרמני, מגלים בדרך כלל הרגשה יתרה על הדרג הצבאי, על-ידי הערכת-יתר של צרכי המלחמה, האמיתיים או המדומים, לעומת הצרכים של ההנהגה המדינית. מכאן נבע המושג של "מיליטאריזם גרמני", אותו איפיינה אימרתו של גנרל לודנדורף, שעל המדיניות לשרת את צרכי המלחמה.

מקורה של התפתחות זו במחצית הראשונה של שנות ה-60 במאה ה-19, בתקופה בה גיטש הסכסוך בנושא הצבא בפרוסיה. סכסוך זה נתגלע ב"לנדטאג" (בית-הנבחרים) הפרוסי, בין הליברלים לבין השמרנים, בדבר זכותו של הפרלמנט לקבוע את גודלו, אירגונו, תנאי-שירותו, אופי גיוסו וסדר-הכוחות בימי-שלום של הצבא הפרוסי, שעבר שידוד-מערכות. בעוד המפלגה השמרנית רואה בהשפעתו הגואה של הפרלמנט פגיעה בזכויות המלך, מצאו הליברלים לנחוח לחדש את האידיאלים של מלחמות השחרור מ-1812—1813, וחתרו לפתח אומה חמושה, דהיינו צבא עממי. מה שהחל כמחלוקת על אירגונו-מחדש של הצבא הפרוסי, הפך למחלוקת בדבר

צירציל כעס — כעס מאוד — אבל איש לא התפטר בבריטניה. השיטה עמדה במבחן. היא המשיכה לפעול עד תום המלחמה.

אחרי המלחמה נשאלה השאלה: איזו שיטה דרושה לה לאנגליה? היש להמשיך בריכוזיות היתרה משנות המלחמה? החיילות השונים שאפו לקיים את עצמאותם. משמע, המשך הריכוזיות לא היה לרוחם. נושא זה לא מצא את פתרונו עד לשנות ה-60, עת מינה ראש-הממשלה הארולד מקמילן שר-ביטחון חדש — מר תורניקרופט — וראש מטה כללי חדש — לורד מאונטבאטן. לורד מאונטבאטן היה עשיר-ניסיון בתחום הצבאי. הוא היה ברוך-כישרון ואוהב-סדר. והוא היה בעל גישה ריכוזית. הגם שהיה איש חיל-הים, עמד זמן ניכר בראש מיבצעים משולבים, שהריכוזיות היא דם-התמצית שלהם. מאונטבאטן עיצב מערכת צבאית חדשה, ריכוזית, מתואמת ישירות עם שר-ההגנה.

דפוס זה הוכן בשנת 1963. הוא שריר וקיים עד היום. במערכת זו אחראי שר-ההגנה לעיצוב מדיניות ולהגשת תכנית-ההגנה לממשלה. תכנית זו עוסקת באסטרטגיה ארוכת-טווח. השר אחראי לעיצוב הדוקטרינה האופרטיווית. הוא דואג לסדר-הקדימויות בנושא ההגנה; ולפיכך — בהקצאת המשאבים. שר-ההגנה אחראי גם לתיאום בין החיילות השונים ולניהול-משברים. שר-ההגנה הוא היחיד המדבר על הגנה וביטחון בממשלה.

ראש-המטה-הכללי הוא יועצו האישי של שר-ההגנה, וחוליית-הקישור שלו עם ועדת ראשי-המטות המשולבים. אף-על-פי שראשי-המטות הם שצריכים לתת לממשלה ייעוץ צבאי, חייבת עצתם לעבור דרך מועצת-הגנה וזו מגישה את ייעוצם לשר, שמגיש אותו לממשלה. בשעת-חירום, זכותם של ראשי-המטות לקיים קשר ישיר עם שר-ההגנה. מועצת-ההגנה מורכבת מאנשי-צבא ואזרחים כאחד. יושב-ראש לכל ועדה הפועלת במסגרת משרד-ההגנה, הוא אורח. רק בוועדת ראשי-המטות המשולבים היו"ר הוא קצין בכיר.

לאזרחים יתרון חשוב אחד: כמעט כולם עובדי-מדינה מקצועיים, הממלאים את תפקידם שנים רבות וצוברים בו ניסיון. קציני-הצבא, לעומת זאת, עוברים מתפקיד לתפקיד במהלך הקריירה שלהם. משום כך חזק יותר הצד האזרחי ונמשך העיקרון של כפיפות הזרוע הצבאית לזרוע המדינית-אזרחית.

עיקרון זה מורגש שוב ושוב, בנושאים הקשורים לביטחון הציבור. לדוגמה, ייתכן מאוד שהצבא מתאים יותר (בציודו, באימוניו, בהכשרתו) להתמודדות עם בעיות-ביטחון בנמל-התעופה הבינלאומי של לונדון, היתרו — במיוחד בעידן של טרור. אפשר, שהצבא יעיל יותר בהתמודדות עם הפגנות, שביתות אלימות ושביתות המשתקות חלקים חיוניים בחיים האזרחיים (תחבורה, פינוי אשפה וכו'). אבל באנגליה מופקדת המשטרה על ביטחון-הציבור, והצבא מופעל אך ורק נגד חתרנות רבתי — כמו באירלנד. מדי פעם — כמו בשביתת הכבאים הממושכת ב-1974 — הפעילה הממשלה את הצבא בתפקידי כבאות. אבל זה חריג המעיד על הכלל. אנשי-צבא מתלוננים מדי פעם על קיפוח בתחום השכר, על תקציבי-ביטחון לא-מספיקים וכו' — אבל השיטה שרירה וקיימת: הזרוע הצבאית באנגליה כפופה לזרוע האזרחית, וכך צריך הדבר להיות בדמוקראטיה.

לראש-המטה הכללי של הצבא להגיש לו דו"חות — כדי לפקח בדרך זו על התכניות המיבצעיות במקרה של מלחמה, בכל הנוגע למשמעות המדינית, ולהביא את התכנון הצבאי לאישור ההנהגה המדינית. ראש המטה הכללי זכה למעמד אדיר אחרי מלחמות האיחוד הגרמני, והיה כפוף ישירות למלך, בימי שלום כבימי מלחמה. רק אם מצא המלך לנחוץ להזמין את הרייכסקאנצלר, יכול היה זה-האחרון להשתתף בדיונים. המטה הכללי הגדול היה מוסד פרטי שקיבל לידיו, בשלב מאוחר יותר, גם את האחריות על הפיקוד והשליטה בצבא הרייך. הרייכסקאנצלר עצמו היה ממונה ומפוטר על-ידי המלך, בלי כל התייעצות עם הרייכסטאג. הוא הדין בראש-המטה הכללי. לרייכסטאג לא הייתה זכות להביא לפיטורי הקאנצלר בהצבעת אי-אמון. אחריותו של הקאנצלר כלפי הרייכסטאג הוגבלה לחובה להשיב על שאלות כדי לקבל אישור להצעות-חוק. מבחינה חוקתית לא היו שרים אשר ישיבו על שאלות הרייכסטאג. הרייכסקאנצלר היה השר היחיד שהאציל סמכויות לכמה מזכירי-מדינה ומשרדי-ממשלה. במצב מבולבל זה, המשופע בחפיפות ובכפיפויות, היה הקיסר הסמכות היחידה במדינה. כדי להיות המנהיג והמצביא העליון, נדרשו למלך ראיית-הגדול, כישורים וכשרונות של מדינאי גדול. וילהלם הראשון עמד במבחן. לא כן וילהלם השני. זה-האחרון היה הססן ונוטה לפעול על-פי משאלות-הלב.

שליט בעל סמכויות כמעט לא-מוגבלות צריך להיות מסוגל לעשות הערכת-מצב צבאית נכונה ברגע הגורלי ביותר, ועליו לעשות זאת על-סמך מירב הידע וההבנה. עליו להפסיק פעולות צבאיות אם נראה לו שהמדיניות תובעת זאת. זה היה הישגו הבולט של ביסמארק במלחמת 1870—1871 נגד צרפת: לנוכח התנגדותו של הצבא, החליט הקאנצלר לא לכבוש עוד שטחים צרפתיים, ושם קץ למלחמה. הוא הכיר בסכנת התערבותם של כוחות חיצוניים וחזה את התעצמותם הצבאית האפשרית של יריביו, ומובן מאליו שביקש למנוע מצב כזה. על כן, בשעה שניתן לו להשיג תנאים נוחים, הפסיק את המלחמה. הוא העריך, שבמועד מאוחר יותר לא יוכל להשיג תנאים דומים. נוצרה מתיחות ניכרת בין הקאנצלר ובין ראש-המטה. זה-האחרון שירת בדרך כלל במלוא הנאמנות את ההנהגה המדינית, גם במצבים בהם חלק על שיטותיה ומטרותיה. אבל בימי-מלחמה תבע את המנהיגות ואת הזכות הבלעדית לדווח למלך, עד לסיומן של הפעולות הצבאיות. הוא התנגד בתוקף להתערבותם של פוליטיקאים, לא רק בנושאים צבאיים צרופים, אלא גם בשירבוב עניינים מדיניים לשיקולים צבאיים.

את דעתו על יחסי-הגומלין בין המדיניות לבין האסטרטגיה ביטא גנרל פון מולטקה (ואני מצטט מתוך ספרו של גרהארד ריטר, "החרב והשרביט", כרך א', עמ' 194—195):

"הדיפלומטיה משתמשת במלחמה כדי להשיג את מטרותיה, והיא משפיעה השפעה מכרעת על תחילת מלחמה ועל סיומה. היא עושה זאת בשמרה לעצמה את הזכות להגדיל את תביעותיה או לצמצמן במהלך המלחמה... במהלך המלחמה שולטים בעיקר שיקולים צבאיים, ואילו ניצולה של הצלחה צבאית — או ההיחלצות מכישלון צבאי — נמצאים בתחומה של הדיפלומטיה...".

החוקה ומקומו של הצבא במדינה חוקתית. השאלה העיקרית הייתה: האם היה הצבא מוסד ממלכתי, ככל האחרים, וכמוהם משולב במדינה החוקתית-מלכותית — דהיינו, נשען על יסודות החוק? או שהיה מכשיר של כוח המכוון למימוש מדיניות-חוץ או מדיניות-פנים, והמיועד לתמוך בכתר? הקצינים הפרוסים של אותם ימים לא ראו עצמם משרתי האומה, אף לא חלק מיישנות עממית פוליטית. הם ראו עצמם נאמנים אך ורק למלך, לו נשבעו שבועת-אמונים אישית. עלי להוסיף: לימים, כאשר נשבעו הקצינים שבועת-נאמנות להיטלר, גרמה עמדה זו לסכסוכים טראגיים באופוזיציה הגרמנית. אבל ככל שהכתר תבע סמכות בלעדית על הצבא, כן חיזק הפרלמנט את מאבקו להגדלת חלקו בהחלטות, אף ניסה לקבוע פרטים חוקיים בנוגע לאירגון הצבא. בתחילה הייתה הכוונה רק להגיע לכלל הבנה בדבר הקווים הכלליים של חוקת הצבא. לסוף נתלעה מחלוקת בסוגיה: צבא-הכתר מול צבא-הפרלמנט, דהיינו אוטוקראטיה או דמוקראטיה.

בגמר מסע-המלחמה באוסטריה ב-1866, שיכנע הקאנצלר הגרמני פון-ביסמארק את המלך הפרוסי העקשן מאוד, וילהלם הראשון, לפתור את המשבר החוקתי בפשרה שהתקרבה בשיעור ניכר אל התפישת הליברלית של חוק חוקתי. פירושה של פשרה זו היה מתן הכרה גלויה בזכויות הפרלמנט בנושא התקציב, אך היא לא הגבילה את הזכויות החוקתיות של הכתר, אף לא את סמכויות הפיקוד של המלך על הצבא.

הצבא עצמו לא היה צבא עממי במובן המודרני של המושג, כי-אם צבא מלכותי ממושע מאוד, בפיקודם של קצינים שרובם אצילים. "רוח-יחידה" חזקה פיעמה בו. צבא זה הושתת על גיוס מהיר, ונועד לבצע מבצעים התקפיים מהירים, נמרצים ומכריעים. המחלוקת חזקה את מעמדו המיוחד של הצבא במדינה המלכותית-חוקתית. הוא נעשה מכשיר-כוח מלכותי, ואחרי המשבר הזה חדל הפרלמנט לחשוב ברצינות על התערבות בנושא זה. לפיכך, היחסים בין ההנהגה המדינית ובין ההנהגה הצבאית בפרוסיה-גרמניה נתגבשו באופן מיוחד ושונה לגמרי מזה שבמדינות מערב-אירופה, שבהן הייתה ממשלה פרלמנטארית. מן הצד האחר, נאלץ הכתר להשלים עם התערבות הפרלמנט בענייני חקיקה ותקציב, אך מן הצד האחר נזקק למכשיר שיאפשר לו לממש את סמכויות-הפיקוד הבלתי-מוגבלות, ללא כל פיקוח פוליטי. הפיתרון נמצא לבסוף בקבינט הצבאי.

הקבינט הצבאי, שהתפתח מלשכתו של השליט הראשי, היה מוסד עצמאי שזכה במעמד שווה לזה של משרד-המלחמה. הוא לא היה אחראי להפצת הפקודות המלכותיות והטיפול בענייני כוח-אדם. אבל ראשי הקבינט הצבאי השפיעו השפעה רבה על משרד-המלחמה והממשלה, מכוח קרבתם אל המלך. שר-המלחמה הפרוסי היה פקיד בכיר, ותו לא. משום כך, היה עליו בעיקר לטפל בצרכי הצבא הפרוסי. לא הייתה לו סמכות פיקודית במובן הצבאי, אך הייתה לו הזכות להגיש דו"חות למלך. יתרה מזו, לראש-הממשלה בפרוסיה לא היו אמצעים חוקיים פורמאליים לאכוף רצון צבאי או פוליטי. גם כעבור שנים לא היה הרייכסקאנצלר הגרמני רשאי להורות

וילהלם השני פישט תפישו זה בשיעור ניכר, כאשר רשם ב־1914 הערת־שוליים לצד מאמר שפורסם בפראנקפורט צייטונג: "הפוליטיקה נאלמת בזמן מלחמה, עד שהאסטרטגיה משחררת את חרצובות לשונה."

התיאוריה של מולטקה שלטה בחשיבה של המטה הכללי הגרמני, וקבעה במידה רבה את השקפותיו. אף־על־פי שהיה דמיון מסויים בין רעיונות אלה ובין התיאוריות של קארל פון קלאוזוביץ, ניתן להבחין בסטייה מן התפישו הבסיסית. בעוד שקלאוזוביץ האמין, כי צריכה להיות השפעה רצופה למדיניות, טען מולטקה שלמדיניות נודעה השפעה מסויימת על מטרות־המלחמה הכלליות, על תחילת המלחמה ועל סיומה, אך התנגד בתוקף להענקת תפקיד ראשי למדיניות בזמן־מלחמה. הוא יצר מונח חדש — התחום האופרטיבי — והציב אותו בין הטאקטיקה ובין האסטרטגיה. בנושא זה הציג את ההנהגה הצבאית כנבדלת מן המדיניות וגמצאת מעליה. אחרי הסקירה הקצרה הזאת של שורשי ההתפתחות הגרמנית, נוכל למצוא את התוצאות כדלהלן: הסכסוך הצבאי בפרוסיה בשנות ה־60 של המאה ה־19 הוליד את —

- א. פרישת הפרלמנט מן הפיקוח על הצבא, אשר תפש מאז מעמד מיוחד במסגרת המוסדית של המדינה;
- ב. המעמד המיוחד יצר במנהיגות הצבאית תפישו חדשה על מקומו של הצבא במדינה ובנושאי מלחמה ושלום;
- ג. שליטה מדינית אפשר היה להבטיח אך ורק על־ידי הכפפת הצבא למלך, שהיה המנהיג המדיני והצבאי העליון.

מאחר שהיוזמה לייסוד הרייך ב־1871 היתה פרוסית, הועתק מיבנה בסיסי זה לכל הרייך הגרמני.

על־מנת להשיב על השאלה בדבר יחסי־הגומלין בין הדרג המדיני ובין הדרג הצבאי בגרמניה בתקופה מאוחרת יותר, עלינו להתמקד בהיסטוריה בת־זמננו.

בתחילת מלחמת־העולם הראשונה לחמה גרמניה בשתי חזיתות. מאחר שאי־אפשר היה לשאת מצב זה לאורך ימים, עיבד המטה הכללי הגדול עוד לפני המלחמה תכנית מפורטת להשגת ניצחון. זו הייתה תכנית נועזת מאוד, שנקראה "תכנית שליפן". לפי תכנית זו, תוכנעו צרפת במחירות על־ידי מיבצעי בלימה בקו מילהאוזן־סאארבריקן, ותנועת איגוף של אגף ימני חזק, שיחצה את בלגיה ויפלוש לצפון־צרפת. הגרמנים יעקפו את פאריס ממערב, והצבא הצרפתי יכותר באיזור שבצפון־מזרח צרפת. אם תושג בדרך זו הכרעה מהירה של צרפת במערב, יוכל הכוח הגרמני העיקרי לנוע מזרחה, כנגד רוסיה, כדי לסייע לבעלת־הברית האוסטרית־הונגרית. הגרמנים קיוו שרק תכנית זו — אשר תנצל את יתרון הפעולה בקווים פנימיים — תוכל להביא ניצחון בהתמודדות עם פוטנציאל־המלחמה העדיף של צרפת ורוסיה. תכנית זו נדונה לכישלון משום שהתעלמה מן הנסיבות המדיניות, במקרה זה — הניטראליות של בלגיה. כמו כן, היא הושתתה על ההנחה העל־אנושית שהיא תבוצע כלשונה, ללא תקלה כלשהי. לא אכנס לשאלה, איזה מישגים

נעשו בביצוע התכנית. אתעכב רק על התוצאות המדיניות. הערכת־המצב לא הייתה ריאליסטית, כאשר נקבע שבריטניה תשלים עם כיבושה של בלגיה. למעשה, הפכה בריטניה מיד לאויב — ובכך מנעה את הכרעתה המהירה של צרפת בחזית המערב. אבל אחרי הנסיגה אל המארג, צריכה הייתה ההנהגה הגרמנית, המדינית והצבאית, להבין, שאי־אפשר עוד להשיג הכרעה מהירה במערב. מאז ואילך עמדה גרמניה בלוחמת־חפירות מייגעת ומתישה. לוחמה זו הייתה צריכה להוליד תהליך של שיחות־שלום. אין ספק, שזו הייתה משימתה של ההנהגה המדינית. הרייכס־קאנצלר פון בטמן־הולווג כבר חזה את השואה הממשמשת ובאה, אבל לא הניע את הקיסר להכיר בעובדות החיים. את הסיבה לכך יש למצוא באופיו של בטמן־הולווג, שהיה לא־צבאי מכל וכל. הוא לא התעניין באירועים הצבאיים; וכתוצאה מכך התייחס ביראת־כבוד רבה מדי להערכותיהם של המומחים הצבאיים. כפיפות־מרצון זו היתה הרת־אסון כאשר הבינו הינדנבורג ולודנדורף את חומרת המצב הצבאי, אבל הסיקו מסקנות לא־נכונות מהבנה זו.

אחרי שפוטנר גנרל פון מולטקה, שנחשב כאחראי לכישלון במערכת המארג, עשה יורשו — שר־המלחמה הפרוסי לשעבר פון פלקנהייין — ניסיון חדש להשיג הכרעה, בהתקפה על ורדן, ביולי 1916. נשאלת השאלה, מה אפשר היה להשיג מהבקעה בורדן? קרוב לודאי, שהכוחות הגרמנים בחזית המערב לא היו מסוגלים עוד לנצל הצלחה ולהפכה להכרעה במערב.

בחזית המזרח עלה בידי פילדמרשל פון הינדנבורג וראש המטה שלו, ולודנדורף, לבלום את ההתקדמות הרוסית במערכות טאנגברג וימות מאסוריה. אבל במיבצעים הבאים נבצר מהם לשחרר את בעלת־הברית האוסטרית מן הלחץ האדיר שהפעילו עליה הרוסים. כעת, לאחר כישלון הנסיונות בורדן, הגיעה השעה להסיק מסקנות מדיניות ולפתוח בשיחות־שלום. דבר זה לא נעשה, משום שהקיסר וההנהגה הצבאית לא היו מסוגלים לחשוב במונחים של שלום־של־ויתורים. היום רווחת הדעה בקרב החוקרים, שיוזמת־שלום — מבוססת על פינוי בלגיה והשטחים שנכבשו בצרפת, עם פשרה באלזאס־לורייין ובהתערבות נשיא ארה"ב וודרו וילסון או האפיפיור — הייתה עשויה להצליח. כאן היה דרוש קאנצלר חזק, וכבר נאמר שבטמן־הולווג לא היה איש כזה.

בספטמבר 1916 הועבר הפיקוד העליון לידי הינדנבורג ולודנדורף. הם הבינו כי הצבא הגרמני אינו יכול עוד לנהל מתקפת־ניצחון. מצבן של בעלות־הברית היה אף הוא בכי רע. במאי 1915 נערך אויב חדש לפני אוסטריה־הונגריה: האיטלקים, שהצטרפו אל הרוסים. טורקיה סבלה מהתערערויות המצב בעיראק ובחצי־האי סניג ב־1916, והתנגדותה נתרופפה. במצב זה מילא הקאנצלר פון בטמן־הולווג אחר הצעה אוסטרית ויעץ לקיסר להזמין רשמית את האויב לשיחות־שלום. ההנהגה הצבאית הסכימה, אבל הפנייה לא כללה את ההצעות הטריטוריאליזם הנחוצות. מאחר שהאויב העריך נכונה את המצב ואת מטרות־השלום של גרמניה, הוא דחה על הסף את ההזמנה הגרמנית. בטמן־הולווג עשה ניסיון שני והציע למחנות האויבים להגדיר את תנאיהם. התשובה נתקבלה מיד וכללה את מסגרתו של הסכם ורסאי: פיצויי־מלחמה, ביטחון, זכות ההגדרה העצמית של אומות. לנוכח תנאים נוקשים אלה, שנראו משפילים, נזכרו המנהיגים הגרמנים בהצעת חיל־הים הגרמני, שנועדה להכניע את בריטניה באמצעות לוחמת־צוללות

בתחילת 1918 היה המצב נואש די-הצורך כדי לחולל את המהפך החיוני. ההסגר הימי שהטילו בעלות-הברית על גרמניה גרם למצוקה קשה לאוכלוסייה הגרמנית, ובעלות-הברית — אוסטריה, טורקיה ובולגריה — עמדו על סף התמוטטות. אף-על-פי-כן, נשאר הקיסר מנהיג סביל, וגם הרייכסקאנצלר שלו, גראף הרטלינג, לא העז להתנגד לרצונה של ההנהגה הצבאית ולהסיק את המסקנות המדיניות הנכונות שנבעו מן המצב הצבאי — ולפתוח בשיחות-שלום על-פי 14 הנקודות שהציע הנשיא וילסון בינואר 1918.

המתקפה נכשלה והסבה אבידות כבדות לצבא הגרמני. נשלל ממנו הכוח לנהל מתקפות נוספות. הקיסר הבין בהדרגה, שאי-אפשר לנהל מלחמה זו באמצעים צבאיים בלבד, אבל הינדנבורג ולודנרופ המשיכו לקוות שיעלה בידם להניע את האויב לנהל שיחות-שלום מכוחם של מיבצעים הגנתיים.

בשלב זה חל מיפנה במלחמה: הטנק הופיע בשדה-המערכה. הצבא הגרמני, שכבר נחלש מאוד, לא היה מוכן לזה, לכן נאלץ לסגת פה ושם. כתוצאה מכך פירסמה ההנהגה הצבאית הכרזה מבוהלת, ב-29 בספטמבר, שגרמניה מבקשת שלום. יודגש, שההנהגה הצבאית — לא הרייכסקאנצלר — היא שהגיעה למסקנה שצריך לפנות אל הנשיא וילסון בבקשה שיתערב כמשכין-שלום. היא גם שהחליטה להקים ממשלה פרלמנטאריה על בסיס דמוקראטי, כדי לזכות ביוקרה. מיד אחרי שהוקמה הממשלה החדשה, הכריזו הינדנבורג ולודנרופ שיש להריץ מיד מיברק לנשיא ארצות-הברית ולבקשו לשמש מתווך בשיחות לשביתת-נשק ושלום, על-פי 14 הנקודות. הם הצהירו, שהצבא עומד על סף התמוטטות ואינו יכול להמתין יותר מ-48 שעות. הנסיך מאקס, הרייכסקאנצלר החדש, ביקש את ההנהגה הצבאית שלא להיכנע מיד, אלא לתת לו זמן לעשיית סידורים מכינים. הוא היה משוכנע, שהמיברק לא יביא לשביתת-נשק מיידית. מסתבר, שגם הוא נכנע לרצונם של הגנרלים, בניגוד לשיפוטי-שלו ולנוכח השואה המאיימת על גרמניה. כאשר נתחוו, שהאויב לא יוכל להתמיד בלחצו, אשר הטיל חרדה בלב ההנהגה הצבאית הגרמנית, חלפה בלב ההנהגה הצבאית הזאת המחשבה בדבר גיוס-חובה המוני בגרמניה, כדי לערוך מערכה סופית, נואשת. אבל עכשיו נתקלו המצביאים בהתנגדות הקאנצלר ומוכירי-המדינה הפרלמנטאריים, שביקשו לדעת מה הם סיכוייה של מערכה כזאת. היה ברור להם, שאי-אפשר לגייס את האוכלוסייה האזרחית לנוכח תבוסה לא-נמנעת, וכי החלופה הנותרת היחידה היא: כניעה ללא תנאי.

התוצאות ידועות. מלחמת-העולם הראשונה מגלה, יותר מכל פרק אחר בדברי-ימי גרמניה, את התוצאות הרוות-השואה של ממשלה חסרת מנהיגות מדינית, בה שולטת בכיפה החשיבה הצבאית. הסיבה נעוצה ברוח הצבאית, המוכנה להמשיך ולהילחם כל עוד נשק בידה. מניע אחר היה בתפישה המסורתית שהצבא הוא התגלמות המדינה וכי הוא תרם לא רק לגדולתה של פרוסיה אלא להפיכתה למעצמה המובילה ברייך הגרמני.

עיון באירועים הבאים מגלה ארבעה שלבים עיקריים בנושא יחסי-הגומלין בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי בגרמניה בין 1918 ל-1945. השלב הראשון החל במצב המהפכני בסתיו 1918.

שלוחת-רסן, שתימשך חמישה חודשים. בטמן-הולווג ידע, כי בתגובה על לוחמת-צוללות טוטאלית תכריז ארצות-הברית מלחמה על גרמניה. מאחר שנתקל באדישות גמורה מצד המפלגות הפוליטיות ובהתנגדות חזקה מצד ההנהגה של הצבא וחיל-הים, לא עלה בידו לשכנע איש בנכונות הערכתו. נזכיר, שבטמן-הולווג לא היה המחליט. ההחלטות היו בסמכותו של הקיסר בלבד, זה-האחרון לא היה מעז להחליט החלטה שתעורר התנגדות חריפה ביותר.

גם אחרי שנפתחה לוחמת-הצוללות, בפברואר 1917, היו אפשרויות מדיניות — במיוחד בגין ההצלחה ההתחלית של מיבצעי-הצוללות. ביוני הודיע שליח האפיפיור פאצ'לי לקאנצלר הגרמני, שנדמה לאפיפיור כי מצא דרך לשמש מתווך בשיחות-שלום, בתנאי שגרמניה תבטיח להחזיר את העצמאות המלאה לבלגיה. התביעה לפנות את בלגיה רמזה בעליל על מקורה של ההצעה הזאת. אף-על-פי שאנגליה הצטרפה למלחמה לא רק בגלל הפלישה הגרמנית לבלגיה, מנוי וגמור היה עם הבריטים לסלק את האיום הטמון בשליטה גרמנית ברצועת-החוף של פלאנדריה. היה ברור שהאנגלים לא יחתמו על הסכם-שלום בלי הצרפתים, שלא היו מוותרים על אלזאס-לורין. נדרשה פשרה, שעל-פיה תחזיר גרמניה את בלגיה, תוותר לצרפת ותשלם פיצויי-מלחמה, מבלי שיאבדו לה שטחים משלה.

באותה עת נתחזקה בצרפת השאיפה לשלום, משום שבעלת-הברית הרוסית הייתה משותקת בשל המהפכה, ונפשם של החיילים הצרפתים נקעה מן המלחמה. עלינו לזכור, שאחרי מתקפת ניוול במאי 1917 פרצו כמה מרידות בצבא הצרפתי. במצב כזה אי-אפשר היה לאטום אוזן להצעות-שלום סבירות של גרמניה. ראשית, יהיה על גרמניה לפנות את בלגיה. אבל ההנהגה הצבאית הגרמנית התנגדה להכרזה ברוח זו, והטילה ויטו עליה. גם הפעם נדרש מדינאי גדול שיבולם את ההנהגה הצבאית, אשר דבקה עדיין ברצונה להשיג ניצחון מכריע והתעלמה מן העובדה שלא עמדו לרשותה כוח-האדם וכלי-הנשק הדרושים לכך. כעבור זמן קצר, בקיץ 1917, הוחמצה ההודמנות, משום שהאנגלים פיתחו את שיטת השיירות הימיות, אשר סיכלו במידה רבה את סכנת הצוללות.

ההנהגה הצבאית המשיכה להתנגד לבטמן-הולווג, אך הוא הבין שלא ייתכן עוד ניצחון צבאי. הוא איים בהתפטרות. כאשר היסס הקיסר לקבל התפטרות זו, הגישו לו הינדנבורג ולודנרופ מכתבי-התפטרות. הקיסר נכנע ללחצם, ומיד נשאלה השאלה: מי שולט בגרמניה: הקיסר או הגנרלים? יורשיו של בטמן-הולווג, ד"ר מיכאליס וגראף הרטלינג, חסרו ניסיון פוליטי ולא היו מסוגלים לאכוף את השקפותיהם על ההנהגה הצבאית. היה סיכוי כלשהו להשיג השפעה מדינית באמצעות המתקפה הגרמנית, שתוכננה לאביב 1918, בחזית המערב, שאמורה היתה להתבצע על-ידי מותר הכוח שעמד לרשות גרמניה. לא ציפו שהיא תשמיד את כל כוחו של האויב, שהלך וגדל עם הצטרפותה של ארצות-הברית למלחמה. מטרתה היחידה של המתקפה הזאת הייתה, להנחית מהלומה קשה על האויב ולהגדיל את נכונותו לשלום. אפשר שמטרה זו הייתה מושגת במועד מוקדם יותר על-ידי הצעת-שלום, כתחליף לשפיכות-דמים נוספת. אבל לזה נדרשה חשיבה חדשה ומעבר מפסים צבאיים לפסים מדיניים.

התנועה השמאלית-קיצונית — במעשיה וביחסה כלפי המדינה החדשה — היא שמנעה שידוד מערכות קונסטרוקטיווי ברשויות האזרחית והצבאית בחודשים הראשונים, המכריעים, לקיומה של הרפובליקה הוויימאריט. יתרה מזו, אברט — שהיה ראש הממשלה המהפכנית — ראה בגנרל גרונר, ראש-המטה החדש, שותף הגון ומשתף-פעולה. גרונר סיפר בזכרונותיו, שנכתבו ב-1937 — 1938: "רק כך אפשר היה להשיג מצב של ביטחון". הוא תיאר את ההסכם בלשון זו: "קיוונו להעביר חלק מן הסמכות לצבא ולקצונה. אם היינו מצליחים בזאת, היינו משלבים בגרמניה החדשה את היסוד הטוב והחזק ביותר של פרוסיה הישנה — חרף המהפכה" — אנו רואים כאן את שני החלקים של ההסכם: יסוד השלטון והמסורת, בצד אחד, והגישה החיובית אל המדינה החדשה, מן הצד האחר. התוצאה הראשונה של ההסכם הזה הייתה הקמתן של יחידות פארא-צבאיות שנועדו לתמוך בממשלת אברט, שסכנות רבות אימו עליה. ה"פריי-קורפס" והתנועות להגנה עצמית, שהוקמו באותה עת באישור הממשלה, גרמו אחר-כך צרות צרורות. אך בתחילה הן היו מכשיר-כוח בידיו של שותף, שלמרות המסורת של דמוקרטיה פרלמנטאריה התייצב לנוכח הדרג האזרחי לא רק בביטחון-עצמי ובשוויון-זכויות, כי-אם בתובענות. בבניית-מחדש של הצבא נודעה חשיבות רבה לכך, שגנרל פון זאקט היה מקימו וראש המטה הראשון שלו. הוא השתמש אחר-כך במורשת ההסכם שבין אברט וגרונר, בהמשך הפיתוח של הרייכסוואהר ובידודו מן המדינה הדמוקרטית. זאקט מעולם לא נכנע לפיתוי, להשתמש בסמכויות שניתנו לו ולהקים דיקטאטורה צבאית. כאשר חלף המשבר, החזיר את הסמכות השלטונית לממשלה הדמוקרטית. מבחינה זו לא ראה הצבא את עצמו כמכשיר של הרפובליקה, כי-אם כשותף שווה, שהיה לא-פוליטי רק משום שהיה מסור למדינה מכוח תפישה כוללת נשגבה יותר של הרייך. אבל תפישה זו לא עלתה בקנה אחד עם הכוונות של המפלגה הנאצית. היא הייתה קרובה יותר לרעיונותיה של התנועה הימנית, שראתה ברפובליקה הוויימאריט שלב-ביניים מצער בדרך אל מדינה חדשה. פער-תפישות זה מצא את ביטויו באיגרתו של זאקט אל המפקח-הכללי הבווארי, פון קאהר, זמן קצר לפני ניסיון-ההפיכה של היטלר במינכן: "חוקת ויימאר אינה קדושה בעיניי. לא השתתפתי בניסוחה, והיא נוגדת את העקרונות הבסיסיים של השקפתי הפוליטית. לפיכך, אני מבין היטב מדוע הכרות מלחמה עליה..." וכאשר נשאל בדבר נאמנותו של הרייכסוואהר, השיב: "איני יודע אם הרייכסוואהר נאמן או לא, אך הוא תמיד מציית לי".

מבחינה זו, הועבר הפיקוד לידי ראש-המטה — לא למצביא העליון החוקתי, או לנשיא המדינה, אף לא לשר-הביטחון שהיה אחראי כלפי הפרלמנט מכוח היותו הראש הפוליטי של הרייכסוואהר. המציאות החוקתית גילתה הסכם ויחסי-קיום-בצותא בין הדרג הצבאי לבין הדרג האזרחי, במקום כפיפות הצבא למדינה, ברוח החוקה. העובדה שהצבא התנער לגמרי משליטת הפוליטיקאים תרמה לססמה המפורסמת על רייכסוואהר לא-פוליטי. נשאלת השאלה: מדוע הייתה השפעה קטנה כל-כך לאברט ולממשלות הקואליציה של ויימאר על אירגון-מחדש של הצבא. לדעת, התשובה היא שבאמצעות תפקידו של הצבא בתקופת המהפכה, ובשלב-המעבר שלאחר מכן, עד ליישוב המדינה, נקבעו נקודות-התחלה מסוימות אשר הרחיקו את הצבא מן המרות האזרחית.

הוא נמשך עד לנפילת זאקט ב-1926. בתחילה היה שיתוף-פעולה — רופף כלשהו — בין הצבא ובין המדינה החדשה. אחר-כך גברה המתוחות והלכה. אחרי עידן זאקט ולפני השתלטותו של היטלר על השלטון בגרמניה ב-1933, בא שלב, שבו נעשה הצבא — בראשותם של הינדנבורג ושללישר — מעורב מאוד בתהליך קבלת-ההחלטות במדינה, בעודו משמש עמוד-תווך חשוב לממשלות שמשברים אימו עליהן. יחסים אלה נשתנו שוב כאשר נתקבלה במפלגה הנציונאל-סוציאליסטית (הנאצית) החלטה בנושא החימוש, ולצבא ניתן מעמד צבאי מוגדר בבהירות. במעמד זה היה מרוחק לגמרי מהחלטות מדיניות. שלב שלישי זה, מ-1933 עד 1938, מאפיין על-ידי התנועות שבין הכוונות להגן על התחום הצבאי מפני התערבות המפלגה הנאצית לבין שיתוף-פעולה עם הממשלה החדשה, למען אינטרסים צבאיים, בעיקר. בשלב האחרון התערב היטלר יותר ויותר בעצמאותו של הצבא, אשר ראה עצמו נלחץ יותר ויותר על-ידי צבא-המפלגה ההולך וגדל. הכוונה ל-"ס. נקודת-השיא הייתה קשר-הקצינים ב-20 ביולי 1944. נשאלת השאלה, אם התפתחות גורלית זו נעוצה במאבקו של הצבא על השלטון, או שמא היו בה גורמים פוליטיים מורכבים יותר.

הגורם המכריע בייסודה של הרפובליקה הוויימאריט היה בכך, שכל מוסדות המדינה, לרבות הצבא, הושפעו על-ידי המהפכה וחששו מפני התפוררות. התמוטטות המישטר הקיים הייתה מהירה כל-כך, שההנהגה הצבאית הופתעה ולא יכלה להגן על הסדר המלכותי. אבל מהלך האירועים איים גם על הממשלה המהפכנית באבדן השליטה על המדינה. זו הסיבה לחתימת ההסכם בין הממשלה המהפכנית ובין נציגי העם והפיקוד העליון של הצבא. הסכם זה, שמאז נמתחה עליו ביקורת רבה, ידוע בשם "הסכם אברט-גרונר". הוא השפיע השפעה עמוקה על היחסים שבין הצבא לבין הרפובליקה הוויימאריט. לתוצאותיו נודעה חשיבות פוליטית ופסיכולוגית, אותה נציג בקצרה.

שיתוף-הפעולה בין הממשלה החדשה ובין ההנהגה הצבאית הוותיקה היה חשוב במיוחד משום שחידש את הכבוד-העצמי של הקצונה, שנפגע קשה במלחמה. ראשית, ניתן לצבא תפקיד ראשי בהצלת גרמניה מתוהו-ובוהו ומן הבולשוויזם. שנית, הושם דגש חזק יותר בתפישת השוויון בין הצבא לבין המדינה. הצבא זכה בהכרה כשותף שאי-אפשר בלעדיו, ולעצמאות — עצמאות שלא נגעה כלל בפוליטיקה.

המיתוס של גאולת המדינה האפיל על התבוסה הצבאית הכאובה, הכניעה והתמוטטות המלוכה. מן המיתוס הזה התפתחה האידיאלוגיה המיוחדת של הרייכסוואהר. ראש המטה פון-זאקט אמר וחזר ואמר בהודמנויות רבות, שהצבא הציל את המיבנה של הרייך הישן ואיפשר הקמתה של מדינה אוטוריטאטיווית חדשה, מעבר לרפובליקה הוויימאריט. למעשה, אין לראות בהסכם אברט-גרונר "שורש כל רע". יש להבין, שהממשלה המהפכנית הייתה חסרת-אונים בזמנו ולא יכלה להשתלט על הדינאמיקה של המהפכה, אף לא למלא את תביעותיהן של בעלות-הברית המנצחות לפירוק הצבא ולפניו השטחים הכבושים.

באשליה שאפשר לרסן ולנצל את היסוד הלאומי החיובי בנאציזם-סוציאליזם. אי-אפשר היה עוד לנצח במירוץ את הקיצוניות הפוליטית המנצחת, ובמיוחד אחרי שנשבר כוח ההתנגדות של הינדנבורג בינואר 1933.

הנאציזם-סוציאליסטים ניצלו לתועלתם את הניפור שבין הצבא לבין המדינה, אשר החל בתקופת זאקס. כמו בתחומים אחרים של מישטרו, גם בתחום זה הכיר היטלר בתחילה, כלפי-חוץ, בתביעת הצבא לעצמאות ולבדלנות. ניתן לו לעשות זאת בקלות, משום שידע כי בלומברג ורייכנאו היו נאמניו ותפסו עמדות-מפתח בצבא. הוא ידע, כמו כן, כי יוכל לסמוך על ההבטים מצודדי-הלב של תכניתו לחידוש הצבא וחימושו. ברוח ההלכה של זאקס הכריז בלומברג כי הצבא רוצה להיות פטור לגמרי מתככים פוליטיים ומבקש להתמסר למשימותיו שאינן פוליטיות. הייתה מגמה של נסיגה אל הצד הטכני של חימוש, שידוד-מערכות וגיוש דוקטרינה, כי הקצונה האמינה שבדרך זו תוכל לצאת מן המציאות של שיתוף-פעולה פוליטי.

אבל הצבא לא יכול לשאת את הדיקטטורה, כשם שלפני-כן לא יכול לפעול במסגרת הדמו-קרטית. שיתוף-פעולה זה הגיע לשיא, ואחר-כך לנקודת-מיפנה, בפרשת רוהם ב-30 ביוני 1934. המחלוקת הפנימית עם הקבוצות הראשיות במפלגה הנאציזם-סוציאליסטית הייתה חשובה להנהגת הוואהראמאכט, משום שהביאה לסילוק התחרות מצד ה-ס"א, שראש המטה שלו, רוהם, תבע סמכויות וכוח. סוף-סוף ראה הצבא סיכוי למונופול. היטלר הבטיח, כי הצבא יהיה הזרוע הצבאית היחידה של האומה הגרמנית. משום כך גברו אנשי הצבא על נקיפת-המצפון שנבעה מרצח שני הגנרלים בידי אנשי שלישי.

אחרי מות הינדנבורג נשבע הצבא שבועת-אמונים להיטלר, אישית. בזמנו הצהיר היטלר באוזני גנרל בק, שיש בדעתו לעשות שימוש מלא בצבא כמכשיר פוליטי למימוש מדיניותו. "בבוא השעה, אטיל על הצבא את משימותיו. על הצבא לבצע את המשימה ולא להתווכח או לדון בשאלה אם המשימה נכונה או לא." מסתבר, שהתיאוריה של זאקס בדבר הדה-פוליטיזציה של הצבא מצאה מנהיג שביקש להשתמש בצבא בלי פיקוח מכל צד שהוא. החשד המסורתי כלפי הליכים פרלמנטאריים ופיקוח פרלמנטארי, נתחלף בהפעלה דיקטטורית, שהיטלר סיכם אותה כעבור זמן ב"פקודת הקומיסארים" הידועה לשימצה: "לא אצפה שהגנרלים שלי יבינו את פקודותי, אך אני דורש שהם ימלאו אחריהן."

בהתחשב בהתרכזותם החד-סטרית בענייני צבא, לא נתנו הקצינים את דעתם לפוליטיקה, למגמותיה ולתוצאותיה הגורליות. הקצינים המעטים שהיו מדענים לנעשה בזירה הפוליטית היו בבחינת חריגים. במהרה נתחוו כי ה-ס"ס הוא שניצח, למעשה. ה-ס"ס צמח מן ה-ס"א והוכשר להיות "כוח-העלית" של המפלגה הנאציזם-סוציאליסטית. הוא היה מתחרה רציני לוואהראמאכט. כעבור שנה, אחר שהחל גיוס-חובה כללי, הגשים היטלר מטרה נוספת במדיניותו הצבאית. בו-זמן הנחית עוד מהלומה על השאיפה המסורתית לאוטונומיה ועליונות של הצבא, בהחליריו אל שורות הצבא את נאמניו מן המפלגה הנאציזם-סוציאליסטית.

החובות והאילוץ שבהסכם ורסאי, על המשמעויות הפסיכולוגיות העמוקות שלהם, חיוקו את ההתגבשות הזאת. הגבלת הצבא ל-100,000 אנשים מקצועיים בשירות-קבע ממושך, איפשרה בניית עלית צבאית וחיוק תחושת-הכח והמשקל הסגולי של הרייכסוואהר. מכאן, שלא זו בלבד שנקבע העיקרון המסורתי של חברה צבאית סגורה ואקסקלוסיבית, אלא שהצבא נתחזק ביותר — בהשוואה עם תקופת וילהלם, בה נחלש מעט בשל גיוס-חובה כללי ולבסוף בגלל המלחמה.

הקמתה של הרפובליקה הוויימארי, שלא איפשרה שילוב הצבא במדינה הדמוקרטית, הייתה גורם מכריע בהתפתחות זו. לשון אחר, הקמתם של המוסדות הפוליטיים ברפובליקה הוויימארי באה אט-אט בעקבות ההתאוששות הצבאית אחרי התבוסה. כך ניצבה הרפובליקה לפני מסורת צבאית, שהמשכה הובטח מראש ושהרפובליקה לא הייתה מסוגלת להשפיע על אירגוני-מחדש או לשלוט בו.

עם פרישת זאקס ב-1926 הוכנס שינוי בסיסי ביחסים שבין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי. הגורם החיצוני היה ההומנה שהומן בנו של יורש-העצר להשתתף בתמרון צבאי. אבל התהליך החל שנה לפני-כן, עם בחירתו של הינדנבורג לנשיא הרייך. בהנהגת הינדנבורג, שר-הביטחון שלו גרונר וראש לשכת שר-הביטחון גנרל פון-שליישר, נוצר קשר הדוק בין הצבא לבין המדינה, להבדיל מן ההפרדה הגמורה בתקופת זאקס. עובדה זו מצאה ביטוי גם באירגון, כאשר ראש המטה קיפח את השפעתו והוכפף לשר-הביטחון ולנשיא. דבר זה נעשה בהתאם לחוקת ויימאר, והוא קירב את הצבא אל הדרג המדיני השולט במדינה. גנרל פון-שליישר, שהיה בעל הבחנה צלולה בכל הנוגע למציאות הפוליטית, היה פתוח אל הפרלמנט ומוסדותיו של מישטר פרלמנטארי, כגון מפלגות פוליטיות ואיגודים מקצועיים. הוא האמין שעליו לשמש מנהיג בחיוק המרות האזרחית כדי להשיג יציבות כלכלית ואחר-כך לגבש מדיניות-חוץ חזקה. הוא פיתח תפישה זו כבר ב-1918, אך גנרל פון-זאקס לא איפשר לו להגשים אותה. אבל בנסיגונו לפרוץ את המעגל הסגור של זאקס, אשר בודד את הצבא מן המדינה, הוא לא העריך נכונה את עומק השורשים של בדלנות זו בקרקע של הקצונה הגרמנית. יתרה מזו, שלישי עורר התנגדות מצד פוליטיקאים, שהחלו חוששים מפני הצבא. היה יסוד לחששותיהם. מסתבר, שנעשו תמרונים פוליטיים בשורות הצבא, ולא היה זה סוד שמינויו של גרונר כשר-הביטחון ומינויים ופיטוריהם של ברונינג ופון-פאפן כקאנצלרים, נעשו על פי הוראותיו של שלישי. ברם, ההבט החיובי היה, שנעשה צעד להינתקות מן הדוקטרינה של זאקס, וכי צעד זה נעשה על-ידי ההנהגה הצבאית שהייתה נאמנה יותר למדינה הדמוקרטית, ופתוחה יותר כלפיה.

זה היה הניסיון הראשון לקרב את הצבא, מחדש, אל המדינה. אך הרעיון המנחה — שהצבא יהיה מכשיר-כוח של הרפובליקה ומורחק מן הפוליטיקה היומיומית — לא ניתן עוד למימוש על-ידי גרונר. הניסיון ליצור קיום-בצותא של הצבא והמדינה, נעשה מאוחר מדי — בימים של משבר כלכלי, הקצנה פוליטית ונסיגות דיקטטוריות שהשפיעו על כל מוסדות המדינה. גרונר ושלישי נאבקו מאז 1930 בחזית המפלגה הנאציזם-סוציאליסטית לצבא, אך הם השתעשעו

היור — חיים בר-לב :

אחרי ששמענו על הניסיון הבריטי ועל הניסיון הגרמני נשמע עתה על הניסיון האמריקאי מפיו של פרופ' מוריס מטלוף, ההיסטוריון הראשי במשרד לענייני צבא היבשה של ארצות-הברית. הרצאתו תתרכז בבחינה מחדש של המנהיגות האמריקאית במלחמת העולם השנייה.

פרופ' מוריס מטלוף :

הניסיון האמריקאי

הנושא שאנו דנים בו הוא בעיה בסיסית ביחסי האזרח והחייל ובסגנונות של מנהיגות — תולדה של הברלים בהתנסות לאומית ובמסורת. אמקד את דברי, באשר לניסיון האמריקאי, באחד הנושאים השנויים במחלוקת ביותר בתולדות מלחמת-העולם השנייה: המנהיגות האמריקאית במלחמה, ובמיוחד יחסי הצבא אל הנשיא. כדי להבין נתח חשוב זה בניסיון הלאומי, עלינו לבחון אותו בפרספקטיבה היסטורית.

בפולמוס שניטש לאחר מלחמת העולם השנייה, בדבר ניהול-המלחמה על-ידי ארצות-הברית, הוצגו שתי השקפות קיצוניות: האחת גרסה, שאנשי-הצבא הם שניהלו את המלחמה; ואילו הנשיא רוזוולט רק אישר את החלטותיהם. השנייה טענה, שהנשיא הוא שניהל את המטה הכללי כרצונו. הפולמוס, שניזון מהאכזבה והתסכול שרווחו בשנים שלאחר המלחמה, נוגע לא רק בשאלה מי מילא את התפקיד הקובע, כי-אם גם באסטרטגיה ובמדיניות שנבעו מן התפקיד הזה. מצד אחד, הואשם רוזוולט בהצטרפות למלחמה בשוגג, בניהולה הכושל ובאברן השלום. אסכולה זו מדגישה מחדלים ומשגים (וברשימה זו נמנים: פרל-הארבור, מדיניות הכניעה-ללא-תנאי, ועידת יאלטה, הסוגיה הסובייטית — וכל אחד מן הנושאים האלה זכה לביקורת מיוחדת). אסכולה מנוגדת, הרואה גישה זו כחכמה-לאחר-מעשה, מציגה נשיא שנסחף אל מלחמה שלמעשה לא רצה בה, שגייס-ווליכר את העולם החופשי, שנחל ניצחון גדול והציב את ארצות-הברית במרכז הזירה העולמית. גם המטה הכללי האמריקאי לא יצא "נקי" מפולמוס זה. ביקורת קשה במיוחד נמתחה על האסטרטגיה האמריקאית באירופה. צ'רצ'יל תקף את אורח-החשיבה שגרס "ייצור-בהמון". פולר, ההיסטוריון הצבאי הבריטי, גינה את "סחר-הברזל". מחיבורו הפופולארי של צ'סטר וילמוס, עתונאי אוסטרלי, צץ ניגוד חריף: רוזוולט תמים — כנגד צ'רצ'יל הרואה את הנולד; אסטרטגיה בריטית, בעלת אוריינטציה מדינית — לעומת אסטרטגיה צבאית אמריקאית דוקטרינארית צרה. יורשה נא לי לשנות במקצת את ניסוחו של וילמוס ולומר שהאמריקאים השליכו את יהבם על אסטרטגיה נוסח סירס-רובק (חברה לייצור מוצרים עממיים, המשווקים לצרכן במחירים עממיים), בבנותם "מכש צבאי" ענק במחנות-הצבא ובמפעלי-התעשייה שלהם — אשר נשלח אל מעבר לאוקינוס האטלנטי, למחוז את הגרמנים בהסתערות חזיתית מאסיבית, בלי לתת את הדעת יתר-על-המידה לתוצאות המדיניות.

תהליך הניכור ההולך וגדל הגיע לשיא ב"משבר פריץ" ב-1938, כאשר הוחלפו גנרלים בכירים כמו בלומברג ופריץ, ולבסוף גנרל בק. באמצעות אירועים אלה השתלט היטלר על הגורם האוטונומי-למחצה היחיד שותר בגרמניה — הוואהרמאכט. אבל כאן נתקל היטלר בסייגים — בהתנגדות. שורשי ההתנגדות הצבאית למישטר היטלר נעוצים בימי שפיכת-הדמים של 1934. הם נתחזקו בקיץ של 1938 בסוגיית ראש המטה הכללי, לודוויג בק.

השלב האחרון, שהביא להשמדתו של צבא-המדינה, הסב את הצבא למכשיר צייתן-עיוור ולמנוף של המפלגה הנאציונאל-סוציאליסטית. כאן צץ סכסוך עמוק יותר, מלווה תחושה גואה של אחריות והכרה שיש להתנגד לאי-הצדק הקיצוני. הקצונה היססה בין כפיפות לבין התנגדות. בצד האחד רואים אנו את ההנהגה החדשה של הוואהרמאכט, שכללה את חסידי היטלר — קייטל ויחדל — ובצד השני את מאמציו של בק לגבש חזית-התנגדות של גנרלים. מאמצים אלה נפגעו במידת-מה על-ידי היסוסיו של גנרל פון בראושיץ, יורשו של פריץ, ובמידת-מה על-ידי האירועים הדרמאטיים של ועידת מינכן. הגם שנמשכו זמן-מה על-ידי יורשו של בק, ראש המטה האלדר, הם הוגבלו לבסוף לשיחות בלבד. ההתנגדות למלחמה נחלשה אף היא, בעקבות ההצלחות הצבאיות של השנים 1939—1941.

יתרה מזו, היטלר לא חדל לפצל את ההנהגה הצבאית, וכך עלה בידו למנוע התקוממות בדרגים העליונים. במקביל, הגדלתו העצומה של הצבא שמה לאל כל יוזמה של גנרלים מתנגדים. אמנם, היו גנרלים שראו בעין רעה את התערבותו החובבנית של היטלר בעניינים צבאיים, אבל רובם השלימו עם תפקידם כמומחים צבאיים — גם כאשר היטלר שילח כל רסן מעל עצמו ופיטר ב-1941—1942 מספר רב של גנרלים, ושינה את מיבנה הפיקוד. ההתנגדות הוגבלה למספר קטן של גנרלים. אלה תיכננו תכניות למרד. היו בהם בק והאלדר ואנשי המודיעין הצבאי שסבבו את גנרל אוסטר. הקשר נתגבש בראשונה במשבר הסודטים. אל תכניות-הקשר חזרו שוב ושוב — אך בפרוס המלחמה הייתה ההנהגה הצבאית, ככלל, צייתנית מאוד.

ידועים לנו שמותיהם של אותם קצינים שהעזו לבסוף לפרוץ את חומת ההכנעה והצייתנות, ושימרו בזאת את רוח המסורת של הצבא הגרמני הישן. אך אלה היו חריגים. רוב הגנרלים היו הססנים, כמו פילדמרשל קלוגה, שידע על תכניות הקשר אך לא יכול לגבור על תפישת הציאות שלו עד לרגע האחרון.

לסיכום: הניסיון הגרמני בתחום יחסי-הגומלין בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי, בין המדיניות לבין האסטרטגיה, שונה מניסיונם של עמים אחרים ונובע בעיקר מאורח-חשיבה צבאי אקסקלוסיבי. הסיבות נעוצות בהתפתחותו הנפרדת של הצבא במנותק משליטה פוליטית. במלחמת-העולם הראשונה שלט הצבא בהנהגה המדינית. אחרי אותה מלחמה חל מהפך קוטבי בתפישת-העולם הראשונה של הפוליטיקה הגרמנית. הגנרלים התנגדו לה בהדרגה ובאיתור. השאיפה לפעול בנפרד מן המדינה עצמה את עיני ההנהגה הצבאית מראות את המציאות הפוליטית ואת סכנותיה.

בעוד שבהקשר אותם הימים הדגישה המדיניות הרשמית את ההגנה, התגנבו לחשיבה האסטרטגית של החיילות והזרועות סממנים התקפיים שנבעו בין השאר מזרמים בהלכה האירופית. בפרוס מלחמת-העולם השנייה גיבש צבא-היבשה האמריקאי את הלכתו על יסוד חיל-הרגלים וריכוז גדול של כוחות-קרקע. אם תרצו, קלאוזוביץ' משופר. חיל-הים השליך את יהבו על האוניות הגדולות ועל מתקפה ימית אדירה, במיוחד באוקינוס השקט. אם תרצו, מאהאן מעודכן. וקבוצה נמרצת של אנשי-הלכה בחיל-האוויר הצעיר הציגה גישה מהפכנית יותר אל המלחמה ושיקפה את השפעתם של דואט ובילי מיצ'ל. קבוצה זו בנתה את תפישותיה על המפציץ ארוך-הטווח וההפצצה האסטרטגית. למעשה, נבעו שלוש תיאוריות-מלחמה שונות מן המהפכה השקטה שהתחוללה בחשיבה האסטרטגית האמריקאית בין המלחמות. באורח צבאי קלאסי המשיכו אנשי-הצבא להכיר בהבחנה החדה שבין מדיניות — תחומם של המדינאים — לבין האסטרטגיה, נחלתם של אנשי-הצבא, הבחנה שנבעה מכפיפות הצבא לשליטה מדינית.

בפרוס מלחמת-העולם השנייה לא היה שילוב, מוסדי או תפישתי, של גורמים מדיניים וצבאיים באסטרטגיה רבה של ארצות-הברית. לא פותח מנגנון מתאים לגיבוש אסטרטגיה רבה במקרה שתפרוץ מלחמה. החיילות והזרועות היו, למעשה, יחידות ריבוניות שוות-מעמד עם המיגזר המדיני. אמנם, עדיין לא היו להם תכניות למלחמה גלובאלית, קואליציונית, אבל מתחת לפני השטח של תכנון רשמי ודוקטרינה רשמית, חזקו המגמות של טאקטיקה וטכנולוגיה צבאיות והלכה אסטרטגית בין המלחמות, את הניסיון הלאומי הקודם במלחמה בקנה-מידה גדול. מגמות אלה כיוונו אותם מראש אל מלחמה מתקפתית נרחבת ומכרעת מעבר לים, במקרה שארצות-הברית תהיה מעורבת במלחמה.

בהיפתח מלחמת-העולם השנייה הושפע גם הנשיא רוזוולט מנסיונו-שלו ומהפירוש שנתן לעבר הקרוב. כראשי-הצבא, גם הוא ירש את המסורת האמריקאית שראתה מלחמה ושלום כנושאים אבסולוטיים, נפרדים ונגדלים. רוזוולט היה עוזר מזכיר-הצי במלחמת-העולם הראשונה ועמד מקרוב על התנסותו של הנשיא וילסון עם הקונגרס, הצבא, בעלות-הברית והאוייב. מורשת מלחמת-העולם הראשונה חיזקה את דעתו שהניצחון הושג על גבעת הקאפיטול, בקונגרס, לא-פחות מאשר בשדה-המערכה.

משחר עלומיו היה חסיד חיל-הים. לימים צידד בהקצבות גדולות לחיל-הים. הוא התעלם במידה רבה מצבא-היבשה ומן הזרוע האווירית שלו, עד לפרשת מינכן. או-אז הרחיב את הידע שלו בענייני צבא וכלל נושאי קרקע ואוויר. שלב חדש החל מתפתח ביחסיו עם מטהו הצבאי, שעה שקירב אליו את הוועדה המשותפת וחדל לקיים את מגעיו עמה באמצעות המזכירים לענייני הזרועות והחיילות. הוא עודד את ראשי-הצבא לחדול מתרגיליהם האקדמיים, להרחיב את אופקיהם ולהתאים את תכניותיהם למלחמה גלובאלית, קואליציונית. הוא טיפח דיוני-מטה עם הבריטים. מדיונים אלה צמח העיקרון המכריע: "אירופה תחילה". ראשי-הצבא הבינו, כי הנשיא ימלא תפקיד חשוב ועצמאי באסטרטגיה ובמדיניות. אחרי מינכן דחה רוזוולט רבות מהשקפות הצבא לחימוש-מחדש מאוון, קרקע-אוויר, לטובת מספר רב יותר של מטוסים. כמו כן, סירב לקבל את

מי שמבקש להתייחס בהגינות אל מנהיגות-המלחמה האמריקאית, ואל ההאשמות וההאשמות-שכנגד בדבר האסטרטגיה והמדיניות של ארצות-הברית, זקוק ליריעה רחבה מזו שברשותנו היום. הערותי יתייחסו לשלוש נקודות עיקריות במנהיגות-המלחמה של הנשיא ויעציו הצבאיים, ההקשר ההיסטורי שלה, מהותה ומשמעותה. אדגיש את הגורמים המוסדיים והתפישתיים, לא את הצד האישי שביתסים-בצמרת, הגם שנודעה לו חשיבות, ואגש אל הנושא מן הפרספקטיבה של השנים שחלפו מאז תום הלחימה במלחמה גדולה, גלובאלית וקואליציונית זו.

ראשית, מה היתה המורשת שנמסרה לנשיא ולראשי המטות המשולבים — הגוף שהוקם סמוך לאחר פרשת פרל-הארבור — וכיצד השפיעה מורשת זו על תפקידיהם במהלך המלחמה? כדי להבין את המורשת שלהם יש לחזור בקיצור אל מלחמת-העולם הראשונה, אותו בקע גדול בתולדות היחסים שבין אזור וחייל בעולם המערבי. השליטה האזרחית בצבא נבעה ממסורת אמריקאית ששורשיה נעוצים ב"אבות המייסדים" ובחוקה. ההשתתפות במלחמת-העולם הראשונה, שבה הייתה ארצות-הברית שותף וטר בקואליציה של בעלות-הברית, אישרה את העיקרון האמריקאי, שהנשיא הוא הקובע את ה"מה" במדיניות הלאומית, ואילו ראשי-הצבא קובעים את ה"איך". אותה מלחמה הותירה גם מורשת של רעיונות ומוסדות, של מטען אינטלקטואלי — אותם ירשה המנהיגות האמריקאית בפרוס מלחמת-העולם השנייה. בעיני הצבא האמריקאי, אישרה מלחמת-העולם הראשונה את עקרונות ריכוז-הכוח והלחימה להשגת ניצחון שלם, ובשדות-הקרב באירופה הונח היסוד לאמונה האסטרטגית, שמצביאים כמו גנרל ג'ורג' מארשל ביקשו לממשה אחר-כך בתחום הצבאי, באשר למלחמת-העולם השנייה.

כפי שאירע לעתים קרובות בהיסטוריה האמריקאית, בין מלחמות, נסוג הצבא — אחרי שעה קלה של תהילה בזירה הלאומית — מן החברה האזרחית אל אדישות מצד הציבור, ועסק בנושאים טכניים ובקידום מקצועי. נשיא אחר נשיא התעניינו בנושאים אחרים — בחיפוש אחרי ביטחון במונחים לא-צבאיים, בבעיות פנים ובמשבר הכלכלי הגדול. באווירה זו, ששררה בין השנים 1919—1939, לא הקדיש הצבא מחשבה רבה לנושאים הרחבים-יותר של מלחמה ושלום, או לעולם החדש שאחרי המלחמה העתידה. הצבא לא עודד לחשוב במונחים גלובאליים, מדיניים או קואליציוניים. לא היה תיאום הדוק בין ראשי-הצבא לבין הנשיאים. הנשיאים לא עסקו בנושאים צבאיים טכניים. פער זה, שנוסף על ההפרדה המסורתית שבין תחומי המדיניות לבין הצבא במדיניות הלאומית האמריקאית, ייחשף בשלב מאוחר יותר במלחמת-העולם השנייה.

השאלה החשובה ביחסי אזור-חייל הייתה: האם בעידן של בידוד מן החברה האמריקאית ימצאו אנשי-הצבא מפלט במקצוענות צרה או רחבה. למרבה המזל, הייתה תקופה זו — לגבי החשיבה הצבאית האמריקאית — תקופה של נביטה, של ניסוי ושל מקצוענות רחבה. אבל ההלכה והתכנון האסטרטגיים התפתחו בארצות-הברית בעיקר בקווים נפרדים של חיילות וזרועות. הוועדה המשותפת, שקדמה לראשי המטות המשולבים, התכנסה פעמיים בלבד במלחמת-העולם הראשונה והופיעה מחדש אחרי אותה מלחמה כשהיא מטופלת בסוגיות אסטרטגיות שעלולות היו להוליד מחלוקת בין החיילות והזרועות. רוב התכניות שתוכננו על-ידי המטות המשולבים היו תרגילים אקדמיים.

חששותיו של המטה הצבאי, שבריטניה וברית-המועצות אולי יוכרעו על-ידי ההסתערות הגרמנית. כדי לחזק את ידי בעלות-הברית, הציג חידוש אסטרטגי משלו: "החזק והשאל".

לפי מיטב המסורת, רחק המטה הצבאי מן הוויכוח על אודות המדיניות הלאומית, ומתוך דבקות במסורת של הטיפול ב"איך" ולא ב"מה", לא שאפה הוועדה המשותפת לקבוע את היעדים הגדולים-יותר של מעורבות אמריקאית אפשרית במלחמה מעבר לים. בתחום היעדים הגדולים-יותר הוכיח הנשיא עוד לפני פרל-הארבור כי ינהל את המלחמה כרצונו; והודיע כי ישמש מזכיר-מדינה לעצמו. המתכננים האסטרטגיים בצבא, שמילאו אתר הגישה האמריקאית המסורתית בדבר מלחמה "חדה ומכרעת", נטו לחשוב במונחים של התנגשות חזיתית עם הכוחות הגרמנים — ובהקדם האפשרי. הם דבקו בגישה זו — לב ההלכה האמריקאית בדבר מלחמה של מאסות וריכוז — עד לסוף המלחמה. חרף ערפל חוסר-הודאות שליווה את קצב-האירועים המזורז בשנים 1939—1941, נתהדקו היחסים בין המטה הצבאי לבין הנשיא, והתחומים שביניהם הותוו בבחירות רבה יותר. בראשונה בהיסטוריה האמריקאית נכנסו נשיא ויועציו הצבאיים למלחמה אחרי שהקדישו מחשבה אסטרטגית ניכרת לאופן ניהולה. הדוקטרינות שירשו המטות המשולבים במלחמה נטו אל גישה אמריקאית למלחמה: מלחמה טוטאלית. אך אין ראיות חותכות שהחשיבה או הערכים של ראשי-הצבא לפני המלחמה נתנו בידם השקפה מגובשת על היעדים הגדולים-יותר של המלחמה הקרובה, השקפה שאולי הייתה מעמידה חתירה אל טיפוס אחר של מלחמה ושלום. הגם שהנשיא ויועציו הצבאיים קרבו זה אל זה ב-1939—1941, לא נסגרו הפערים — המוסדיים או התפישתיים — באסטרטגיה הרבה.

זו הייתה אפוא המורשת — מזיגה של ישן וחדש — בפרוץ משבר פרל-הארבור. מה היו התפקידים של המטות המשולבים והנשיא, ביחס לאסטרטגיה ולמדיניות בעיצומה של המלחמה? בעיקרו של דבר, המסכת שנוצרה בשנים 1939—1941 נמשכה עד סוף המלחמה: מצביא עליון פעיל ועצמאי, המקיים שותפות רופפת אך יעילה עם יועציו הצבאיים. מסכת זו הלמה את שיטותיו ומטרותיו של הנשיא. הוא יכול היה לפעול באמצעות המטות המשולבים, או לעקוף אותם. כדרכו, השתמש בכל הכלים שעמדו לרשותו. אבל המטות המשולבים העניקו למימשל שלו מידה של סדר שהיה חסר לעתים קרובות במקומות אחרים, ושבלעדיו ספק אם היה יכול למלא את תפקידו המדיני העצמאי. בוועידות הבינלאומיות נשאו ראשי-הצבא בעול הדיונים עם הבריטים, ובכך איפשרו לנשיא למלא את התפקיד החביב עליו — בורר ומתווך. מבחינות רבות הם שירתו את רוזוולט בסיכסוך רב-החזיתות כשם ששירתו הגנרלים פרשינג ובליס את הנשיא וילסון במלחמה שעיקרה חזית אחת. ניהולה היומיומי של המלחמה — אותו עיבוד של החלטות רבות הדרושות להכוונתה של מלחמת-קואליציה גלובאלית — היה בידי המטות המשולבים. כך ניתן לנשיא לעסוק במטרות הגדולות-יותר של המלחמה. אמנם, מדי פעם היה מתערב בעניינים צבאיים ושומט את המרבד מתחת לרגליהם. את העיתוי והבחירה של החלטות חשובות שמר לעצמו. לפיכך, דובר הרבה על מספר הפעמים שהוא פסל את עמדת המטה. אבל היו מאות החלטות בניהולה הצבאי של המלחמה, שבהן לא התערב הנשיא. חשוב הוא תחום המחלוקות, וכאן נודעת

חשיבות בסיסית ליעדיו המדיניים של הנשיא: לעזור לידידים השרויים במצוקה — בריטניה וברית-המועצות; להתייחס אל סין כאל מעצמה גדולה; ולקיים את הברית הגדולה עד תום המלחמה ולשבצה באירגון האומות המאוחדות. מאלפת העובדה, שלעתים רחוקות מאוד התערב הנשיא בהחלטות שנגעו בזירת האוקיינוס השקט — תחום שהיה באחריותם של ארצות-הברית והמטות המשולבים. בדרך כלל, התקשר עם מפקדים בשדה-המערכה בצינורות הרגילים, נועד עם גנרל מק-ארטור פעם אחת בלבד בכל המלחמה, בפרל-הארבור ביולי 1944, וגם אז מסתבר שלא התערב בהחלטות האסטרטגיות שהיו תלויות ועומדות בזירה הפאציפית.

האם היו לו עמדות איתנות בנושאים אסטרטגיים? הראיות מעידות כי היו לו נטיות, יותר מאשר אמונה חזקה, והיה גאה במה שנראה בעיניו כ"חוש האסטרטגי" שלו. רוזוולט, שדבק אך ורק בניצחון מכריע, לא בדוקטרינה אסטרטגית זו או אחרת, ראה באסטרטגיה כבמדיניות את אמונת האפשר, ומדי פעם נזף במטהו על שמרנותו. לעתים היה תמים-דעים יותר עם צ'רציל מאשר עם מטהו-שלו. הוא היה נענה להפצרות חזקות מצד מטהו, לא-פחות משפסל את הצעות המטה. אמנם, לא תמיד עלתה דעתו בקנה אחד עם דעתם של אנשי-המקצוע הצבאיים שלו, אך הכבוד שרחש להם גדל והלך במרוצת המלחמה. אבל ככלל, במלחמה כמו בשנים 1939—1941, שמר לעצמו את יעדיו המדיניים בזירה הבינלאומית ולא גילה אותם בשלמותם בדיוניו עם מטהו. תפישת הכניעה-ללא-תנאי שהוא הכריז עליה באונוי מטהו סמוך לוועידת קולבנק, בינואר 1943, ושהלמה היטב את הדוקטרינה הצבאית הבסיסית של מלחמת מאסות וריכוז-כוח, תרמה תרומה נוספת למניעת דיון מדיני עם מטהו.

כיצד פעלו ראשי המטות המשולבים כאסטרטגים? האם היו צרי-אופקים ודוקטרינרים כפי שטענה הספרות שלאחר המלחמה, וכך היטעו את הנשיא ואת המערב כולו? חשוב להכיר בעובדה, שהאסטרטגיה שהם אימצו לעצמם התפתחה בתגובה על לחצים משתנים מבית ומחוץ, וכי ראשי-הצבא האמריקאים התבגרו בדיפלומטיה צבאית ככל שנמשכה המלחמה. לא הכל יודעים, כי אחרי שנחלו האמריקאים אכזבה בוועידת קולבנק נערך שידוד-מערכות יסודי בשיטת המטות המשולבים באביב 1943, שעה שהמתכננים הצבאיים וראשי המטות ביקשו לקיים קשרים יעילים יותר עם הנשיא ולהציג חזית מלוכדת יותר לנוכח הבריטים בוועידות בינלאומיות. למותר לציין, כי המיבצע הגדול מעבר לתעלת לה-מאנש, מיבצע "אוברלורד", שעליו הוסכם סופית בוועידת טהראן בשלהי 1943, היה פשרה בין השקפות ארצות-הברית ובריטניה — פשרה שנתגבשה במשך שנתיים.

ראשי-הצבא האמריקאים, שדבקו באסטרטגיה שלהם נגד גרמניה (מלחמת ריכוז-כוחות), ובמועדים שקבעו לעצמם, היו עקביים לגמרי על-פי המסורת והעוצמה שלהם. כיון שארצות-הברית הייתה "בית-הגשק של הדמוקראטיה", הם ראו בהתקפה גדולה מעבר לתעלה את הציור של תכניות גלובאליות. הם היו להוטים להמשיך במלחמה נגד יפאן, בה נשאו הם בעול האחריות הראשית. הם חששו מפני ההוצאות — באנשים, ממון וזמן — הכרוכות במלחמת-התשה ממושכת, וזה כל-כך לגישה האמריקאית אל המלחמה, שסוכמה היטב בהוצאתו של גנרל מארשל: "דמוקראטיה

שהציבה המלחמה לפני החלוקה ההיסטורית של תפקידים בין ה"מה" וה"איך" במדיניות, בין המנהל לבין המבצע, נשארו המדינאים ואנשי-הצבא של ארצות-הברית נאמנים למסורת ולתפקידים שלהם. אפשר לטעון, כי ההצלחות והכשלונות של המנהיגות האמריקאית במלחמת-העולם השנייה היו תולדה של השיטה האמריקאית וגישתה אל מלחמה ושלום. היחסים שגובשו בלחץ המלחמה איפשרו לאנשי-הצבא להשיג את הניצחון המכריע שביקש רוזוולט. נתאפשר להם ליישם את המהפכה בטכנולוגיה, בטאקטיקה ובדוקטרינה, שהתפתחה בין שתי מלחמות-העולם, במלחמה של מאסה וניידות כמלחמת-העולם השנייה. כשם שניתן לנשיא למלא את תפקיד-המתווך כלפי בעלות-הברית, ניתן למטות המשולבים לאזן את שלוש הגישות אל המלחמה שעמן נכנסו החיילות והזרועות האמריקאיות למלחמה. גמישותם במונחים של האסטרטגיה הצבאית שהם עיצבו בינם לבין עצמם ובינם לבין בעלות-הברית, לא זכתה להערכה נאותה. התקדמותו של הצבא האמריקאי בחצי-היבול שמאז מלחמת-העולם הראשונה נשתקפה בהסבתה של ארצות-הברית משותף זוט במלחמת-העולם הראשונה לשותף בכיר בעיצוב האסטרטגיה האירופית ולבעל התפקיד הראשי בניהול המלחמה באוקינוס השקט במלחמת-העולם השנייה. המטות המשולבים היו מכשיר יעיל להפליא בניהול המלחמה הגלובאלית האמיתית הראשונה בתולדות ארצות-הברית. בתהליך זה הידק הצבא את הקשרים עם החברה האזרחית ויצא מן המלחמה כבעל יוקרה והשפעה רבות משהיו לו אי-פעם.

עם זאת, אפשר לטעון גם כי בסופו של דבר הפליגה המלחמה אל מעבר לאסטרטגים ולמדינאים. פערים תפישתיים ומוסדיים, במדיניות הלאומית, החלו מתגלעים בשנה האחרונה של המלחמה. בעיות השגת השלום הטוב צצו לצד בעיות השגת הניצחון במלחמה. נתעוררו שאלות של תיקונים ושינויים מדיניים וטריטוריאליים — שאלות שפתרון לא נחזה מראש. עמודי-התווך של מדיניות הנשיא — שיתוף-הפעולה של ברית-המועצות, קיומה של בריטניה כמעצמה גדולה, העלאת סין למעמד של מעצמה גדולה בעתיד הקרוב — הועמדו בספק. רוזוולט נפטר בטרם החליט מה יעשה ב"החכר והשאל" אחרי תבוסת גרמניה. הוא ניהל שלוש מלחמות — נגד גרמניה ונגד יפאן, וכן נגד עצם המלחמה, לפי מיטב הרוח האמריקאית. הוא ניצח בשתי הראשונות, אבל תוצאות מלחמתו השלישית עודן שנויות במחלוקת. בצד הצבאי סייעו המטות המשולבים את המלחמה כשם שהחלו בה: בראיית המלחמה כמישחק צבאי טכני. לבסוף אישרה המנהיגות האמריקאית את השימוש בפצצת האטום, שתכנונה ניהל ברובו מחוץ לצינורות האסטרטגיים המקובלים, לפני שפותחה הלכה או דוקטרינה צבאית לפצצה זו, ולפני שהבינו היטב את מקומה בלוחמה בעתיד או ביחסים הבינלאומיים, אך בהתאם לשאיפה לסיים את המלחמה בהקדם האפשרי ובאורח מכריע ככל האפשר, במזער האבידות לארצות-הברית.

העולם של 1945 לא היה העולם של 1919 או 1939 או 1941. במלחמות הקדמות של ארצות-הברית, היו המטרות המדיניות והצבאיות שלובות היטב זו בזו: הפה את התוקפן שפתח במלחמה, החזר את בחוריך הביתה והכל יחזור אל מסלולו. במלחמת-העולם השנייה עורער המאזן לאחר שהובס האויב המיידי. ככל שהייתה תבוסת גרמניה יסודית יותר, כן נתעצמה הסכנה הטמונה בבעלת-

אינה יכולה לנהל מלחמת שבע שנים". מותחי הביקורת על ארצות-הברית נוטים למעט בהערכת הבשלתם של הגנרלים האמריקאים במהלך המלחמה, ההקשר הגלובאלי של תכנונם, מלחמת האופורטוניזם שהם ניהלו באוקינוס השקט ושלא הייתה שונה מן ההמלצה הבריטית לגבי הים-התיכון. המבקרים נוטים להפריז בהערכת שלמותו של הצד הבריטי, מבחינה מדינית-צבאית, ולשכוח שהאסטרטגיה שאימצו האמריקאים לעצמם — להשגת פתרונות ישירים וטוטאליים — נבעה מן הדוקטרינה האירופית מלפני-המלחמה, אותה ירשו ביחד עם המסורת שלהם.

יש להקדיש מלים אחדות לצבא האמריקאי בפוליטיקה, במובן הרחב יותר. יש לבחון היטב את הטענה, שהמטה האמריקאי התעלם משיקולים פוליטיים. ככל שנמשכה המלחמה הבינו גנרל מארשל ומתכנניו, כי התכנון הצבאי כרוך ומשולב במדיניות-חוץ, וראשי המטות נתנו דעתם יותר ויותר לשיקולים מדיניים. בעוד "ההתחשבות בנושאים מדיניים" הייתה "מטבע הדברים" כל העת בתודעתם של ראשי המטות המשולבים, כפי שדיווח גנרל מארשל לוועדת-משנה של הסנאט באביב 1943, הם המשיכו להשאיר עניינים אלה להכרעתו של הנשיא. הקו הדק שבין מדיניות החוץ ומדיניות צבאית הלך וניטשטש, והמטה ביקש לגשר על הפער שבינו לבין מזכירות-המדינה ולגבש חוליות-תיאום חדשות לטיפול בבעיות מדיניות-צבאיות שצצו כל העת. עוד בקיץ 1944 יעצו המטות המשולבים למזכיר-המדינה:

"...הבסת גרמניה תשאיר את ברית-המועצות במצב של עליונות צבאית ודאית באירופה המזרחית ובמזרח-התיכון... סיומה המוצלח של המלחמה נגד אויבינו הנוכחיים יוליד עולם שונה מיסודו מבחינת יחסי-הכוחות הצבאיים, בדומה לתמורה שחוללה נפילת רומא יותר מאשר כל שינוי אחר שחל ב-1,500 השנים שלאחר מכן. לעובדה זו נודעת חשיבות בסיסית לגבי ההסדרים המדיניים הבינלאומיים בעתיד, וכל השיחות והדיונים שיביאו להסדרים אלה."

"אחרי מפלת יפאן תהיינה ארצות-הברית וברית-המועצות המעצמות הצבאיות היחידות מן השורה הראשונה."

סופרים שכתבו אחרי המלחמה והטעימו את היעדרו המוחלט של תיחפוס מדיני בארצות-הברית — הפריזו. אבל ברור, כמו כן, שמלכתחילה השלים המטה עם אילוצים שהוטלו על חשיבתו בתחום שאינו צבאי. היו אשר היו השינויים שאולי ביקשו ראשי-הצבא להכניס, לדוגמה, ביישומה של הכניעה-לא-תנאי, מעולם לא לחצו להשגתם באותו מרץ שבו תבעו מיבצע מעבר לתעלה בתאריך מוגדר. היו אשר היו עמדותיהם שהובעו בחשאי בתזכירי-המטה שלהם, או בינם לבינם, הם השאירו את המדיניות לנשיא ומעולם לא גיבשו אסטרטגיה מדינית-צבאית מקיפה משלהם. מה צריכה אפוא להיות מסקנתנו לגבי משמעות היחסים בשנות המלחמה? יש לבחון מחדש את ההכללות והדפוסים שקנו להם שבייתה בספרות שלאחר המלחמה, לאור הפרספרקטיבה המתארכת. הראיות מעידות כי בתחילה לא הייתה תכנית מפותחת לגמרי, לא לנשיא ולא למטות המשולבים. התכניות שתוכננו להשגת הניצחון נבעו מן הנסיבות, מן הכורח, מן הניסיון ומפשרות בינם לבין עצמם ובינם לבין בעלות-הברית בתהפוכות המלחמה. למרות האתגרים

ומובן מאליו שרווולט ועוזריו ידעו כי ברית-המועצות נשאה בעול העיקרי של לחימה והקרבה במאבק עם גרמניה, וכי בלי שיתוף-הפעולה של ברית-המועצות הועמדו בסכנה תקוות הנשיא להקמת קהילה בינלאומית חדשה ועולם נועז חדש אחרי המלחמה.

שלושים שנה אחרי המלחמה עדיין מתלבטים חוקרים, מדינאים ואנשי-צבא בבעיות שנבעו ממלחמת-העולם השנייה. הצורך לעמוד על המשמעות והמורשת של אותו סכסוך לגבי ההלכה והמעשה של הלוחמה והמדינאות — נשאר בעינו. "לקחים" אחדים ברורים יותר מאחרים. הרבה נלמד על-אודות גיוס, אימון, ציוד, אספקה, פריסה ופיקוד על כוחות בקרב חלקים שונים של העולם. אלה הפטים טכניים של מלחמה. כבמלחמות קודמות, גם כאן לא היה תיאום מלא בין ההלכה לבין המעשה בתחום הצבאי. לדוגמה, למרות טיעוניהם של חסידי התעופה לפני המלחמה, לא הוכחה יכולתו של הכוח האווירי בהבסת האויב. אחרי פרל-הארבור היו נושאות-מטוסים, לא אוניות-מערכה, מלכות חיל-הים. התפישת "גרמניה בתחילה", שגרסו בעלות-הברית המערביות בהיכנסן למלחמה, נפגעה על-ידי צרכי המלחמה באוקינוס השקט לאחר ההתקפה היפאנית על פרל-הארבור — וקשה היה להגביל את המלחמה ההיא. המלחמה באוקינוס השקט כמעט הרביקה את המלחמה נגד גרמניה. המתכננים נוכחו לדעת — הן בים-התיכון והן באוקינוס השקט — שכוחות ומשאבים עשויים להצמיח אסטרטגיה משלהם. לעתים קרובות הכתיבו האירועים את האסטרטגיה, והאסטרטגיה של בעלות-הברית המערביות גובשה בסידרה של פשרות, מכוח ההכרח. בניגוד למורשת מלחמת-העולם הראשונה, נטתה המוטלת אל ההתקפיות.

הרבה נלמד על אודות תיכנון וגיהול מלחמה קואליציונית. מבחינות רבות הייתה מלחמת-העולם השנייה סדרה של מלחמות-בתוך-מלחמות — ואפשר לטעון שמעצמות המערב ניהלו את מלחמתן בעוד ברית-המועצות מנהלת את מלחמתה-שלה; שמעולם לא הייתה אסטרטגיה של בעלות-הברית, וששתי האסטרטגיות — הרוסית והאנגלית-אמריקאית — עלו בקנה אחד רק במקרה; שבמישור הצבאי הניבו מאמציהם הצלחה, אבל האינטרסים הלאומיים והיעדים המדיניים שלהם לא היו תואמים למעשה; ושהברית הגדולה החלה מתפוררת לפני תום המלחמה, כאשר וחל להינתק הקשר המהדק של סכנה, שקירב את בעלות-הברית זו אל זו ב-1941.

קשה היה לנהל משא-ומתן עם הרוסים. חרף הביקורת שנמתחה אחרי המלחמה על ההנהגה האמריקאית במלחמה, ספק הוא אם אסטרטגיה או מדיניות אחרת הייתה מביאה ניצחון מכריע מהיר יותר על גרמניה ויפאן — במסגרת האמצעים הקיימים — ואם בעלות-הברית היו מסיימות את המלחמה בעמדה טובה יותר כלפי ברית-המועצות, או היו גוברות על מורשת החשד שירש השותף הסובייטי — מורשת שנשארה בעינה, בתוספת צלקות אחדות ממלחמת-העולם השנייה. מגקודת-הראות הסובייטית, ספגו הרוסים 20 מיליון אבידות שעה שבעלות-הברית המערביות דחו את פתיחת החזית השנייה. בתום המלחמה נערמה ערימת בעיות לפני הנשיא ומטחו הצבאי. באירופה צצו בעיות מדיניות שלא היו להן פתרונות באסטרטגיה הצבאית של הניצחון, או במדיניותו של הנשיא, לדחות הכרעות מדיניות. גרמניה שוחררה למחצה בלבד, ופולין ואירופה המזרחית כבר היו בידי הרודן הסובייטי. הכניעה-ללא-תנאי, שאולי הייתה יפה כסיסמה במלחמה

הברית-למחצה משנות המלחמה — ברית-המועצות. במצב מעורפל זה לא נמצאו תקדימים בדוקטרינה הצבאית האמריקאית או בניסיון המדיני של ארצות-הברית. הנשיא והמטות המשולבים, השבויים במסורת האמריקאית, ניהלו את המלחמה במונחים אבסולוטיים. עד הסוף הם ראו את המלחמה והשלום בנפרד, ונטו לדחות את הבעיות המדיניות לטווח-ביניים ולטווח-ארוך, במגמה להשיג הסדר-שלום כללי — הסדר שלא הושג גם לאחר שלושים שנה.

במבט לאחור, נותרו כמה שאלות: האם באמת לחמו הנשיא והמטות המשולבים מלחמות שונות — מאבק צבאי ומסע-צלב — שבהן היו האסטרטגיות שלהם, במקרה, תואמות בדרך כלל? האם הגיע הצבא אל שיא המקצוענות במלחמה הצבאית המוצלחת שניהל, ואז גילה כי האסטרטגיה הצבאית שלו מיושנת בזירה הבינלאומית שנגולה ב-1945? האם הגיע הנשיא למטחווי-ראייה מן הניצחון שאליו חתר, ואז גילה סימני-סכנה לעולם הנועז והחדש שאותו חזה? האם היה אחד משני הצדדים מוכן באמת לתמורות בלוחמה או במדיניות הבינלאומית שצצו ממלחמת-העולם השנייה — תמורות אשר השפיעו על היחסים בין אנשי-צבא ובין מדינאים בשנים הבאות?

סוף המלחמה גילה את גבולות המסורת בגישה האמריקאית אל אסטרטגיה רבה גלובאלית — תחום חדש בניסיון הלאומי האמריקאי. אך המכשיר הצבאי שיצר הנשיא והברית שכרת עמו, איפשרו למנהיגות האמריקאית לגייס משאבים לאומיים באורח יעיל יותר מאשר הרודנות הפוליטית בגרמניה או הרודנות הצבאית ביפאן. אנשי-הצבא נשארו משרתי המדינה, לא אדוניה, ומסורת השליטה האזרחית נשארה שלמה בתום המלחמה. השותפות ההארמונית שנוצרה על-ידי קבוצה ראייה-לציון של מנהיגים אזרחיים וצבאיים חזקים, איפשרה להנהגה האמריקאית להישאר נאמנה לתפישות-היסוד של "האבות המייסדים" ולהתמודד עם המיבחן הגדול ביותר במלחמה, שידעה האומה האמריקאית מעודה.

בסיכום, אפשר לראות את מלחמת-העולם השנייה מנקודת-ראות אמריקאית כנקודת-שיא של הדמוקראטיזציה והתיעוש של המלחמה; נקודת-שיא של שילוב מסע-צלב מוסרי וכוח מאסיבי שהוליד כוחות וציפיות אשר מעצבי-המדיניות והאסטרטגים של ארצות-הברית לא יכלו לשלוט בהם. ספק הוא, אם יישנו אי-פעם הנסיבות שפעלו בניהול המלחמה הטוטאלית של מלחמת-העולם השנייה, בשילוב כה יעיל. ארצות-הברית יצאה מן המלחמה כמעצמה גלובאלית, חזקה מתמיד, אבל מנהיגיה מודעים יותר מתמיד למיגבלות הכוח. רווולט ויועציו בנו מכונת-מלחמה אדירה והסבו את ארצות-הברית ל"בית-הגשק של הדמוקראטיה". אבל בעודם מנהלים את המלחמה נוכחו לדעת כי לא יכלו לערוך התקפה גדולה מעבר לתעלה במועד המוקדם שבו חפצו. כמו כן, לא היה לאל-ידם לתמוך במיבצע גדול ביבשת אסיה, ברי-זמן שתפתח חזית שנייה באירופה. ולכל הפחות עד יאלטה, בפברואר 1945, הם ביקשו את עזרת ברית-המועצות בריתוקם של כוחות יפאניים ביבשת אסיה, לפני הפלישה ליפאן. לעומת 215 דייוויזיות שהציעו המתכננים הצבאיים ב-1941, יכלה האומה האמריקאית להקים 90 דייוויזיות בלבד, ולבסוף הופעלו כולן מעבר לים. נתגלעו פערים בין המטרות לבין האמצעים, שאפילו הדמוקראטיה המתועשת ביותר בעולם לא יכלה לספקם. מחסור בספינות ובנחתות הציק לבעלות-הברית במשך המלחמה כולה.

וכמטרת-מלחמה, לא הייתה מטרה טובה לשלום. היא הסתירה את ההבדלים ביעדים ובאינטרסים לאומיים של בעלות-הברית, ולא העמידה בסיס לפיוס ביניהן. מלחמת-העולם השנייה לא זרתה אור ברור על המניעים והכוונות של המדיניות הסובייטית, בעיות שהטרידו גם את ההנהגה האמריקאית אחרי המלחמה. רווולט סמך יותר מדי על ניצול השותפות משנות המלחמה לעקירתה של ברית-המועצות מבידודה בשנים שקדמו למלחמה. "הדרך היחידה לרכוש יד", ציטט פעם מדברי ראלף וולאדו אמרסון, "היא להיות יד". אך לבסוף, לנוכח התובענות הסובייטיות כלפי פולין, הטיף ל"תקיפת" במגעים עם ברית-המועצות — בדומה להפצרתו של גנרל מארשל בגנרל איוונהאור בינואר 1945, שינקוט גישה ישירה ביחסיו עם הרוסים. אך מעולם לא הציעו רווולט ויועציו הצבאיים הראשיים להפעיל כוח צבאי למטרות מדיניות ישירות ומוגדרות, כלפי ברית-המועצות.

בפרספקטיבה של השנים שחלפו, ברור שהמלחמה הכל-כוללת לא הביאה שלום כל-כולל או ביטחון לאומי כל-כולל. מלחמת-העולם השנייה הייתה נקודת-מיפנה לאסטרטגיה ולמדיניות של ארצות-הברית, ומהפכה במעמדה האסטרטגי. נתהפכו היסודות המסורתיים לביטחון הלאומי. המסורת התנגשה במציאות. בזירה הבינלאומית המעורפלת שלאחר המלחמה, שאפו מעצבי-מדיניות ומתכננים לסגור את הפערים שבין כלי-נשק, מדיניות ואסטרטגיה. החתירה אל ביטחון לאומי פנתה לכיוונים חדשים. החיפוש אחר שיטה טובה לתיאום בין התחומים המדיני והצבאי במדיניות הלאומית, ולתיכנון ארוך-טווח מציאותי, המבוסס על ידע נאות — לאור הנסיון שנרכש במלחמת-העולם השנייה — נמשך וכלל ניסיונות לעצב-מחדש את מנגנון הביטחון הלאומי. האסטרטגיה חדלה להיות נושא פשוט בתכנון צבאי, כשהייתה לפני מלחמת-העולם השנייה, שוב אי-אפשר להפרידה מן המדיניות הלאומית, או להבדיל בין הביטחון הלאומי לבין הביטחון הבינלאומי. המרחקים צומצמו והאוקינוס האטלנטי חדל להיות אוקינוס והיה לנהר. בעידן הטילים הבאליסטיים הבין-יבשתיים והמשוגרים מצוללות, היו האויר שמעל והים שמתחת לגבולות חיים. אי-אפשר עוד להגדיר ביטחון לאומי במונחים של גבולות לאומיים אמריקאיים, כפי שאפשר היה לעשות זאת ברוב שנותיה של ארצות-הברית. חלף-עבר לו עידן "הביטחון החופשי", שהיה מעין דיווידנד של מאזן-הכוחות היציב-יחסית באירופה והימצאותו של הצי הבריטי באוקינוס האטלנטי.

הגישות הישנות אינן מספקות עוד פתרונות מעשיים. הניצחון — יעד מסורתי במלחמות אמריקאיות — נעשה מטרה מופקעת בעידן הגרעיני. משמעותו אינה ברורה עוד, והרלוואנטיות שלו מוטלת בספק. האסטרטגיה והמדיניות היו לחלקים תאומים באמנות ובאומנות הקיום. מטרתן להתרועע ולמנוע מלחמה גדולה, לא-פחות מאשר לנהל אותה, אם תפרוץ. אנו חיים בתקופה שאינה מלחמה ואינה שלום, שבה אין מכרזים עוד על מלחמה ואין חותמים הסכמי-כניעה או הסכמי-שלום פורמאליים. בתקופה זו אין פותרים בעיות, אלא מחלקים אותן. יש לנו שתי סין, שתי קוריאה, שתי ברלין וכדומה. זה למעלה משלושים שנה יושב העולם על חבית אבק-שריפה — תוצר-לוואי של הכוח ההתקפי המבוסס על אנרגיה גרעינית, זו ששותררה בסוף מלחמת-העולם

השנייה. אבל המסורת של ביטחון לאומי מסרבת למות בעידן הגרעיני, והשאירה להשיג ביטחון מוחלט שרירה וקיימת בציבור האמריקאי.

מלחמת-העולם השנייה חתמה פרק בהיסטוריה הצבאית של ארצות-הברית ושל העולם. בצל הפצצה האטומית ומירון-החימוש הגרעיני בין ארצות-הברית לבין ברית-המועצות, ולנוכח התפשטותם של כלי-הנשק הגרעיניים במדינות אחרות, חזרה הלוחמה אל צורותיה הקודמות, הפרימיטיביות יותר — אל שיטות וכלי-נשק מקובלים, אל מלחמות מוגבלות ומלחמות-גרילה שניטשו בעיקר באסיה, אפריקה והמזרח-התיכון. רק העתיד יגלה אם מלחמת-העולם השנייה הבטיחה כי בעתיד תהיינה המלחמות קטנות, או אם סללה את הדרך אל מלחמת גוג ומגוג — או שעשתה את שני הדברים גם יחד. אנשי-הלכה אמריקאים ממשיכים להתלבט בבעיית עתיד המלחמה. בניגוד לבידוד היחסי של ארצות-הברית אחרי מלחמת-העולם הראשונה, היא נעשתה אחרי המלחמה השנייה מעורבת בכל ענייני העולם והייתה למנהיגת הקואליציות של העולם החופשי. האסטרטגיה האמריקאית הגיעה להבשלה במלחמת-העולם השנייה. בניגוד למספר הקטן של אסטרטגים בעלי-השפעה שהעמידה ארצות-הברית לפני המלחמה, שולטים אנשי-הלכה אמריקאים — שרבים מהם יצאו משורות האינטלקטואלים שמחוץ לצבא — בחשיבה האסטרטגית המערבית, וממלאים תפקיד בלוח-השחמט הגלובאלי. אי-אפשר עוד להפריד בין ההיסטוריה הצבאית האמריקאית לבין ההיסטוריה הצבאית הגלובאלית.

כדי להציב את מלחמת-העולם השנייה ו"לקחיה" בפרספקטיבה הנכונה, בשביל איש-הצבא והמדינאי, חייב ההיסטוריון להמשיך ולחפש את חוליות-הקישור בין מלחמת-העולם הראשונה ובין מלחמת-העולם השנייה, לא רק כדי לגלות מה אירע במלחמת-העולם הראשונה ואחריה, כי-אם גם כדי ללמוד מה קרה לפי דעתם של המנהיגים האמריקאים של מלחמת-העולם השנייה. מבחינה מסוימת אפשר לראות את מלחמת-העולם השנייה כחלק מן ה"עניינים שלא נשלמו" במלחמת-העולם הראשונה, ואת התקופה שלאחר מלחמת-העולם השנייה כספח של ה"עניינים הלא-גמורים" של מלחמת-העולם השנייה — החתירה אל השלום והביטחון, שלא הושגו על-ידי הניצחון הצבאי. מלחמת-העולם השנייה הייתה כל-כוללת, אך לא גמורה. החוקר יידרש לחקור את מלחמת-העולם השנייה לא רק כסדרה של מערכות ומסעי-מלחמה קשים, אלא כסכסוכים בין חברות וכמקור לתמורה גדולה — מדינית, כלכלית, טכנולוגית וצבאית; וכן כשינוי בסיסי במאזן-הכוחות הבינלאומי, שנודעה לו השפעה חשובה על התכנון והארגון של ביטחון לאומי אחרי המלחמה. לגבי ההנהגה האמריקאית הייתה אותה מלחמה תקופה חשובה של מעבר ועיצוב, נקודת-מיפנה בתולדות היחסים שבין הנשיא לבין יועציו הצבאיים. היא חידשה את האמונה האמריקאית בשליטה אזרחית, הגם שניטשטשו יותר ויותר ההבדלים ההיסטוריים בין המדיניות לבין האסטרטגיה, בין התחומים הקלאסיים של המדינאים ואנשי-הצבא. וכאשר יבחנו היסטוריונים בעתיד את מלחמת-העולם השנייה ומורשתה, עשויה מלחמה זו להיראות, יותר מכל, כסיכסוך שדחף את ארצות-הברית אל העידן הגלובאלי, סיים את תמימותה בענייני העולם, עשה אותה חזקה יותר וחסרת-ביטחון יותר, והאיר את גבולות גישתה המסורתית אל מלחמה ושלום.

אני מזמין את רבי־אלוף (מיל') יצחק רבין, שמכיר את הגיסיון הישראלי משני צדדיו — המדיני והצבאי — לשאת את דבריו.

הרהורים על

הניסיון הישראלי

מערכת היחסים בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי — היא נושא נכבד ביותר בחייה של כל מדינה, ובמיוחד במדינה שסכנה מאיימת על עצם קיומה, על ביטחון האינטרסים החיוניים שלה ועל שלום אוכלוסייתה ושלמות שטחה, מצד כוחותיה הצבאיים של מדינה אחרת, או צבאותיהן של מדינות אחרות. טיבם ומהותם של היחסים האלה העסיקו, מעסיקים ובלי ספק ימשיכו להעסיק כל מדינה, ובמיוחד זו השרויה במצב ביטחוני חמור. אין נוסחת־קסם לפתירת הבעיה הזאת, וכל מדינה מעצבת את פתרונותיה־שלה על יסוד עקרונות בסיסיים מסוימים. כמו בכל נושא שבו מעורבים אנשים, ובמיוחד נושאים שעיקרם יחסי־אנוש ודרכי־פעולה, כך גם כאן מושפעים הפתרונות במידה לא־מעטה על־ידי האישים הממלאים תפקידי־צמרת במדינות ובמערך הצבאי.

כל מדינה מחפשת את הדרך הטובה לה ביותר לקביעת יעדיה ולהשגתם, בשילוב של מדיניות והיערכות צבאית. סביב שני מוקדים אלה, הדרג המדיני והדרג הצבאי, נוצרות הבנות ומתגלעים חיכוכים. שתי מימרות קוטביות מצביעות על תחומי הנושא הזה. המדינאי הצרפתי קלמנסו אמר, שהמלחמה היא עניין רציני מכדי להפקידה בידי גנרלים. נשיא ארצות־הברית אייזנהאור, שלפני היבחרו היה מבכירי הגנרלים של ארצות־הברית, אמר, כי השגת השלום ושמירתו היא עניין רציני מכדי שיופקד בידי פוליטיקאים בלבד.

קלמנסו ביטא את המציאות של מלחמת־העולם הראשונה ואת מערכת היחסים שבין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי בצרפת: אנשי־הצבא בצרפת האמינו כי ניהול המלחמה הוא עניינם הבלעדי, ואל לה לרשות המדינית להתערב במהלכיה, בקביעת סולם־הקדימויות ולוח־הזמנים לביצועה. אייזנהאור השמיע את דבריו בתחילת שנות ה־50, כאשר המלחמה המודרנית — המצוידת במערכות־נשק חדשות, מתוחכמות ואדירות והמסתייעת ברמות שונות של אלימות, החל בלוחמת־גרילה ועבור דרך מלחמה מוגבלת — נעשתה מורכבת ביותר ורב־תשלבים: החל במתיחות מדינית ובצחצוח־חרבות, עבור על־פני פריסת־כוחות וכלה בפתיחה באש. אנשי־הצבא דרשו להיות שותפים בקביעת התהליכים המדיניים, משום שהצלחתם או כשלונם עלולים להביא מלחמה. הם לא רצו להימצא במצב בו המדיניות נעלמת מידיעתם, ולפתע מוטל עליהם עול ניהולה של מלחמה — משום שנכשלה המדיניות.

היה בכוחה של ישראל לעשות מאמץ צבאי אדיר ולהכריע את צבאותיהן של מדינות-ערב, לא היתה יכולה לכפות עליהן שלום, שהיא תכתיב להן את מהותן. בעלות-הברית יכלו לעשות זאת במלחמת-העולם הראשונה כלפי גרמניה ובמלחמת-העולם השנייה כלפי גרמניה ויפאן. ארצות-הברית כפתה על יפאן מישטר חדש ואורח-חיים חדש, כדי שיפאן תחלל להיות סיכון צבאי. בסכסוך הישראלי-ערבי לא ייתכן פיתרון כזה, במיוחד בגלל מעורבותן של המעצמות הגדולות.

ב-1949 נאלץ צה"ל לפנות את השטחים שכבש בחצי-האי סיני. צה"ל פינה שוב את חצי-האי סיני בתום מערכת סיני — מיבצע "קדש" — בשלהי 1956. וכאשר נכנס צה"ל ללבנון במיבצע "ליטאני", בתחילת 1978, נקבע מראש שהוא יפנה את השטח בתנאים מסוימים. קביעה זו לא נבעה משיקול צבאי צרף, אלא מהערכה מדינית אשר התחשבה בראש ובראשונה במעורבותן של המעצמות, המשפיעה על מידת חופש-הפעולה של ישראל.

שנית, עוצמתה הצבאית של ישראל היא חוט-השדרה של ריבונותה ועצמאותה. ישראל זקוקה בכל עת לעוצמה צבאית נאותה, שתאפשר לה להתגונן בכוחות עצמה. בלי עוצמה צבאית כזאת לא יהיה קיום לישראל ואורחיה לא יידעו ביטחון מהו. בלי עוצמה צבאית נאותה, לא ינוהל משא-ומתן מדיני ולא יושג שלום.

אנו שרויים אפוא במצב ובהיפוכו: מצד אחד, אין ישראל יכולה להביא לידי ביטוי את מלוא עוצמתה הצבאית להשגת פיתרון כולל. מן הצד השני, זקוקה היא לעוצמה צבאית רבה כדי להבטיח את קיומה ולקדם את תהליך השלום.

בתנאים אלה נשאלת השאלה: מה הם יעדי-המלחמה של ישראל? המטרה הראשונה היא: לא להגיע כלל למלחמה. כלומר, הרתעה. עדיף למנוע מלחמה ולפתור את הסכסוך בדרכי-שלום, בתהליכים מדיניים. אך אם נכשלת ההרתעה, צריך היעד להיות: שבירת הכוח הצבאי המאיים עלינו או פועל נגדנו, וכיבוש שטחי-אויב בהתאם להחלטותיה של הממשלה. שבירת הכוח הצבאי של האויב וכיבוש שטחים משלו נותנים קלפים למיקוח. תפקידו העיקרי של הצבא הוא להשיג יעדים אלה במהירות הרבה ביותר, בצורה המוחצת ביותר ובמינימום אבידות בשורותיו ובאוכלוסייה האזרחית של ישראל.

אם כן, מה הן צורות-המלחמה שצריך להתכונן לקראתן?

- מלחמה כוללת להשגת מטרת-המלחמה הערבית, קרי: חיסול ישראל או גימודה.
- מלחמה כוללת מבחינת הפעלת כל האמצעים הצבאיים של מדינה ערבית או מדינות ערביות, להשגת יעד מוגבל, כמנוף להזזת התהליך המדיני.
- מלחמה מוגבלת מבחינת היעד והכוחות המופעלים: מלחמת התשה.

לאחר מלחמת ששת הימים, נראה לי כי הצורה השנייה היא זו שלקראתה צריך להתכונן. אין זה עומד בסתירה להכנת הכוחות לכל צורות-המלחמה. זאת ועוד אחרת: על ישראל להיות מוכנה לעבור במהירות ממצב רגיעה למצב מלחמה כוללת. עליה להיות מוכנה למצות מיצוי מירבי את מלוא משאביה, בתוך פרק-זמן קצר ביותר.

שתי האמרות הללו מבטאות רצון לגיטימי. הקושי הוא במציאת דרך לשילוב השיקולים והפעולות של הדרג המדיני במערכת התכנון והביצוע של הדרג הצבאי.

מדינת ישראל נתונה במצב מיוחד, ולפיכך עליה למצוא פתרונות משלה לבעיה זו. זה שלושים שנה אנו נמצאים במצב-מלחמה. עברנו חמש מלחמות גדולות ואף בין המלחמות לא ידענו למעשה אף יום אחד של שלום. המציאות הביטחונית שלנו מחייבת אותנו למצות עד תום את משאבינו, לקראת מלחמה. ההתעצמות הצבאית אינה מוגבלת למה שמצוי בתחומנו. יש אמצעי-לחימה מתוחכמים שאפשר להשיגם רק ממקורות-חוץ, והשגתם תלויה במידה רבה במדיניותה של הממשלה. גם האמצעים הכספיים העצומים הדרושים להתעצמות צבאית ולהכנות למלחמה, נמצאים במידה רבה בחוץ-לארץ. גם אותם צריך להשיג הדרג המדיני. יתרה מזו, אצלנו עלול המעבר ממצב-רגיעה למלחמה להיות מהיר ומפתיע כאחת. כל אלה מחייבים התאמה הדוקה בין שני הדרגים שבהם תלויה תוצאת המלחמה.

במרוצת השנים השכילה מדינת ישראל לקבוע דפוסי, סמכויות ודרכי-עבודה נאותות בין שני הדרגים. עם זאת, לא חסרו אצלנו ניגודים וחריגות. בעיצומה של מלחמת העצמאות התפטרו רוב ראשי האגפים במטה הכללי של צה"ל בגלל חילוקי-דעות עם ראש-הממשלה ושר-הביטחון. וערב בואו של אנואר א-סאדאת, נשיא מצרים, לירושלים, השמיע הרמטכ"ל הצהרה צורמנית, אם לא חריגה.

נושא היחסים בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי בישראל לא לובן בדיונים מרוכזים, וברוב שנות קיומה של מדינת ישראל לא עסקו בו בהרחבה. אחרי מלחמת יום הכיפורים נחקר נושא זה, בין השאר, על-ידי "ועדת אגרנט", ובדו"ח הוועדה הועלו כמה נושאים בתחום זה.

לא אנסה למצות כאן את כל הניסיון שנצטבר בישראל. אתרכז בעיקר בניסיוני האישי, כמי שמילא תפקידים משני צידי השולחן: מילאתי תפקידים צבאיים בדרגות שונות עד לרמטכ"ל, ושלוש שנים כיהנתי כראש-ממשלה. אעלה מספר נושאים הנוגעים ישירות במערכת היחסים הנדונה בהקשר הישראלי, שלדעתי נודעת להם משמעות גם היום וגם בעתיד. הדברים נובעים מניסיוני ולפיכך מחייבים אותי בלבד.

בתקופת כהונתי כראש-ממשלה, שאלתי את עצמי: כיצד נראות לי הסמכויות והחובות של הדרג המדיני כלפי הדרג הצבאי הבכיר, ומה אני מצפה ממנו. ראיתי צורך בגיבוש תפישה כוללת, בה יוגדר מקומו של הצבא במסגרת המדיניות הישראלית המקיפה ביותר — מדיניות החוותרת אל שלום עם מדינות-ערב, בד-בבד עם אבטחת שלמותה של ישראל, ריבונותה והאינטרסים החיוניים שלה.

ראשית, נוכחתי לדעת שלמרות מצב-המלחמה המתמשך שנכפה עלינו, אין ישראל יכולה להשיג פיתרון כולל של הסכסוך הישראלי-ערבי באמצעים צבאיים בלבד. הסכסוך הזה מורכב מאוד, ומעורבות בו מעצמות-על. ישראל אינה יכולה ליישם את תפישתו של הוגה-הדעות הצבאי הקלאסי, פון-קלאוזביץ, לפיה המלחמה היא המשך המדיניות באמצעים אחרים ובה מוטל על הכוחות הצבאיים למגר את הכוחות הצבאיים של הצד השני כדי לכפות עליו את רצונך המדיני. אפילו

לשאל את עצמו אם הוא לבדו יידרש לשאת באחריות לתוצאות, אחרי שיגיש את ההמלצות — עם אלטרנטיבות — והדרג המדיני יאשר קו-פעולה אשר ישתבש, חלילה. באורח טבעי ידרוש רמטכ"ל תמיד את המירב בשני תחומים חיוניים: משאבים להתעצמות צבאית ואפשרות לגייס מילואים לנוכח מידע מבשר-רעות. רמטכ"ל שירצה להבטיח את עצמו, יתבע תמיד את המירב — אף מעל למה שמסוגלת המדינה לתת; והוא ישתדל תמיד להשאיר את מירב ההחלטות לדרג המדיני. לשמחתי, לא כאלה היו פני הדברים עד היום. מנסיני יודע אני, שכאשר כיהנתי כראש-ממשלה חיפשתי כל דרך שתקנה לדרג הצבאי את התחושה שהדרג המדיני נושא במלוא האחריות, לאחר אישור ההמלצות של הדרג הצבאי, ולא יהיה מצב בו תוטל האחריות אך ורק על הדרג הצבאי. על הדרג המדיני לצפות, שהדרג הצבאי יתן את החשובות הצבאיות הטובות ביותר, הן בבניית הכוח והן בהמלצה על הפעלתו — והדרג הצבאי זכאי לצפות שהדרג המדיני יהיה שותף לאחריות, לאחר שתאושר דרך-פעולה.

נושא שני, בו דרושה הבנה בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי, הוא סולם הקדימויות בהפעלת הכוח הצבאי, משום שאצלנו כאמור עלול המעבר מרגיעה למלחמה להיות מהיר ביותר. שני הדרגים חייבים להיות מעורים זה בשיקוליו של זה. לפיכך, דיונים מדיניים-צבאיים הם צורך חיוני, כדי לחסוך זמן ולמנוע אי-הבנות במהלך-מלחמה.

נושא שלישי, שתפיש מקום בעקבות מלחמת יום הכיפורים — אבל חשיבותו רבה גם בכל הקשר אחר — קשור באחריות להערכת המודיעין, שבעקבותיה מתקבלות החלטות בדבר גיוס כוחות, פריסת כוחות ודרכי-פעולה. בהמלצותיה של "ועדת אגרנט" יש הרבה דברים חיוביים, אבל חסרה בהן ההבהרה החדה: מי אחראי להערכת-המצב הלאומי. אפשר לתת להמלצות הדרג פירושים שונים. לי נראה, שאגף המודיעין במטה הכללי הוא הנושא באחריות הלאומית להערכת המצב, הכוללת שיקולים מדיניים וצבאיים כאחד. כזה היה המצב במלחמת ששת הימים. ברוח זו נקבעת שיטת-העבודה בין אמ"ן לבין יתר חלקיה של קהיליית המודיעין. רצוי להוסיף בקרה בתוך אמ"ן ובמשרד-החוץ וב"מוסד". רצוי שיהיה יועץ לענייני מודיעין ליד משרד ראש-הממשלה. מערכת כזאת עדיפה על הקמתו של גוף מוגבל ביותר, בתוך משרד ראש-הממשלה, ברוח ההמלצות של "ועדת אגרנט".

נושא שני, הקשור בתחום המודיעין ושצריך להבהירו, הוא: מה קורה אחרי שמגיש אמ"ן את הערכתו? בנסיבות חמורות אין הבעיה מתמקדת ביכולתו הצבאית של האויב וביכולתו הצבאית של צה"ל. הבעיה חובקת את השיקול המדיני הקשור באורח ההפעלה של הצבא, ובעייתי ההפעלה. על הדרג המדיני לשאול את עצמו, מהי מידת הסיכון הסבירה, מה הן ההשלכות של נקיטת אמצעים שונים על-פי הערכת-המצב של אמ"ן. אין בזה משום שחרורו של אמ"ן מאחריות להערכתו.

מניסיוני כראש-ממשלה במשך שלוש שנים, ולפני-כן כרמטכ"ל במשך חמש שנים, יודע אני כי אין סוף להתראות מודיעיניות. אחרי כל "הפתעה" יכולה ועדה לבדוק ולמצוא שהיה מידע, שהייתה התראה מספקת מראש. אכן, יש מידע ויש התראות, ולכן חורגות ההחלטות מתחום האחריות של המודיעין. אחרי שמגיש המודיעין את הערכתו, יש לבחון אותה באגף המטה במטכ"ל

מכל אלה משתקפת מידת השילוב של המערכת המדינית והצבאית בכל השלבים — החל בהכנות למלחמה, דרך הלחימה עצמה, וכלה בסיום המלחמה.

כיצד אפוא צריכים להיראות היחסים בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי?

אין ספק, שבמדינה דמוקרטית כמו ישראל. סמכותו של הדרג המדיני היא העליונה, הכוללת, המקפת והבלתי-מעוררת. רק לדרג המדיני הסמכות והאחריות לקביעת היעדים, להקצאת המשאבים, להחלטת כל ההחלטות הנוגעות למלחמה. הדרג המדיני בישראל — זו הממשלה. רק הממשלה יכולה להחליט על הפעלת כוחות צבאיים. היא יכולה לייפות כוחו של ראש-הממשלה, או שר-הביטחון, או שניהם יחד, בצירוף שרים אחרים, לקבל החלטות בדבר הפעלתם של כוחות צבאיים. במדינת ישראל, הדרג המדיני מורכב כולו מאזרחים.

בין סמכות הדרג המדיני ובין סמכות הדרג הצבאי, אין בישראל דרגות-ביניים. מידת ירידתו של הדרג המדיני לפרטים בנושאים הצבאיים, מוגבלת רק על-ידי תבונתו של הדרג המדיני. לדוגמה, בישראל ממונה רמטכ"ל על-ידי הממשלה, בהמלצת שר-הביטחון. אלופים ממונים על-פי המלצת הרמטכ"ל, באישור הדרג המדיני, במיוחד בדמותו של שר-הביטחון. הממשלה כולה קובעת את הקצאת המשאבים לבניית הכוח הצבאי, ואת הפעלת צה"ל. מטעמי ביטחון, לא אכנס לפרטים בנושא זה, אך אציין שהפעלת צה"ל מותנית באישור הדרג המדיני — בין על-ידי הוראות-קבע (כדי לחסוך בזמן) ובין בדרכים אחרות. בכל מקרה, דרוש אישור הדרג המדיני. ברוב המקרים, מדובר באישור הממשלה כולה, או בוועדת שרים לענייני ביטחון.

מידת השליטה של הדרג המדיני בדרג הצבאי רבה בישראל. לפי תפישתי, כוללות חובותיו של הדרג המדיני — קביעת היעדים, הקצאת המשאבים, ההכוונה וקבלת ההחלטות. אבל אין סמכות באה ללא אחריות. לפיכך חייב הדרג המדיני לשאת באחריות לכל החלטה שנתקבלה, אפילו בהמלצת הרמטכ"ל, אחרי שהביא לפני הדרג המדיני את המידע, השיקולים, האפשרויות וההמלצות של הדרג הצבאי. מן הרגע שבו מאשר הדרג המדיני המלצה או תכנית שהדרג הצבאי צריך לבצע, נושא הדרג המדיני באחריות הכוללת לביצוע, ואין הוא רשאי ואינו זכאי שלא לשאת במלוא האחריות.

בערב זה, בו מעלים אנו את זכרו של דוד, שומה עלינה לזכור את אשר קרה בעקבות מלחמת יום הכיפורים. אני מאמין שבכל הממשלות עד 1973 לא היה נוצר מצב שבו הנשיאה באחריות, ובמיוחד ב"עונש" על מישגה שנעשה, הייתה נופלת אך ורק על הדרג הצבאי — וזאת בתנאי שהדבר היה נתון לשיקולן הבלעדי. אני מאמין, שכל הממשלות — לרבות ממשלת גולדה מאיר, שכללה כמובן את שר-הביטחון — לא היו משלימות עם מצב שבו היה משתמע כי הדרג הצבאי הבכיר הוא היחיד הנושא באחריות — אילו היה העניין נתון לשיקולן הבלעדי. אחרי מלחמת יום הכיפורים ניתנה ההחלטה בידי ועדה — "ועדת אגרנט" — שלממשלה לא הייתה כל השפעה עליה.

נשאלת השאלה: מהו המיסקע — מהי המשמעות בהווה ובעתיד — של הדברים אשר נאמרו בדו"ח "ועדת אגרנט"? לדעתי, שגתה הוועדה. היא יצרה מצב, שבו עלול הדרג הצבאי הבכיר

ובדרגים המדיניים הבכירים. הדרג המדיני חייב לשאול את עצמו, איזו השפעה מדינית תהיה על גיוס כוחות ועל פריסתם בגין מידע מבשר-רעות. האם יגרום גיוס הכוחות ופריסתם להידרדרות המצב? האם יסכל מזימות-זדון של האויב? האם יתן לאויב עילה לומר: "פתחתי באש משום שראיתי היערכות אימתנית מעבר לגבול"?

יש לזכור תמיד, שמחוץ לדרג המדיעין יש דרג מיבצעי-מטכ"לי ויש דרג מדיני.

נושא אחר, שלא ארחיב את הדיבור עליו, הוא התערבות הדרג המדיני בניהול מלחמה, או כל פעילות צבאית שהיא. לדעתי, חייב הצבא להסכים עם מצב שבו תהיה התערבות מדינית שאולי תיראה מנוגדת לשיקולים צבאיים צרופים. במציאות המדינית שבה אנו חיים, ובגורם-הזמן המרחף מעלינו תמיד כחרב המתהפכת, צפויה תמיד התערבות מדינית אשר תשפיע על המהלכים במלחמה. במלחמת ששת הימים הייתי עד להתערבות כזאת, שקבעה את מספר השעות שיוקצו לפעולה מסוימת, ומה מותר ומה אסור לצה"ל לעשות.

ולבסוף ברצוני לומר, שאין לשלב את הדרג הצבאי בכל מערכת השיקולים של הדרג המדיני. יש לפתח שיטה של שילוב בדיונים, כדי שהדרג הצבאי הבכיר יהיה ער למגמות המדיניות, לשיקולים ולאימוצים של הדרג המדיני, ושיינתן לו לאפשר לדרג המדיני לקחת בחשבון את התרומה האפשרית של הצבא. כאשר נדונו הסכמי-ההפרדה, כלל צוות-הדיונים את ראש-הממשלה, שר-הביטחון, שר-החוץ והרמטכ"ל. זה-האחרון ייצג את הדרג הצבאי העליון בכל הדיונים ובכל תהליך המשא-ומתן. בדרך זו ניתנה לשני הדרגים האפשרות להבין זה את שיקוליו של זה. היוון-חזר כזה, והתחושה העמוקה ששני הדרגים שותפים לאחריות אחרי שנופלת הכרעה — זו הנוסחה הטובה ביותר למערכת-יחסים בין הדרג המדיני לבין הדרג הצבאי. אני מאמין, שלמרות חריגים שהופיעו פה ושם בשלושים שנותיה של מדינת ישראל, עד היום, אנו נמצאים בדרך הנכונה במערכת היחסים הזאת.

רב-שיח

על היחסים בין הדרג המדיני והדרג הצבאי

בתקופת האטום.

המנחה — פרופ' יהודה ואלך :

אנו פותחים את החלק האחרון של הסימפוזיון והוא — דיון קבוצתי על נושא הויקה ההדדית בין המנהיגות הפוליטית לבין הצבא בעידן הגרעיני. אסביר את כללי המשחק — אם ניתן לקרוא להם כך — אבל תחילה ברצוני להציג שני חברים שנוספו לצוות הדיון. הפרופסור נורמן גיבס והקולונל גרלך הוצגו הבוקר. עתה מצטרפים אלינו פרופסור יהושפט הרכבי — הידוע יותר בכינוי "פטי" — מן האוניברסיטה העברית בירושלים, שיש לו הכישורים המרביים להשתתף בדיון זה, באשר הוא מחבר הספר הידוע "מלחמה גרעינית ושלום גרעיני". משתתף נוסף בדיון הוא לויטננט-קומנדר דייויד מק-מן מצי ארצות-הברית, המשרת בישראל זה שלוש שנים, ובעבר שירת בווייטנאם ובמקומות שונים אחרים, באזור האוקיינוס ההודי והמזרח התיכון, בפיקוד האירופי של צי ארצות-הברית בגרמניה ובנושאת-מטוסים של הצי השביעי. הוא סיים את לימודי התואר השני להיסטוריה באוניברסיטת ג'ורג'טאון ומתמחה בלימודי המזרח התיכון.

ועתה, לכללי המשחק, כפי שנקבעו. הכינונו לצוות מעין שלוש שאלות מנחות, שכל אחד מהם יענה עליהן בקצרה; ואם לאחר סיבוב זה ייותר זמן, יינתן לקהל להציג שאלות לאנשי הצוות.

אפתח בשאלה הראשונה :

אי-אלה מחברים מודרניים נוטים לראות כמיושנת, בעידן הגרעיני, את הנחתו של קלאוזביץ בדבר עדיפות המדיניות על פני המלחמה. לטענתם, הטלת הפצצה לא תהיה אלא פשיטת-רגל סופית של המדיניות וכניעתה ללא תנאי למלחמה. האם אתה תמים דעים עם הערכה זו? הייתי מציע לנורמן לפתוח. אמנם, אינך עוסק בעניינים טכניים, אבל הנך היסטוריון והייתי אומר, כי זו שאלה בעלת אופי פילוסופי.

פרופ' י' הרצבי:

אני תמים-דעים עם הערותיו של פרופסור גיבס וברצוני להוסיף אי-אלה הערות. אחת מהן היא הערה טרומית: יש מגמה להגות, שאם אתה נותן דעתך על נושא גדול, גם מחשבותיך הן גדולות. נראה לי, כי זו טעות כללית, כשהמדובר בעידן הגרעיני ובאסטרטגיה גרעינית וכדומה. הנושא הוא כה ראוותני, שאנו נוטים לדון בו במונחים ראוותניים, כאילו היה הכל חדש, ולא נתקיים כל רצף. מה שנראה לי חשוב בדיון בנושא מסוג זה הוא לראות, כי יש בו מן התייחדות ויש בו מן הרצף ונדמה לי, כי הקשה ביותר בנושא זה הוא ההבחנה בין הרצף ובין החדש הצף. ועתה, לשאלה העיקרית, האם הנחתו של קלאוזביץ עדיין בתוקף. אני חושב שכן. אומרים, שאנו חיים בתקופה גרעינית, ואמנם, אנו חיים בה. אבל לא כולנו חיים בעידן גרעיני; ויש נטייה להכללה, כאילו כל-הנשק הגרעיניים מצויים בכל מקום. כלי הנשק הגרעיניים נמצאים רק ברשות חברי מועדון מיוחד. זהו נשק אריסטוקרטי למדי, היכול להימצא רק בידיהן של מדינות ספורות. לגבי השאר, שאין להם נשק גרעיני, הרי השאלה, אם השימוש בנשק גרעיני הוא בבחינת קץ למדינות, אינה חלה עליהם כלל, ונדמה לי, שעלינו לראות את הדברים בפרופורציה הנכונה. הנשק הגרעיני הוא בעייתן של מדינות ספורות, בעוד לגבי שאר העולם בעיה זו אינה קיימת. בכל זאת, גם מדינות אלו מושפעות על-ידי הנשק הגרעיני במובן זה, שנשק זה מטיל את צילו על היחסים הבינלאומיים בכללותם; ונראה לי, כי קיימת אפשרות, שבני אדם יתורו אחרי השמישות של כלי הנשק הגרעיניים, ינסו למצוא צורה לשימוש בהם. אולם ברצוני להצביע על התפתחות מסוג אחר. איני חושב, שהגזע האנושי מיצה את כושר היצירה וההמצאה שלו עם פיתוח כלי הנשק הגרעיניים. אני עושה הקבלה פשוטה: כשם שאבות-אבותינו לא חזו מראש את היווצרותם של כלי הנשק הגרעיניים, הרי נדמה לי, שאנו איננו חווים מראש אפשרויות-הרס בדרכים שונות. הנשק הגרעיני אינו בהכרח "הנשק הסופי", אין הוא המלה האחרונה של כוח-החורבן האנושי.

בתחום השימוש בנשק הגרעיני, אני חושש יותר מאפשרויות ההסלמה בשימוש בסוגי נשק קטנים, פצצות קטנות. בעיה זו מתעוררת מדי פעם מחדש. באסטרטגיה הגרעינית יש אופנה חוזרת ורעיונות מסוימים חוזרים ונשנים. נדמה לי, שהמעצורים מפני השימוש בכלי-נשק גרעיניים, ולו גם קטנים, יהיו רבים מאד, בגלל סכנת ההסלמה. מכל מקום, אשר לאסטרטגיה ולזיקה שבין הדרג המדיני לדרג הצבאי במדינות — נדמה לי, כי השימוש בנשק הגרעיני אינו שם קץ למדיניות. והרשו לי לשאול שאלה אחרת:

האם מלחמה גרעינית היא אמנם מלחמה? האם זה נכון להשתמש במונח "מלחמה", כאשר התחזית היא החלפת מכות גרעיניות בתור כזאת? אני מטיל ספק בכך. אולי אין לנו מונח אחר ועל-כן הננו משתמשים במונח הישן — מלחמה. בהיעדר מונח טוב יותר — מלחמה גרעינית כללית, פירושה מידת חורבן כזו, שאני מטיל ספק אם היא תיתכן כלל — וידועים לנו מונחים תנ"כיים, כגון מלחמת גוג ומגוג, הם פיוטיים יותר אך בלתי מדויקים. נדמה לי, כי במצב גרעיני, הנשק הגרעיני הוא נשקו האישי של ראש המדינה. ובמצב גרעיני, רק הוא נותן את הפקודה.

פרופ' נ' גיבס:

פרופסור ואלך, אני חושב שדבר זה הוא בלתי-הוגן מאד. מן הדין שההיסטוריונים יעסקו בעבר — וככל שהוא מרוחק יותר, כן ייטב — ואשר לעתיד, נניח אותו לפוליטיקאים. אני בטוח, שבתחום זה הם טובים ממני בהרבה. אכן, העולם הגרעיני הוא בלתי-מוכר לי ביותר; אני יודע קצת על מטוסים במלחמת-העולם השנייה, אך לא בתקופה מאוחרת יותר.

רצוני למתוח קו בין שתי השאלות, הניחו לי אפוא לענות עליהן בנפרד, אף שאני סבור, שמבחינות רבות הן קשורות זו בזו; ואני מתאר לעצמי, שהכוונה הייתה לקשור ביניהן.

"הטלת הפצצה, פירושה יהיה פשיטת-רגל סופית של המדיניות ועל כן זו כניעה ללא תנאי למלחמה" — האם אתה מסכים להנחה זו? ובכן, אני מתאר לעצמי, שכל מי שיהיה במצב שלאחר מימוש של החלק הראשון של השאלה, יהיה עליו פשוט לשאול את השאלה, מה עדיף: לקבל את הלא-רצוי או לקבל את הללא-נשוא. אינני יודע, אם ביטאתי בשפה האנגלית בבחירות מספקת את ההבחנה הזאת וקשה לי להאמין, שמישוה ימצא ברירה זו כקלה. נדמה לי, שבמקרה שלנו מוסיף הקושי וגדל, באשר בחלק גדול מאד של התקופה הגרעינית — החל בשלבים הראשונים של מימשל אייזנהאור — הרבו לעסוק, בין השאר, בדיון על פרטים, כגון שאלת השמישות של הנשק הגרעיני במלחמה והניסיונות ליצור סוגי נשק גרעיניים, שניתן לראותם כ"שמישים". וכפי שאני מבין, דבר זה, כוחו יפה לגבי כל שלוש הזרועות של הכוחות המזוינים, והדוגמה האחרונה לכך היא, כמובן, פצצת-הנייטרון. במלים אחרות, אם נאמר, כי השימוש בנשק גרעיני, פירושו קץ המדיניות וכניעתה למלחמה — ודרך אגב, זוהי הנחה בלתי-פוליטית לחלוטין בהקשר זה — הרי נדמה לי, שהרמו הכלול בשאלה זו הוא, כי עצם השימוש בסוג כלשהו של נשק גרעיני, כמוהו כשלילת התפישה המדינית.

ובכן, כל מה שאני יכול לומר בעניין זה — ואני אומר זאת כהיסטוריון, שכן זהו עניין של עובדות ולא של דעה — שב-20—25 השנים האחרונות היינו עדים לוויכוח ארוך ורצוף, שאנשי הצוות האחרים כשירים הרבה יותר ממני לתאר את פרטיו, על פיתוח כלי נשק גרעיניים, שניתן לעשות בהם שימוש במלחמה. איני חושב, שתהליך זה עומד להיפסק.

עתה, כאשר דרכי הפעולה והתגובה הגרעיניות יודעות וניתנות להפעלה, איני רואה דרך, כיצד ניתן לבטל אותם ולהרחיקם מחיי החברה — מכל מקום, לא בימי חיי, או, כפי שאני חושד, בימי חיייו של מספר גדול מאד של הנוכחים כאן. אני חושב אפוא שנעמוד מול פני "שאלת השמישות", וכמובן, שאלה זו עומדת לגבי מי שיש לו נשק כזה, גם אם אין הוא מתכוון להשתמש בו. מה שברצוני להטעים הוא, שהוויכוח על שמישות הנשק הגרעיני נמשך; וככל שידוע לי, לא ניתנה על בעיה זו תשובה סופית.

פרופ' י' ואלך:

תודה לך, נורמן. עתה אנסה להעביר את השאלה לאיש-הצוות השני, שאינו היסטוריון, אלא עוסק יותר בצדדים הפוליטיים של השאלה. בבקשה, פטי.

פרופ' י' ואלך:

קומנדר מק-מן, כלום נוכל לשמוע את דעתך-שלך על נושא זה, בבקשה?

קומנדר ד' מק-מן:

תודה לך. אני חושב, שאני יכול לומר דבר אחד: בשלוש השנים האחרונות סיגלתי לעצמי משהו ישראלי-ייחודי: יש לי חוצפה, שכן — אני יכול לעמוד ולהרצות באוזני קהל שומעים כזה, ובכן, בחוצפה זו אנסה להשיב על השאלות החמורות הללו, בתקווה, שאומר משהו, שאין אדם יודעים עדיין.

בנסותי לעשות כן, העפתי מבט על הכמות העצומה של הידע בענייני נשק גרעיני ומלחמה גרעינית והגעתי למסקנה, כי הדבר המיוחד היחיד שאני מסוגל לומר, אינו בתחום הניסיון שלכם, ועל-כן אנסה להמחיש לכם את הדבר, כלומר, אנסה ליצור לכם מושג כלשהו עליו.

מעניין, כי כאשר היום הוגשו לי שאלות אלו, זה בא לי קצת במפתיע וחשבתי על אי-אלו תגובות והמלה "גוג'ומגוג" עלתה במוחי, זו שפרופסור יעקוב הזכיר.

הרקע ההיסטורי, שפרופסור גיבס תיאר לנו, הניע אותי לחשוב על כך, שמבחינה היסטורית איננו אלא בשלב נוסף של התפתחות כלי הנשק. הדבר השלישי, שכיוונתי מחשובתי אליו הוא עצם הנושא של הדיון, כלומר, הזיקה בין ההנהגה הפוליטית והנשק הגרעיני מזה ובין ההנהגה הצבאית והתקופה הגרעינית מזה, וניסיתי לקשור את הדברים. ולבסוף, הבחינה הפוליטית, שקולונל גרלך האיר אותה, הייתה נקודת-המוצא שלי. אין טעם, שאחזור על דברים, שהוא יודע להעריך את מהותם הרבה יותר ממני ועל כן ברצוני לנקוט נימה אישית ולומר, כי המעבר מן המושגים נוסח "מלחמת גוג'ומגוג", עד להיות הנשק הגרעיני משהו בנאלי ומוכר, עד לנקודה שהמלחמה הגרעינית לא זו בלבד שאינה משהו שאין להעלותו על הדעת, אלא נראית כצעד מעשי למדי — מעבר זה התרחש אצלי לא משום שאני בלתי-אנושי, אלא משום שאני אדם שגדל בדור, שכבר בשחר נעוריו כאמריקאי היה עד להתקפות הגרעיניות על יפאן.

כשהייתי בן 21, אחד מבתי-הספר הצבאיים הראשונים שלמדתי בהם, היה בית-ספר לטיפול בנשק גרעיני, בו היו לנו מפתחות וגישה אל הנשק וראינו סרטים מרשימים מאוד על ביטחון גרעיני ובתוך חמישה ימים נעשינו בלי ספק מודעים לכך, שבמרוצת שמונה שנים — התקופה, שעל פי חישובי המחשבים עמדה להימשך הקאריירה שלנו — קיימת סבירות גדולה למדי להתרחשותה של תאונה גרעינית. למרבה המזל, כאשר באמת אירע הדבר, זה קרה בספרד ונפל לתוך האוקינוס ולא הייתה זו התפוצצות גרעינית, אבל היו לנו תאונות.

מה שאני מנסה לתאר לכם הוא, כי זוהי ההתחלה, ואחר אתה עולה על אונייה וכלי הנשק הגרעיניים הם, כמוכן, חלק מחיינו בצי ארצות-הברית ועל כן האפשרות של מלחמה גרעינית אינה מחוץ לתחום השגתם של אלה מבינינו, החברים באותו מועדון אריסטוקראטי, שאינו מרגיש עצמו אריסטוקראטי מאוד.

בעבר נהגו מנהיגים פוליטיים להחליט על פתיחת מלחמה והגנרלים החליטו על פתיחת האש. בחילופי מכות גרעיניות תהיה אחדות גדולה בהרבה: ההחלטה על פתיחת המלחמה וההחלטה על השימוש בנשק תהיה החלטה אחת, ודומה, כי תפקידם של כל דרגי הביניים, של כל הגנרלים למיניהם, מוגבל. תפקידם הוא טכני בעיקרו.

בעבר התגאו אנשי-הצבא בכושר התמרון ובסמכויות התמרון שלהם. זה אינו קיים עוד במלחמה גרעינית כוללת — שהיא נטולה תכונות אנוש, אומץ לב, כשרון או מנהיגות. זוהי מלחמה פשוטה. הייתי אומר, כי היא כה פשוטה, במיוחד בין שתי מעצמות גדולות, כיוון שקיימים — כפי שאני מבין — בסך-הכל רק כ-200 יעדים בכל אחת משתי המעצמות, כלומר, ערים בעלות יותר מ-100 אלף תושבים. עתה, אם המלחמה אינה מתפתחת לתגובות-נגד, כלומר לניסיון לפגוע בנשק-התגובה של הצד השני, הרי זו מלחמת-יעדים. ואני שואל עצמי: אתם בוודאי זוכרים, שאחד הפרקים היפים ביותר אצל קלאוזביץ הוא הפרק בספר הראשון, המכונה "גאון המלחמה", בו תיאר את יכולתו לבחון את המצב, להתגבר על פיצולים, להנהיג אנשים, את יכולתו להקריין אמון וכדומה. ואני שואל את עצמי: לו קלאוזביץ חי היום, מה היה כותב על גאון המלחמה הגרעינית? יש לי הרושם, שתיאורו היה דל מאוד ולמעשה, אין הרבה מה לכתוב על נושא זה, אם המלחמה עוברת תהליך של השלטת השיגרה בה. תודה רבה.

פרופ' י' ואלך:

תודה לך. עתה ברצוני להעביר את השאלה לאנשי הצבא שבצוות. בבקשה, קולונל גרלך, האם תוכל לתרום לנושא?

קולונל ד' גרלך:

דברנו על מלחמה באיום גרעיני או תנאים גרעיניים, הריני מרגיש כי הנסיבות לא השתנו בהרבה. מה שהשתנה הוא מידת היעילות של הנשק והשפעותיו על האוכלוסיה ועל כוחות-יד-שלך; ועל כן, לפי הרגשתי, מידת האחריות של הנהגת המדינה גברה בהרבה.

אם אתה פותח במלחמה, עליך לבחון בזהירות רבה, אם כדאי או לא כדאי לפתוח בה. הייתי אומר, ביתר זהירות מאשר בעבר, כי התוצאות והסיכונים גדולים יותר עכשיו. אבל גם אם אין ביכולתך להימנע מפתחת מלחמה, הייתי אומר, כי ההנהגה חייבת להשתמש בכל אפשרות ובכל סיכוי לשם חתירה לשלום, כיוון שאתה מסתכן בחורבן האוכלוסיה שלך והמשאבים שלך, ואם אפילו רק שליש האוכלוסיה והמשאבים העיקריים של ארצך ייהרס, אין זה עוד כדאי לנהל את המלחמה. על יסוד הנחות אלו, אני סבור, כי אסור להניח את הדבר להכרעת ההנהגה הצבאית וכי זוהי אחריותה המובהקת של ההנהגה הפוליטית, שכן רק ההנהגה הפוליטית תהיה מסוגלת לבחון, על יסוד המידע המקיף שבידה ועל יסוד — כך אני מקווה — המבט הכולל על המצב. בסיכום, אני סבור, כי הייתה זו אמת גדולה והיא נשארה אמת גדולה, שההנהגה המדינית חייבת תמיד ובכל רגע לפקח על ניהול המלחמה.

אם ברצונכם לבחון את השינויים שהתחוללו, עליכם לומר, כי הדרישות כלפי ההנהגה המדינית גברו בתחום הוצאתן לפועל של הכרעות אלו. תודה רבה.

פרופ' י' ואלך:

תודה לך. עתה אני עובר לשאלה השנייה והיא כלהלן:

עד כה דיברנו על הזיקה בין ההנהגה הפוליטית לאנשי-הצבא. אולם עם הופעת הנשק הגרעיני, נשאלת השאלה, אם אין הוא שם קץ לדו-שלטון מסורתי זה, שכן בתהליך פיתוחם של כלי-הנשק הגרעיניים ממלאים המדענים תפקיד חשוב. השפעתם אינה מצטמצמת לרמה הטכנולוגית בלבד, אלא הם משפיעים במידה רבה על כיוון המחקר, הפיתוח והעיצוב של כלי הנשק הקטלניים ביותר. השאלה היא, אם בתקופה הגרעינית לא הגיע הזמן לחשוב במושגים של זיקה משולשת בין אנשי מדינה, מדענים ואנשי צבא.

השיבו, בבקשה, על שאלה זו.

קולונל ד' גרלך:

אם אפשר להתחיל מן הסוף, אין לי פיתרון מוחלט לשאלה זו, אולם על פי מבט על המציאות, הרגשתי היא, כי אין הפרדה בין פעולת המחקר של המדענים לבין ההנהגה הפוליטית.

מחקר, פירושו שהממשלה מציבה מטרות ומקציבה את הכסף ובכך מפקחת על העבודה. על כן לא הייתי אומר, כי המדען נהנה מעצמאות יתר וכי הוא בדרגה זהה עם הפוליטיקאים וההנהגה הצבאית. על כן, לפי שעה איני רואה בסיס לשינוי. אם תבחנו את החלטתו של הנשיא קרטר בעניין פצצת הנייטרון, הרי נדמה לי, כי זוהי דוגמה מובהקת לכך, שההנהגה המדינית היא המכריעה ואני סבור, שכך זה יישאר גם בעתיד הקרוב.

מצד שני, כמובן, שום ממשלה לא תהיה מסוגלת לנהל מלחמה או להכין מלחמה, אם לא תהיה נתמכת על-ידי המדענים, כיוון שהיא זקוקה להדרכתם, כדי להעריך נכונה את המצב ואת ההתפתחויות הבאות. ככל שנראה לי, זהו מה שניתן לומר על כך. תודה לכם.

הדבר השני, אשר לפי דעתי נוגע לרקע היסטורי זה שהזכרתי קודם, היא פצצת הנייטרון. כלומר, שהסיבה לפיתוחה של פצצת הנייטרון היא שאיפתם של האנשים הפוליטיים למצוא משהו מתקבל יותר על הדעת. התפעלתי מאוד מהערותיו של גנרל הייג בנושא זה, בהדגישו את הצורך לזנוח נשק מרתיע בלתי מתקבל על הדעת, אפילו מבחינה פוליטית, ועל כן אין הוא רלוואנטי; וכי פצצה גרעינית שתתקבל על הדעת כנשק מקובל וניתן לשימוש (אם אין אתה יכול להשתמש בפצצה "המוזהמת", הרי לעומת זה בודאי תוכל להשתמש בפצצה "הנקייה") ועל-כן היא תמנע מלחמה; שכן, מאחר שניתן להשתמש בה, האוייב יורתע, כיוון שיחשוב שאכן נשתמש בה, בעוד שעכשיו הוא חושב, שלא נשתמש בנשק הגרעיני, כך יש להניח.

אני אומר דברים אלה רק כדי להאיר את הפרספקטיבה ההיסטורית — אתה הולך לפתח סוג נשק שמישהו ירצה לעשות בו שימוש. אני זוכר טוב מאד, שבווייטנאם היו אנשים מעשיים ואינטליגנטיים, שדגלו בשימוש בנשק גרעיני. אחד מהם היה אף מועמד לכהונה סגן הנשיא, הגנרל קרטיס למיי. ייתכן, שעמדתו זו הייתה הסיבה, שהוא נחל תבוסה פוליטית גדולה, אך עם זאת היה שיעור ניכר של בוחרים, שהיו מוכנים לקבל את הכדאיות של השימוש בנשק מסוג זה, במלחמה כפי שניהלנו. כאמור, אינני מנסה אלא להמחיש שוב את הפרספקטיבה ההיסטורית, מול פני אופציה צבאית ממשית.

הדבר השני שאני חושב שלמדתי בווייטנאם הוא, כי ההבחנה בין ההנהגה הפוליטית והצבאית — מכל הקום מנקודת ראותו של חבר במימסד ההגנתי — היא מטושטשת מאד, וכי ההנהגה המדינית וההנהגה הצבאית כה משולבות בענייני האסטרטגיה הלאומית והביטחון הלאומי, עד כי קשה להבחין, היכן מסתיימת האחת והיכן מתחילה האחרת, הן מבחינה פוליטית והן מבחינה אסטרטגית. אני מתקשה אפוא להבדיל בין השתיים ועל כן קשה לי גם לשפוט, איזה תפקיד ממלאת הפצצה בעניין זה והאם אנשי הצבא מרכיזים בידם סמכויות גדולות יותר.

ובכן, בעניין הנחתו של קולונל גרלך, כי היסודות הפוליטיים, הם החייבים להכריע אם להשתמש בפצצה או לא להשתמש בה — הייתי אומר, כי זה נכון, אולם ההכרעה תהיה קשורה קשר כה הדוק עם הערכותיהם של אנשי הצבא, עד כי למעשה לא תהיה אפשרות של הבדלה, מי בדיוק החליט על השימוש בפצצה או במיתקן גרעיני ולאיוזה חלק בתהליך ההכרעה היה מישקל רב יותר. כפי שאמרתי, איני חושב, כי רעיונות אלה חודרים למעמקים מיוחדים והם לא נועדו להיות אלא מחשבותיו של אדם, המנסה להפיק תועלת בשביל הצבא האמריקני. תודה לכם.

פרופ' נ' גיבס :

יש בי חוסר־אהדה מושרש למומחים וזה חל בין השאר גם על המדענים. אני סבור, כי זו באמת שאלה קשה מאד וקשה מאד להשיב עליה תשובה מועילה. ברור, כי השאלה עצמה וההנחות המונחות ביסודה, הן נכונות — כלומר, כי מדינות ואומות תלויות במאמץ מדעי מאורגן כפי שלא היו תלויות לפני מאה שנה או יותר. כמו כן, נכון בהחלט, כי כל מי שנשען על מומחים, עשוי לזרז את ההתפתחות בקצב מהיר יותר מאשר אילו היה תלוי רק בתנופה הפנימית שלו. אינני בטוח, אם קיימת בעניין זה זיקה מיכנית נמדדת. מה שאני מנסה לומר הוא, כי הם עלולים להיגרר אחרי עבודתם ואינני חושב, שזו תופעה מיוחדת למדענים. במלים אחרות, בעולם שאנו חיים בו, איננו יכולים להסתדר בלעדיהם, אולם נדמה לי, שאין הם שונים ממומחים אחרים, ואם מניחים להם לנפשם, הם נוטים להשקיף על העניינים מחוץ לפרספקטיבה שלהם. כאמור, זה אינו מיוחד דווקא למדענים.

כמובן, אני מעריך את התפקיד החשוב שהם ממלאים ואני מודע להבדל הגדול במצבה ובכוננותה של אומה, שיש לה מימסד מדעי רב־עוצמה, המוכן לפעול למען המאבק המלחמתי. אני מקבל את זה, אך עם זאת איני בטוח, האם תרומת המדענים היא באמת בעלת אופי שונה, מבחינת החשיבות של עצותיהם, שיש לייחד אותם ולהעלות אותם למעמד בעל זכויות מיוחדות. אני מניח, שאנו מדברים על מלחמה המתנהלת בפועל ממש ונמשכת זמן. ובכן, במקרה זה חשוב, לאילו סוגי נשק אתה פותח את המלחמה ואיזו עבודה עושים המדענים. אם המלחמה תתנהל זמן די ממושך, תינתן למדענים ההזדמנות לפתח במהלך המלחמה סוגי נשק חדשים, כפי שעשו במלחמת העולם השנייה. אולם, במקרה זה, כלום לא יידרשו גם מומחים אחרים? מומחים, המסוגלים לחוות דעה על משאבים כלכליים, יכולת ההתמדה וכדומה. מה תעשו במקרה זה — האם תניחו להם לנהל מעין מלחמה פנימית קטנה משלהם, בעוד שהנותרים, שאינם בעלי מומחיות מיוחדת — ואני יכול למנות עמם את עצמי — נשב בצד ונניח להם להכריע בגורל חיינו? אני חושב, שהדבר דומה במידה מסויימת להצעה לבקש מרופאים להכריע, אם עלי למות ברגע זה או אחר, או שעלי להישאר בחיים. במלים אחרות, אני סבור, כי עצותיהם של המדענים חייבות להיות משולבות במיבנה של ייעוץ, ששרים או מנהיגים צבאיים זקוקים לו. איני משוכנע, שעצת המדענים היא בעלת חשיבות כה בסיסית, שיש להעלותה מעל לרמת הייעוץ. שכן, אם משקיפים על הבעייה כפי שאני משקיף עליה, הרי נדמה לי, כי המנהיגים הפוליטיים והצבאיים — בין אם בצד זה או בצד האחר של קו־ההפרדה המטושטש ביניהם — הם האנשים, שיקבלו את ההחלטות הסופיות. ואני חושב, שהמדענים עומדים — לא אומר, אם בדרג נמוך או גבוה יותר — אולם כפי שאני רואה את הדברים, אין הם נכללים בתחום עיצוב ההכרעות. על כן, לא הייתי מעלה אותם לדרג זה ואני חושב, שהייתי מעסיק אותם — כפי שעושות ממשלות רבות, הממשלה האמריקנית והממשלה הרוסית בוודאי בכללן — אך ורק בתחום הייעוץ ולא בתחום ההכרעה. תודה לכם.

פרופ' י' ואלך :

תודה לך, נורמן. ועתה, אתה הקומנדר.

קומנדר ד' מק-מן :

כן, אני מסכים עם פרופסור גיבס בגישתו לשאלה ועם הדעה שהבליט בדבריו, כי יש לפעול למען מעורבות גוברת של אנשי המדע. במקרה ההתמחות שלי, הייתי מדבר יותר על הצד המחקרי והפיתוחי, וזה כולל את הטכנוקראטים ואת הפיזיקאים. אני סבור, כי מעמדם הורם — זה השתקף אפילו בניסוח השאלה המנחה — גברה חשיבותם ככל שגדל תחכומם של כלי הנשק.

מצד שני, באמת איני מאמין, כי הם־הם המנהיגים את הרכבת. לפי דעתי, הגורם המנהיג נשאר הגורם הפוליטי והיום גם הצבאי, הלוקח בחשבון בשיקוליו את הגורמים המסייעים הללו.

אני רואה את המחקר והפיתוח כסוג שונה של שירות־ביון: הוא מספק לך מידע, כדי שתוכל לחזות מראש את המאורעות ולדעת, כיצד ברצונך להתפתח ושתוכל לבחור בין אופציות שונות, אולם עצם ההכרעה בין האפשרויות השונות שוב מוטלת על אותם גורמים ישנים של מקבלי־ההחלטות המסורתיים — ההנהגה הפוליטית והצבאית.

אני שותף גם להערה, כי קשה מאד לתחום את התחומים בין סוגי המומחים השונים, שבימינו הופיעו בזירה: בין אם מדובר במומחים לניהול, כגון אלה שהיה לנו עסק אתם במשרד ההגנה האמריקאי, בהנהגתו של מק־נמרה ואשר בצורות רבות קבעו את מדיניותנו באמצעות שיטות הניהול שלהם שהשפיעו על עיצוב המדיניות, כפי שניתן לקרוא בספר "הטובים והנבונים ביותר"; או אנשי מדעי־החברה, ההולכים ומשתלבים בכוחותינו המזויינים בדרכים שונות. לאנשים אלה יש חלק בקבלת ההחלטות ובעיצוב עמדתנו, אולם קשה מאד לתחום תחומים ולומר, אילו מהם ראויים לכך, שיועלו לדרגת צלע של משולש שלטוני. על כן אני מתקשה קצת לענות על השאלה, במידה שהמדענים מועלים לדרגה מיוחדת. מצד שני, שר ההגנה שלנו הוא פיסיקאי, ככל שידוע לי, ויש לנו, אם־כן, מדענים בתנהגה. תודה לכם.

פרופ' י' ואלך :

תודה לך. פטי בבקשה.

פרופ' י' הרכבי:

אני קצת מבולבל על-ידי השאלה, כי אינני יודע בדיוק, מה פירושה של זיקה משולשת. המדינה היא המייצגת של ההנהגה ואני מטיל ספק באפשרות של קיום יחסים שוויוניים בין אנשי הצבא, המדענים והמנהיגים. יתר על כן, הגיסיון מורה, כי יכולת החשיבה האסטרטגית של המדענים מתגלה כעלובה עד מאד; ויש בעניין זה מחקר של אלברט וולשטטר, והרשו לי לסכם את מימצאיי בקצרה.

הנה: מדען, הפועל למען פיתוחה של מערכת גשק מסויימת, מתאהב במידה כזאת במערכת-גשק זו, שלמעשה אינו רואה את האפשרויות לנקיטת אמצעים נגדיים. למשל, הצוות הבריטי, שפעל למען פיתוח הראדאר, לא ראה — הוא עצם עיניו והתעלם מכל האפשרויות של התגברות על הראדאר על-ידי שבבי מתכת, או אמצעים אחרים.

וכפי שוולשטטר מציין, יש לכך סיבה פסיכולוגית פנימית עמוקה ואופיינית: המדען חושב לא בשיטה ניגודית אלא בשיטה הנדסית. ומה הוא ההבדל בין שיטה הנדסית ושיטה ניגודית?

אם מוטל על מהנדס לבנות גשר מעל הנהר, הוא מבצע את המדידות ומעלה על הנייר את התוכניות, אולם הנהר אינו עושה דבר כדי להכשיל את המהנדס, כגון שינוי אפיקו או דבר אחר שנועד לסכל או להכשיל את המהנדס. במערכת ניגודית — והאסטרטגיה עוסקת במערכת ניגודית — כל צד מנסה לשים לאל את המאמצים של הצד שכנגד ועל כן אין כאן שאלה של מתודולוגיה. מדען, הגישג לפתרון בעיה כלשהי, על-פירוב תר אחרי שיטה, כיצד לפתור את הבעיה; ולאחר שמצא את השיטה, למעשה כבר פתר את הבעיה.

אולם באסטרטגיה לא קיימת שיטה כזאת. יכולה להיות לך תכנית נהדרת, אולם לאיכות התכנית אין כל חשיבות, שכן הצד שכנגד, אם התכנית ידועה לו, או בפשטות, אם הוא מסוגל לנחש את מהותה או לשים לאל את תכניתך על ידי תכנית נגדית — יבטל את תכניתך כליל. ובכן, כפי שוולשטטר מציין, המדענים אינם חושבים בשיטת-מחשבה ניגודית, אלא בשיטת-חשיבה הנדסית חד-כיוונית; ואחר הוא מונה רשימה ארוכה של אנשי מדע, אשר נכשלו לא בפיתוח כלי-הגשק, אלא בשימוש האסטרטגי של הגשק שפיתחו. תודם לכם.

יחסי-הגומלין בין הדרג המדיני לדרג הצבאי

פרופ' י' ואלך:

תודה לך. ועתה השאלה המנחה השלישית והאחרונה. זה אינו עניין טכני, אלא — אם תתנו דעתכם עליו — עניין עמוק בהרבה מבעיה ארגונית בלבד.

השאלה היא: מאחר שסכנת המלחמה הגרעינית הבלתי-מתוכננת, או מלחמה גרעינית כתוצאה מטעות בשיקול, עלולה להמיט שואה על חלקים גדולים של האנושות, אומצו מנגנונים מסויימים לחילופי מידע ישירים, למשל, מה שנקרא "קו אדום" או "קו חם". היום מקשרים קווי-תקשורת ישירים אלה ראשי מדינות. האם לא יהיה רצוי להקים קו מקביל בין המפקדים הצבאיים של אותן מדינות?

קומנדר ד' מק-מן:

ככל שזכור לי, "הקו החם" הראשון הוקם בעקבות משבר-הטילים הקובני, כאשר ראינו, כי חרושצ'וב ניסה להערים עלינו. כפי שאני מבין, הכוונה היא לוודא, אם החלטה כלשהי התקבלה בדרג המתאים, או שלא הייתה אלא תוצאה של תאונה ואם-כן, אני חושב, שהקמת "קווים חמים" נוספים פשוט תערער את העיקרון הזה.

אולי משום שלא השתתפתי בדיונים הקודמים, ברצוני לעסוק שוב בתפישה זו של הפרדה מדוקדקת מאד בין ההנהגה המדינית והצבאית — בשעה שלמעשה, בארצות-שלי, האיש שעליו לקבל את החלטה, ימצא את "הקו החם", קרוב לוודאי, בחדר-המצב של הבית הלבן, שהוא מקום דומה מאד לחדר-מלחמה צבאי; או בפנטאגון, או במרתף כלשהו בקירבת מקום.

ובכן, אולי איני יורד במידה מספקת לעומקה של השאלה, אך הרגשתי היא, כי הדבר צריך להישאר בידיהם של ראשי המדינה, כפי שהוא עכשיו. תודה לכם.

פרופ' י' ואלך:

אני מאמין באחדות הפיקוד ולא נראה לי, שיהיו קווי תקשורת נפרדים. אני נוטה לחשוב גם, כי יש הפרזה רבה בעניין סכנת המלחמה בשל תקלה ואני מתכוון לתאר לכם תסריט אפשרי, שידגיש, מה מסובכים יהיו העניינים, אם יהיו שני קווי תקשורת. יתר על כן, כיוון שלדרגיה הביניים של הפיקוד אין חשיבות במלחמה גרעינית, הרי הם טכניים בלבד. קחו, למשל, מפקד של צוללת גרעינית. הוא אינו מחליט בעניין היעד. בעניין זה הוא מקבל פקודה, עליו לשגר את הטילים שלו לעבר יעד זה וההחלטה היחידה שעליו לקבל היא כיצד להינצל. אולם אין לו חלק לא רק בעניין קביעת היעד; הוא לא יידע אפילו — וגם שום גנרל לא יידע בשלבים הראשונים — אם טיל כלשהו סטה ממסלולו.

אולם הבה נתאר לנו מצב מסוים. נעלה בדמיוננו, כי טיל שוגר כתוצאה מתקלה ואין לך שליטה עליו. אתה מנסה להחזיר אותו, אולם המנגנון אינו פועל ויש לך עשרים דקות, כדי להעביר את המסר מארצות-הברית — לשם הדגמה, נניח מארצות-הברית לברית-המועצות. נשיא ארצות-הברית יצלצל למי שיהיה יורשו של ברוז'נייב ויאמר לו — אני מצטער מאד, אירעה תקלה בטיל, הוא בדרך, יפגע בקייב, איננו יכולים לעצור אותו, הנה לך אי-אלה נתונים עליו, אולי אתם יכולים להפעיל מיתקן אלקטרוני משלכם. מקץ חמש דקות הוא יצלצל בחזרה ויאמר — לא, אין כל אפשרות, איננו יכולים לעצור בעדו, הוא יפגע בקייב. מה יעשה נשיא ארצות-הברית? הוא יאמר — האמן לי, איננו רוצים במלחמה. והרוסי יענה — כן, איננו חושבים, שתהיו כה טיפשים, שתשגרו טיל בודד וזו מוכרחה להיות טעות.

אחר-כך הוא אולי יציע להניח לרוסים לשגר טיל משלהם — מה שאנו קוראים לו כאן "ערים תאומות". עיר מקבילה פחות או יותר לעיר הרוסית שתיפגע, עיר "תאומה". עכשיו, העל-נוא בנפשכם, שיהיו שני קווי-תקשורת ותועלה הצעה נוספת וכדומה — אינני רואה כל ערך לכך. ואף-על-פי שאינני מייחס תוכן רב לעקרונות המלחמה, בכל זאת אני חושב, שכדאי לשמור על עקרון אחדות הפיקוד. תודה לכם.

דובר נוסף:

נדמה לי, שאנו יכולים להגיע לכלל תמימות-דעים בשלוש נקודות. ראשית, שההנהגה המדינית ממלאת במדינה תפקיד מכריע. שנית, שזה נכון אפילו לגבי מדינות קומוניסטיות ואף לגבי מדינות, שיש בהן דיקטטורה צבאית, באפריקה ובחלקים אחרים של העולם. ושלישית, שהצבא מופעל רק בהיתר מטעם ההנהגה הפוליטית. אם-כן, אני סבור, כי אין זה נחוץ להקים קו-תקשורת כזה בין הסמכויות הצבאיות.

יתר-על-כן, אני סבור, כי עלולה להיווצר סכנה של סמכות כפולה על-ידי העלאת ההנהגה הצבאית לדרג שווה לזה של ההנהגה המדינית. שכן, מצד שני, אם נקים קו כזה, תודק ההנהגה הצבאית לסמכות לפעול מטעם המדינה ולפי דעתי, דבר זה חייב להישאר שמור להנהגה המדינית. תודה לכם.

יחסי-הגומלין בין הדרג המדיני לדרג הצבאי

פרופ' נ' גיבס:

אינני חושב, כי עלי להוסיף לכך משהו ואני מוכן להסכים עקרונית, שאם אתה משוחח ואינך נלחם, זה הסדר נפלא — וככל שתרכיבה דרכי-התקשורת, כן ייטב. אולם נדמה לי, כי כל שלושת הדוברים כבר הצביעו על מהות-העניין. והעניין הקובע הוא, כי בקווים מקבילים טמונה סכנה של הצטלבות פקודות וזה עלול להיות מסוכן. במלים אחרות, יש להקפיד, שהעניין יישאר פשוט ככל האפשר, על יסוד ההנחה, כי ההנהגה המדינית תיוועץ באנשי הצבא לפני שתעשה שימוש בקו-המלחמה.

פרופ' י' ואלך:

תודה לך. זה היה החלק הראשון של דיון-הצוות. עתה ניתנת האפשרות לקהל להציג שאלות. יש למישהו שאלה?

אלוף שלמה גזית:

הייתי רוצה לנגוע בשאלה האחרונה; ואני חושש, שיש מעין אי-הבנה בקרב אנשי-הצוות וסילחו לי אם פגעתי בצוות. מן הדין יהיה להפריך את עניין "הקו החם" מבעיית המלחמה הגרעינית.

אמת-נכון, "הקו החם" קיים באזור, שיש בו אפשרות של מלחמה גרעינית ויש בו מאגרים של נשק גרעיני, אולם "הקו החם" הוא משהו אחר לחלוטין. הוא מסמל, אפשר לומר, את השאיפה הצרופה ואת הכוונה של שני הצדדים, בצורה שהיא אולי תופעה אופיינית בעולם של ימינו, במחצית השנייה של המאה ה-20 — במצב של שביתת-נשק מסוכנת, או אם תרצו, שלום מסוכן או הפסקת-אש, השרויים בכל רחבי העולם, בעוד אתה דורך כל הזמן על מעין שדה-מוקשים. זה סוג העולם שאנו חיים בו, ששני הצדדים שבו מעוניינים עד מאד למנוע תקלה כלשהי. זה מתחיל ב"קו חם" בין ברוז'נייב לנשיא קרטר, אולם זיכרו — הרשו לי להזכיר לפטי, שנדמה לי, שהוא אישית היה מעורב באחד הקווים החמים הראשונים, בין עבדאללה תל בירושלים לבין המפקד הצבאי בצד הישראלי של ירושלים, בדיוק למען אותה מטרה, אלא שלא היו כאן כלי נשק גרעיניים, אלא כלי נשק פשוטים.

הבעיה היא, שאם יש כוונה מטעם שני הצדדים — במזרח התיכון או במקום אחר — למנוע תקלות, למנוע פריצת מלחמה בגלל טעות, כלום לא מן הדין שיהיה "קו חם" ישיר באותו דרג, שיקבל את ההחלטה. ואם אנו מדברים על חילופי-אש קטנים, ההחלטה לא תתקבל בממשלה. אולי אפשר היה למנוע תקלה מסוג זה. וזה בוודאי נכון במקרה המפורסם והזכור לכולנו, כאשר ערבי מטורף פתח באש על קבוצת ארכיאולוגים בצד שלנו, ברמת רחל. תקריות מסוג זה הן נושא ל"קו חם" בדרג הטכני, בדרג האמור להחליט על פתיחת אש מיידית, להחזיר אש. הייתי מקבל כינון קו כזה או ממליץ עליו, בתנאי, שבכל מקרה קונקרטי יקבל את כפיפותו לסמכותה של ההנהגה הפוליטית. תודה לכם.

קומנדר ד' מק-מן :

אני סבור, כי אכן הייתה כאן אי-הבנה. אינני מתנגד ל"קווים חמים" בדרך כלל, אלא במקרה של "קו חם" בהקשר הנשק הגרעיני שברשות שתי המעצמות הגדולות. ובכן, במקרה זה יש מפקד אחד בארצות-הברית — ככל שאני יודע, מפקד אחד המופקד על כל הנשק הגרעיני של ארצות-הברית. בארצות-הברית הנשק הגרעיני מפוזר בצי, בחיל-האוויר ובצבא ונדמה לי, שאם תחול תקלה, הנשיא יהיה הראשון שיידע עליה והידיעה לא תועבר בסולם הפיקוד. בברית-המועצות יש רכוזיות גדולה יותר, שכן יש להם פיקוד גרעיני מיוחד, אבל גם הוא אינו חולש על כל הנשק הגרעיני של ברית-המועצות. על כן, כמובן, אפשר לצמצם עד למינימום את סכנת התקלה. ובכן, בנושא שהדיון נסב עליו — הנשק הגרעיני האריסטוקראטי של המועדון האריסטוקראטי, נדמה לי, שאין צורך ב"קו חם" בין המנהיגים הצבאיים.

פרופ' י' ואלך :

האם מבקש משהו להעיר בעניין הדברים שהשמעו ? אולי מתוך הקהל ?

פרופ' נ' גיבס :

אני חושב, שהגנרל האיר את מהות העניין בוודאי ראיתם את המיסמך שהופץ כחומר רקע והעניין "גרעיני" מופיע בו כבר בכותרתו. אולם לגביך, החשוב הוא הדרג בו ניתנת הפקודה, בו מתקבלת ההכרעה ובעניין זה אני לגמרי תמים-דעים אתך. מה שניסינו לומר, נוגע ל"קו החם" במלחמה גרעינית: בנקודת-ההכרעה חייב להיות קו אחד. אבל אם אתה משווה לנגד עיניך מצב, שראש המדינה אינו מעורב בו, כפי שניסחת בזהירות, הרי בהקשר זה בוודאי אקבל את טיעונך. אולם בדרך כלל, אם יש סכנה של אי-הבנה, הרי ככל שתוכל להרבות לדבר, כן ייטב.

פרופ' י' ואלך :

ובכן, בכך מגיע הסימפוזיון לסיומו. ראשית-כל, רצוני להודות למרצינו בישיבת הבוקר ולחברי הצוות, שעשו עבודה נפלאה והייתי רוצה, בשם יד דוד אלעזר, להודות לכל שלוש הפאקולטות של אוניברסיטת תל-אביב, שהשקיעו עבודה רבה בארגון הסימפוזיון הזה. וכמובן, לחברה להיסטוריה, לחברה הישראלית להיסטוריה צבאית ולכל הזרועות של אוניברסיטת תל-אביב, שגם הן השתתפו בתהליך הארגון והביצוע.